

Универзитет у Београду
Тероризам, организовани криминал и безбедност

Мастер рад
Криза „Новог светског поретка“ и почетак стварања
мултиполарног света

Тања Маврак, 23/12 Т1

Ментор: проф. др Драган Симеуновић

Београд, 2014.

**Криза „Новог светског поретка“ и почетак стварања
мултиполарног света**

Мојим најдражима који су увек уз мене, јер верују у мене...

САЖЕТАК

Крајем Хладног рата окончан је биполарни међународни систем који су чиниле две суперсиле, Сједињене Државе и Совјетски Савез. Сједињене Државе изашле су као победнице из овог „бездимног рата“ и тако искористе прилику да обликују новонастали постхладноратовски систем кога су и саме називале „Нови светски поредак“. Ради се о пројекту који није званично одобрен и прихваћен од стране свих, нити је јасно детерминисан, али који је био присутан у пракси међународних односа. Био је то почетак једне униполарне ере, предвођене Сједињеним Државама. Иако најваљиван као „поредак мира“, у суштини је то био „поредак силе“. То није била само демонстрација „тврде моћи“, униполарност је била присутна на више различитих нивоа, почев од политичког, економског, па све до друштвено-културног. Но, како су све велике силе и империје имале своје успоне и падове тако је и једна суперсила наишла на камен спотицања.

Лоше вођена спољна политика заједно са унутрашњим проблемима који ће је задесити, условиће крај њене глобалне хегемоније. Томе ће посебно допринети и политичко буђење незападног света, пре свега држава попут Кине и Русије, али и нових регионалних организација као центара одлучивања. Све их веже вера у мултиполарни свет, али и супростављање хегемонији Сједињених Држава. Крај њеног глобалног вођства довешће до кризе „Новог светског поретка“ и условиће његово преобликовање. „Нови светски поредак“ доживљава крупне промене, које за последицу имају крај једне униполарне ере, али истовремено стварање новог, мултиполарног система.

Сједињене Државе нису доживеле свој крај. Оне неће моћи да контролишу и воде свет као што су то некада чиниле, али ће и даље имати утицај на дешавања у свету. Биће приморане да „омекшају“ своју „тврду моћ“. Глобално вођство Сједињених Држава већ је део прошлости, мултиполарност се овога пута не окреће у корист Запада. У току је настајање једног новог поретка, мултиполарног, у коме ће се надметати више актера, али који ће у скоројјој будућности оставити „свет без господара“.

Кључне речи: Сједињене Америчке Државе, „Нови светски поредак“, униполарност, слабљење глобалне моћи, мултиполарност.

ABSTRACT

At the end of the Cold War the bipolar international system that consisted of two superpowers, the United States of America and the Union of Soviet Socialist Republics, was terminated. The United States became winner of this “smokeless war” and therefore took the opportunity to shape the emerging Post-Cold War system that precisely they called “The New World Order”. It’s about a project which wasn’t officially approved and accepted by all, nor was clearly determined, nevertheless, it was present in the practice of international relations. That was the beginning of a unipolar era, led by the United States. Although it was announced as “the order of peace”, it was actually “the order of force”. That was not only a demonstration of “hard power”, unipolarity was present at different levels, starting with political, economic, all the way to the socio-cultural. However, as all great powers and empires had their ups and downs, so has one superpower run into a stumbling block.

Badly guided foreign politics together with the internal problems that would befall it will cause the end of their global hegemony. What will especially contribute to it will be a political awakening of the non-Western world, first of all the countries such as China and Russia, as well as new regional organizations as decision-making centers. All of them are related by fait in a multi-polar world, and also in confrontation to hegemony of United States. The end of their global leadership will bring the crisis of “The New World Order” and will cause its remarking. “The New World Order” is facing big changes which will result in the end of one unipolar era, but at the same time the creation of a new, multi-polar system.

The United States did not face the end. They would not be able to control and lead the world the way they used to, nevertheless, they will still have an influence on the events in the world. They will be forced to soften their “hard power”. The global leadership of the United States is already part of the past; the multipolarity is not turning in favor of the West. The creation of a new order, a multi-polar order, with more competitive players is in progress and they will, however, leave “the world without master” in the recent future.

Key words: The United States of America, “The New World Order”, unipolarity, weakening of global power, multipolarity.

Биографија

Тања Маврак рођена је 10.09.1988. године у Сарајеву, у Босни и Херцеговини. Похађала је Земунску гимназију, друштвено-језички смер у Београду. Основне студије завршила је 2012. године на Факултету политичких наука, смер Међународни односи. Исте године уписала је дипломске студије другог степена – мастер Тероризам, организовани криминал и безбедност при Универзитету у Београду (просек 9.2). Посебно интересовање показала је за истраживање међународних односа, нарочито геополитике која постаје све важнија у 21. веку. Учесник је многобројних семинара у оквиру студијског програма Међународни односи, међу којима су најважнији следећи:

2008- Семинар студената Факултета политичких наука, "Крај униполарног света", Копаоник.

2009- Семинар „Стратегија спољне политике Србије”, Копаоник.

2010- Семинар „Дипломатија за будућност“ који је обухватао стручне посете и предавања у институцијама: Светска трговинска организација (World Trade Organization WTO), Француски парламент, Амбасада Републике Србије у Паризу, Уједињене нације (United Nations) и УНХЦР-у Женеви, у Швајцарској, као и посету Институту за европску безбедност (European Union Institute for Security Studies (ISS))

2010- Семинар/студијско путовање- „Цариград-Истанбул“ у оквиру предмета „Историја балканских односа“ и „Савремени Балкански односи“. Семинар је укључивао посету Организацији за црноморску економску сарадњу (Organization of the Black Sea Economic Cooperation (BSEC), конзулат Републике Србије у Истанбулу као и посета Амбасади Србије у Софији, у Бугарској.

САДРЖАЈ

I	УВОД- циљ рада.....	1
1.1.	Предмет истраживања.....	3
1.2.	Хипотетички оквир - општа хипотеза.....	3
1.3	Методе и технике истраживања.....	4
II	ПОЈМОВНО ОДРЕЂЕЊЕ „НОВОГ СВЕТСКОГ ПОРЕТКА“.....	5
2.1.	Униполарност versus мултиполарност.....	15
2.2.	Мултиполарност 21. века без ранијег узора.....	20
III	ПРОМЕНЕ У МЕЂУНАРОДНИМ ОДНОСИМА- УЗРОЦИ КРИЗЕ „НОВОГ СВЕТСКОГ ПОРЕТКА“.....	24
3.1.	Неадекватна спољна политика Сједињених Америчких Држава.....	26
3.1.1	„Реторика против праксе“.....	26
3.1.2	Империјална прерастегнутост (imperial overstretch) и превентивни рат.....	29
3.1.3	Неуспешни ратови - Авганистан.....	32
3.1.4	Ирак.....	35
3.1.5	„Изградња нације“.....	38
3.1.6	Савезници?.....	41
3.1.7	Глобализација - „и благослов и проклетство“.....	47
3.2.	Унутрашњи проблеми Сједињених Америчких Држава.....	49
3.2.1	Економска и дужничка криза.....	50
3.2.2	Слабост и проблеми политичког руководства.....	53

3.2.3 „Шпијунирање“	55
3.2.4 Слабљење „меке моћи“	57
3.3. „Политичко буђење света”- успон великих сила.....	59
IV ПОТЕНЦИЈАЛНИ ТАКМАЦИ У НОВОМ МУЛТИПОЛАРНОМ ПОРЕТКУ	63
4.1 Кина (регионална или нова суперсила?)	63
4.2 Русија (противник или партнер САД?).....	77
4.3 Успон Индије.....	86
V УЛОГА НОВИХ/СТАРИХ МЕЂУНАРОДНИХ ОРГАНИЗАЦИЈА У МУЛТИПОЛАРНОМ ПОРЕТКУ	90
5.1 БРИКС.....	91
5.2 Шангајска организација за сарадњу.....	93
5.3 Мека моћ ЕУ.....	97
5.4 Слаба улога УН.....	103
VI КРИЗА ИЛИ КРАЈ „НОВОГ СВЕТСКОГ ПОРЕТКА“?.....	107
VII ЗАКЉУЧАК.....	112
ЛИТЕРАТУРА.....	114

Попис коришћених скраћеница

УН	Уједињене нације
СБ УН	Савет Безбедности Уједињених нација
НАТО	Северно-атлантски Споразумни Савез
Г8	Група 8 најбогатијих земаља света
Г20	Група 20 економски најразвијенијих земаља света и привреда у наглом успону
ММФ	Међународни Монетарни Фонд
СБ	Светска Банка
МНК	Мултинационалне корпорације
НСА	Национална Безбедносна Агенција
ЕУ	Европска унија
СИПРИ	Стокхолмски Међународни Институт за Истраживање Мира
ОМУ	Оружје за масовно уништење
АСЕАН	Асоцијација нација Југоисточне Азије
ЦЕЛАЦ	Заједница латиноамеричких и карипских држава
ЕЦФР	Европски Савет за Спољне Односе
ЦИА	Централно Обавештајна Агенција
СТО	Светска Трговинска Организација
ШОС	Шангајска Организација за Сарадњу
ОУКБ	Организација Уговора о Колективној Безбедности
БРИКС	Бразил, Русија, Индија, Кина и Јужноафричка Република
ЗЕУ	Западноевропска унија

Попис слика

<i>Слика 1. Војни трошкови.....</i>	<i>32</i>
<i>Слика 2. Кина против САД: поређење суперсила.....</i>	<i>73</i>
<i>Слика 3. Погледи на опадање глобалне моћи Сједињених Држава током 40 година....</i>	<i>110</i>

Попис табела

<i>Табела 1. Кинески безбедносни модел сарадње против хегемонског поретка Сједињених Држава.....</i>	<i>68</i>
--	-----------

I УВОД - циљ рада

Последње две деценије савремени свет су обележили турбулентни догађаји и појаве. Сложеност међународних односа условљена је глобалном несигурношћу, али и нестабилним односима великих сила. Одмеравање снага и однос интереса и моћи свакодневно су присутни у пракси међународних односа. Посебност проучавања „Новог светског поретка“ није само у дескрипцији овог постхладноратовског концепта. „Истраживање значењског садржаја кованице „Нови светски поредак“ је истовремено и повод за покушај утврђивања природе и дубине промена стварних међународних односа после Хладног рата“.¹ Ради се о пројекту који није званично одобрен и прихваћен од стране свих, нити је јасно детерминисан, али који је био присутан у пракси међународних односа. Стога је један од циљева овог, пре свега истраживачког рада, утврђивање разлога који су довели до кризе „Новог светског поретка“ који је проузроковао слабљење глобалне моћи Сједињених Држава. Свет је почео да се „политички буди“, како то сматра Бжежински, и управо изнедрио нове изазиваче у мултиполараном систему. Иако се ради о крхкој и још увек недовољно развијеној мултиполарности, односно асиметричној структури моћи треба имати у виду да је она још увек у настајању. „Нови светски поредак“ је у кризи и то показује слабљење појединих сегмената униполарности. Крај глобалног вођства Сједињених Држава довешће до кризе „Новог светског поретка“ и условиће његово преобликовање, што не значи да су Сједињене Државе доживеле коначни „крах“. Сједињене Државе ће настојати да одрже доминацију, што неће бити лако будући да ће морати да се суоче са новим изазивачима, па ће тако глобално вођство остати део прошлости.

Циљ овог истраживања је научна дескрипција. За проучавање међународних односа научна дескрипција је важна, иако се она сматра за најнижи ниво научног сазнања. Стога, што потпунији и објективнији опис неког догађаја, појаве или ситуације, уз утврђивање историјских разлога који су довели до успостављања нових односа, омогућује њихово боље разумевање. Зато је аналитичко и критичко размишљање које прати објективност у

¹Симић Д. Р., *Поредак света*, Завод за уџбенике и наставна средства, Београд, 1999, стр. 244

овом раду од изузетне важности. Циљ овог истраживања је ближе одређење промена у међународним односима, односно грешака у спровођењу „Новог светског поретка“ од стране Сједињених Држава, које су довеле до краја једне униполарне ере, а истовремено условили настанак нове, мултиполарне. Данашња мултиполарност је без ранијег узора и она је нарочито примамљива за истраживање, али и врло актуелна у светској јавности. Посебност мултиполарности 21. века је што она по први пут у историји не иде у корист Запада, односно Сједињених Држава, већ оних који су дуго били „заробљени“ и спутани њеном глобалном хегемонијом.

1.1 Предмет истраживања

Предмет истраживања овог рада је анализа једне ере униполарности зване „Нови светски поредак“ предвођене Сједињеним Америчким Државама, која је обележила међународне односе, почев од краја Хладног рата, али која у скорије време доживљава промене које утичу на смањење њеног домета и моћи. Те промене условиле су кризу једне глобалне суперсиле какве су САД, која ће у будућности морати да редифинише своју спољну политику како би задржала примат у свету или ће то место морати да препусти другима.

Наиме, концепт „Новог светског поретка“, оличен у тадашњем америчком председнику Сједињених Држава, Џорџу Бушу, сматран је недовршеним и одбаченим пројектом, али је он био широко примењиван у пракси међународних односа. Негативну конотацију имао је пре свега код својих највећих противника, незападњака. Но, то није била само демонстрација „тврде моћи“, униполарност је била присутна на више различитих нивоа, почев од политичког, економског, па све до друштвено-културног. Неки би овај концепт назвали „глобалним империјализмом“, док други пак „поретком мира“. Вашингтон је био присутан свуда у свету, у сваком сукобу, у сваком потенцијалном конфликту, у сваком евентуалном извору ресурса. Дипломатија силе и политика двоструких стандарда била је главно оруђе Сједињених Држава у међународним односима. Но, ниједна империја не може дуго да има апсолутну контролу и примат у свету. Свака империја колико год била јака и доминантна има и своју слабу тачку. Тако је и са Сједињеним Државама. Лоше вођена спољна политика заједно са унутрашњим проблемима који ће је задесити, условиће крај њене глобалне хегемоније. Међутим, постоји и друга страна опадања глобалне моћи Сједињених Држава, како каже Фарид Закарија, а то је да су сви научили да „играју игру“ и да се ради о успону других, а не паду Америке.² Тако је нпр. Кина данас озбиљан изазивач Сједињеним Државама, или пак Русија и Индија које градећи различите организације покушавају да изолују хегемонију

² Видети: Закарија Ф., *Постамерички свет*, Хеликс, Смедерево, 2009.

Сједињених Држава. Надметање и борба за превласт и сопствене интересе обележиће и међународне односе 21. века. Биће то надметање не само успешних економија, него и различитих актера и центара одлучивања, али и различитих цивилизација, идеологија, вредности, језика, култура итд. „Нови светски поредак“ је у нестајању, мултиполарност је у настајању. Ипак, ниједна империја у историји се није брзо распала. То неће бити случај ни са Сједињеним Државама. „Ономе ко једном влада над другима, несносна је власт сваког другог над њиме“.³ Тако је и са Америком. Можда неће моћи да контролише свет како је то некада чинила, али ће и даље имати утицај на дешавања у свету. Ипак, мораће да научи да од својих „љутих“ ривала прави партнере, гради компромисе и чини уступке, а не ултиматуме. Биће приморана да „омекша“ своју „тврду моћ“. Незахвално је тврдити да су Сједињене Државе на прагу своје пропасти, а још теже одредити коме припада будућност. Глобално вођство Сједињених Држава већ је део прошлости, мултиполарност се овога пута не окреће у корист Запада. У току је настајање једног новог поретка, мултиполарног поретка у коме ће се надметати више актера, али који ће у скоројјој будућности оставити „свет без господара“.

1.2 Хипотетички оквир - општа хипотеза

Лоше вођена спољна политика Сједињених Држава у свету која се манифестовала пре кроз „поредак силе“, а не мира, али и политичко буђење незападног света и успон нових/стarih сила условили су кризу „Новог светског поретка“ и његово преобликовање. Криза неминовно води крају једне униполарне ере, и истовремено почетку стварања новог мултиполарног система. Глобално вођство је део прошлости, што не значи да Сједињене Државе остају без икаквог утицаја. Крај глобалне хегемоније значиће крај глобалног управљања, али не и крај доминације. Мултиполарни међународни систем неће изродити новог хегемона, већ ће се у њему надметати и доминирати више актера.

³Конфуције

1.3 Методе и технике истраживања

С обзиром на природу и динамику међународних односа који усложњавају предмет истраживања у овом раду, анализираће се доступна теоријска и историјска литература, укључујући и чланке и интервјуе, као и релевантне интернет изворе. Метод рада засниваће се на критичкој анализи теоријске и историјске литературе на основу које ће се тумачити настанак нових међународних односа. Анализа промена које су се десиле и које се дешавају у међународним односима врло је важна јер се на тај начин може сагледати нова структура моћи у свету, нови поредак који је у настајању.

II ПОЈМОВНО ОДРЕЂЕЊЕ „НОВОГ СВЕТСКОГ ПОРЕТКА“

Историја међународних односа је историја сукоба и надметања интереса и моћи великих сила. Скоро свака историјска епоха имала је доминатног хегемона који је настојао да обликује поредак према својим интересима. Међународне односе ређе одликују периоди мира него рата јер је њихова позадина увек била одмеравање снага. Свака велика сила имала је свој историјски тренутак, своје „златно доба“, почев од Рима, затим до европских колонијалних сила па све до Сједињених Америчких Држава. Но, ниједној великој сили се није тако лако указала могућност и прилика да за кратко време овлада светом као што се то указало Сједињеним Државама. Ниједна империја у међународним односима није имала такав глобални утицај и контролу над светским пословима. Њена моћ је у сваком погледу, без примера у историји. Оно што је важније, ниједној великој сили се није указала прилика као што је Сједињеним Државама да без праве „битке“ добије „рат“ и изађе као победник. Хладни рат обележио је периоде конфронтације и безбедносног надметања две суперсиле, два војна блока, две идеологије, али никад директног сукобљавања. Распад Совјетског Савеза почетком 90-их, био је један од кључних догађаја на крају 20. века који је изазвао тектонску промену у међународних односима. Крај биполарног међународног система створио је, на тренутак, празан простор у глобалној арени. Анархичност међународних односа је таква да условљава надметање сила, али овога пута било је другачије. Као да је свет „утихнуо“ пред надлазећим променама, а вођство је неко морао да преузме. Како је Хладни рат био, између осталог, и идеолошки сукоб, а комунизам није заживео, Сједињене Државе су могле да прогласе „крај историје“. Била је то не само победа Сједињених Држава, већ Запада и свега што је он представљао. Била је то победа не само у политичкој и војној сфери, него и у економској и друштвеној-културној. Супериорност Западне цивилизације довела је до тога да се она доживљава као универзална, њена култура, традиција, вредности и идеје биле су надалеко предмет дивљења и обожавања. „Свака цивилизација види себе као центар света

и своју историју пише као централну драму људске историје“.⁴ Запад је посебно желео да освоји свет и оствари доминацију у сваком погледу. Сједињене Државе су преузеле улогу да предводе тај пројекат.

Совјетски Савез више није представљао претњу, чекао се само повољан тренутак да се најави нова ера у међународним односима. Свет ће имати безбрижну будућност јер ће се о њој најбоље бринути Сједињене Државе које ће обликовати настајући светски поредак. Заливска криза и агресија Ирака на Кувајт 1991. године била је прилика да Сједињене Државе предузму први корак и улогу у његовој изградњи. Наизглед уобичајени говор америчког председника Џорџа Буша Старијег уочи војне интервенције Уједињених нација у Ираку, одјекнуо је широм света. „Ово је историјски тренутак... Имамо пред нама прилику да изградимо за себе и будуће генерације нови светски поредак - где владавина права, а не закон џунгле, регулише понашање нација“.⁵ Буш је тада такође истакао како управо Сједињене Државе имају шансу у новом светском поретку. То се огледало у намери да се успостави глобална доминација Сједињених Држава, предоминантност какву раније није уживала ниједна сила, „хегемонија новог типа“, како је назива Збигњев Бжежински, један од највећих стратега и креатора америчке спољне политике.

Када је реч о самом термину „Нови светски поредак“, Бжежински сматра да је Џорџ Буш Старији „у недостатку маште присвојио овај термин Горбачова“.⁶ У свом говору уочи заседања Генералне Скупштине УН 1988. године Горбачов каже да „даљи светски напредак је једино могућ кроз нови консензус целог човечанства, у правцу кретања ка новом светском поретку“.⁷ Остаје загонетка чија је парола заправо била „Нови светски поредак“, но Бушу је свакако добродошла изјава последњег Совјетског председника Горбачова, не би ли оправдао приврженост и општеприхваћеност његовој визији. „Нови

⁴Хантингтон С., *Сукоб цивилизација и преобликовање светског поретка*, Подгорица: ЦИД, РОМАНОВ Бања Лука, 2000., стр. 59

⁵<http://www.historyplace.com/speeches/bush-war.htm>, преузето 24.08.2013. године

⁶ Brzezinski Z., *Second Chance: Three Presidents and the Crisis of American Superpower*, BASIC BOOKS, A member of the Perseus Books Group, New York, 2007., p. 46

⁷Ibid., p.45

светски поредак“ је постао заштитни знак председника Буша - „често навођена дефиниција његове визије света“.⁸ Ипак, то није била обична парола. У стварности је постхладноратовски систем морао бити назван неким именом. Буш је први искористио прилику и чини се да, иако су га многи одбацили, овај назив остаје један од познатијих, али не и популарнијих назива у речнику међународних односа. Сам термин „Нови светски поредак“ изазвао је много полемике у научним круговима. Једна од замерки односила се управо на погрешно изједначавање термина поредак и систем који се најчешће користе као синоними, иако то нису. Имајући у виду анархичност међународних односа, тешко је оценити да ли у постхладноратовској структури моћи заиста постоји поредак или је реч само о систему. То захвтева подробнију анализу самог термина „поредак“.

Међународни односи крећу се од сарадње до сукоба, од прихватања и поштовања међународних правних норми и образаца понашања држава, до њиховог кршења. Државе највише утичу на обликовање поретка, док „најважније вредности којима један међународни поредак треба да стреми јесу стабилност и безбедност.“ „Стабилност се односи на релативну трајност одређеног обрасца (уређења) међудејства држава, а безбедност којој се тежи придруживањем правила понашања усмерена је на државе као делове система, и на систем као целину“.⁹ Међународни поредак није статичан и не искључује сукобе. Према Симићу, поредак је ужи појам од система, па тако „будући да се као синоним поретку најчешће употребљава појам међународни систем, неопходно је казати да поредак за разлику од система подразумева као своју посебност, поред постојања међудејства држава, и још и усвојена правила понашања и заједничке циљеве и вредности“.¹⁰ То у суштини значи да је поредак много теже остварити у анархичним међународним односима. „Сваки поредак је истовремено и систем, с друге стране, основно је питање да ли, и колико, у одређеном систему има односа који одликују друштвени и међународни поредак“.¹¹ Но, свакако не можемо рећи да у данашњим међународним односима влада хаос. Постоје одређени заједнички стандарди понашања држава. Чланице

⁸Ibid., p. 46

⁹Симић Д. Р., *Светска политика*, Факултет политичких наука, Чигоја штампа, Београд, 2009., стр. 40

¹⁰Ibid., стр. 39

¹¹Ibid.

УН, бар формално, уважавају и исказују приврженост начелима поштовања суверенитета и територијалног интегритета, забране рата и осуду агресије. Међутим, и овде постоје одступања. Нарушавање суверенитета и мешање у унутрашње ствари држава кад-кад се оправдава ради мира и правде, моралних начела, ширења демократије насупротив тиранским режимима, и уопште ради очувања стабилности и безбедности поретка. Сједињене Државе су неретко то чиниле. Рекло би се да су оне те које су повремено „искакале“ из система нарушавајући међународне норме и поредак у коме су и саме учествовале. Свака велика сила тежи да успостави поредак устројен према сопственим интересима. Поседовати моћ значи имати способност утицаја на понашање других, а самим тим и на обликовање међународног поретка. Симић говори о нераскидивој вези поретка и моћи. „Сваки поредак је сенка односа моћи, њен алтер его“. ¹² У обликовању „Новог светског поретка“ пресудну моћ имале су Сједињене Државе. „Једна немачка реч на одговарајући начин описује америчку улогу: *ordnungsmacht*, моћ која твори поредак“. ¹³

Посебност термина „Нови светски поредак“ лежи управо у промени саме природе постхладноратовских међународних односа. Глобализација се интензивирала и изнедрила нове промене. Сам термин „међународни“ постепено је почео да излази из употребе. Све чешће је било присутно „глобално“. „Међународни односи су први пут заиста постали глобални“. ¹⁴ Изазови, ризици и претње добили су нову димензију, облик и карактер који су постајали све сложенији, али и мање видљиви. Феномен милитаризације дубоко је постао укореењен у данашњем глобализованом свету. Технологија и иновације су постале брзе и готово незаустављиве. Еколошке претње, епидемије, миграције, учесталије су, док је све веће сиромаштво и неједнакост присутније него икад. Промена расподеле моћи међу државама, појачана пролиферација Оружја за масовно уништење условила је све већу бригу по међународну безбедност. Међузависност је учинила да безбедност постане

¹²Симић Д. Р., *Поредак света*, Завод за уџбенике и наставна средства, Београд, 1999., стр. 223

¹³Манделбаум М., *Треба ли свету Голијат: Како Америка делује као светска влада у 21. веку*, Филип Вишњић, Београд, 2006., стр. 31-32

¹⁴Кисинџер Х., *Дипломатија I*, Верзалпрес, Београд, 1999., стр. 10

недељива. Све се више говорило о „светском друштву ризика“, а не међународном друштву. Као да је сам термин „међународни односи“ био недовољно широк да обухвати све промене које су се десиле након Хладног рата. Тако је и настала очигледна разлика између међународног поретка, који је полако почео да излази из употребе, уступајући место светском поретку. Према Симићу, најобухватнији и најсложенији појам је „светски поредак“ који се све чешће користи од краја Хладног рата. Хедли Бул дефинише „светски поредак“ као „оне образце људске делатности која одражава основне или првенствене циљеве друштвеног живота у човечанству као целини“.¹⁵ По његовом мишљењу, светски поредак је шири појам. Зато је данашњи светски поредак далеко обухватнији, јер не укључује само државе, већ и друге транснационалне, недржавне актере како међународне организације тако и појединце. Он је, у бити, нови светски поредак.

Differentia specifica „Новог светског поретка“ се огледа у наметању глобалне доминације и сваковрсне надмоћи од стране једне државе. Историја међународних односа показује да ниједна држава није имала способност да освоји свет као што су то чиниле Сједињене Државе. Оне су то чиниле кроз различите димензије моћи, почев од војне, политичке, економске па и друштвено-културне. Тешкоће у дефинисању „Новог светског поретка“ огледају се у пре свега у самом пројекту који су многи сматрали недовршеним и оспораваним. Ипак, ма колико био одбациван, пракса међународних односа оправдаће сам назив „Нови светски поредак“. „Под оним што се уобичајило са неутемељеном пежоративношћу или атавистичким страхом називати новим светским поретком подразумева се успостављање неприкосновене политичке, економске и војне доминације САД и групе високо-индустријских развијених земаља Запада, окупљених у, или око неких међународних организација економског, политичког или војног карактера, над скоро свим осталим земљама света“.¹⁶ Упркос доминацији у свим важним димензијама моћи, садржај концепта остаје нејасан, теоријски недовршен, неважан за науку „и поред тога што постоје јасне назнаке циљева и метода успостављања новог светског поретка“.¹⁷ Проф. др Драган

¹⁵ Наведено према: Bull H., *The Anarchical Society, A Study of Order in World Politics*, Macmillan, London, 1995.

р. 16

¹⁶ Симеуновић Д., *Нација и глобализација*, Београд, Зограф, 2009., стр. 95

¹⁷ Ibid.

Симић, у покушају да одгонетне садржину „Новог светског поретка“, говори о његовим различитим димензијама и начину испољавања и то о:

I Идејно-идеолошкој;

II Културно-цивилизацијској;

III Политичко-правној;

IV Економско-технолошко-еколошкој“.¹⁸

У погледу идејно-идеолошке димензије, либерализам као идеологија, убедљиво је однела победу над комунизмом. О незападним вредностима мало се знало и није им се придавао неки значај. Фукујамин „Крај историје“ најавио је кретање човечанства ка либералној демократији, вечном миру и нестанку ратова. Иако Фукујама и Хантингтон предвиђају различите визије будућности света у једном се слажу: Западне идеје су најдоминантније у свету, оне су најприхватљивије, предмет су обожавања и дивљења. Оне треба да буду универзалне, да представљају глобални стандард. Демократија и слободно тржиште најбољи су рецепт за успех. Западне вредности утемељене су у „Нови светски поредак“. Владавина права, индивидуализам и нагласак на појединцу само су нека начела либералне демократије. Сједињене Државе сматрале су се дужном да шире демократију, па чак и да је наметну онда када је то необходимо. Она је за Запад најпожељнији облик политичке владавине, и она као таква треба да буде универзална. Али, не треба заборавити да „оно што је за Запад универзализам, за остале је империјализам“.¹⁹

Када је реч о културно-цивилизацијској димензији „Новог светског поретка“, Западна цивилизација се у свету поново показала као супериорна и доминантна. Историјски гледано, у основи Западне цивилизације лежи европска цивилизација која је

¹⁸Симић Д. Р., *Поредак света*, Завод за уџбенике и наставна средства, Београд, 1999., стр. 252

¹⁹Хантингтон С., *Сукоб цивилизација и преобликовање светског поретка*, Подгорица: ЦИД, РОМАНОВ Бања Лука, 2000., стр. 204

била доминантна нешто више од пет векова. Енглески језик, популарна култура, потрошачко друштво, иновативност и технолошка супериорност, биле су предмет обожавања, а не мржње. Но, не треба заборавити да оне нису увек биле наметнуте, оне су толико биле привлачне да су самовољно усвајане од стране политичких елита других земаља, али и од стране њиховог народа. Осећај супериорности, изузетности, незаменљивој нацији која има право и моралну обавезу да обликује свет стално је присутан у америчком духу. Захваљујући реторици америчких председника, Сједињене Државе осећале су се позваним да шире вредности Западне цивилизације. „Осећај предодређености, позвања и надмоћи одликују и данашњу америчку спољну политику“.²⁰ Сједињеним Државама припада улога у изградњи нације и демократије свуда у свету, односно где год је то потребно.

У „Новом светском поретку“ наглашава се улога УН и строго поштовање начела Повеље УН. Реалност је била другачија. Улога УН била је маргинализована. Сједињене Државе имале су на својој страни европске савезнике и тако доминирале Саветом Безбедности УН. Онда кад у нису имале подршку УН, оглушиле би се о њене резолуције и окренуле НАТО-у. Сједињене Државе нису показале поштовање ни према нормама међународног права. Колика је моћ Сједињених Држава показује то што су одбациле јурисдикцију Међународног суда правде под окриљем УН над својим грађанима. Тако је овај суд постао неефикасан, а парадоксално је да управо држава која је чланица УН не признаје институцију и начела у чијем су стварању и саме учествовале. Тако су Сједињене Државе, на неки начин остале изван, односно боље речено, изнад правног система УН. „Разумљиво је да онај ко има мању моћ тежи да обузда већу правом, али је разумљиво и то да онај ко располаже највећом силом не жели да буде спутан никаквом новом одговорношћу, нарочито не међународном“.²¹

Нема сумње да су Сједињене Државе дуго времена доминирале светским пословима. Оне су биле те које су могле, кад год је то било потребно, да промене сваки тирански режим који није био у складу са демократским начелима, а заправо њеним

²⁰Симић Д. Р., *Поредак света*, Завод за уџбенике и наставна средства, Београд, 1999., стр. 300

²¹Симеуновић Д., *Нација и глобализација*, Београд, Зограф, 2009., стр. 113

личним интересима. И у овој политичко-правној димезији, Сједињене Државе су показале апсолутну доминацију.

Када је реч о последњој економско-технолошко-еколошкој димензији, Симић најпре анализира војну моћ Сједињених Држава која је без примера у свету. Међународни систем је у погледу војне моћи једнополаран, будући да је војни буџет Сједињених Држава једнак укупном збиру војних буџета свих држава света. „На дужи рок и у крајњој линији, по нашем мишљењу, „тврда“, „мерљива“, „опипљива“, најшире, „материјална моћ“ пресудно утиче на распоред држава, народа или цивилизација у било ком међународном поретку“.²² Војна моћ почива на економској моћи. Но, и у овој области Сједињене Државе су доминантне. Не само да су и даље највећа економија на свету, већ су и највеће међународне финансијске институције попут Међународног монетарног фонда и Светске банке под њеним утицајем. Такође, већина мултинационалних корпорација долази управо из Сједињених Држава. Групу 8 чине најразвијеније државе света од којих су скоро све богате западне силе. Симић закључује да је војна моћ Сједињених Држава уткана у целокупну не само привредну моћ, већ и у остале изворе моћи. Економија Сједињених Држава зависна је од ратова, отуда и нераскидива веза између војне и економске моћи.

Миодраг Ранковић, такође види „Нови светски поредак“ као пројекат Сједињених Држава, као облик глобалног империјализма, који не може вечно трајати. „Историјско искуство показује да је до сада сваки међународни поредак, у његовом организационо-институционалним и другим артикулацијама, представљао епифеномен неједнаких односа снага, доминацију најмоћнијих, развијенијих“.²³

Џозеф Нај не даје дефиницију „Новог светског поретка“ већ се позива на виђења појединаца, али јасно говори о постхладноратовској униполарној ери у којој су Сједињене Државе доминантне у сваком погледу. „У виђењима група аутохтоног домаћег становништва или националистичких група као што су оне које води Пат Робертсону Сједињеним Америчким Државама и Жан Мари Лепен у Француској, „Нови светски поредак“ сугерише постојање завере настале међу финансијским и политичким елитама у

²²Симић Д. Р., *Поредак света*, Завод за уџбенике и наставна средства, Београд, 1999., стр. 331

²³Ранковић М., *Глобализација и нови империјализам*, Издавач: Аутор, Београд, 2009., стр. 208

циљу доминације над светом. По њима, мултинационалне корпорације се, у савезу са финансијским тржиштима Вол Стрита, Лондона и Токија, богате на рачун остатка света“.²⁴

Када говоримо о „Новом светском поретку“ најважније је нагласити његову функционалност, која се „претежно своди на коришћење позиције снаге, односно иступање са позиција силе“.²⁵ По потреби, то је укључивало мешање Сједињених Држава у унутрашње ствари суверених држава. Најчешће је то била војна интервенција, која заправо представља и „економску, политичку па и друштвену“ интервенцију. Сједињене Државе фаворизовале су силу као средство изградње „Новог светског поретка“, „тврду моћ“ која се, како сматра Џозеф Нај, може генерисати у „меку моћ“. Сједињене Државе јесу желеле да кроз „Нови светски поредак“ успоставе равнотежу снага, али тако да оне у њој буду „прве међу једнакима“ (*primus inter pares*). Само оне су то могле да ураде јер су једине имале неприкосновену војну моћ која је и данас најважнија у светским пословима. „Војни чинилац има пресудну улогу у наметању и одржавању било чије хегемоније у међународним односима“.²⁶ Спољна политика Сједињених Држава нераскидиво је повезана са политиком силе. „Милитаризам је постао иманентни израз америчког друштва“.²⁷ И заиста, милитаризам је у Сједињеним Државама постао покретачка снага која је послужила не само експанзивној спољној политици, већ и њеној економији. Кејган сматра да „Американци верују у силу, за њих она мора бити средство унапређења принципа либералне цивилизације и либералног светског поретка“.²⁸ Склоност ка унилатерализму, била је уобичајена пракса спољне политике Сједињених Држава. „Они који поседују огромну војну моћ у већој мери силу сматрају корисним средством у међународним односима од оних који су војно слабији“.²⁹ Тако је Запад дуго примењивао силу у својој експанзији која била оправдана не само онда када су у питању интереси

²⁴Нај Џ., *Како разумевати међународне односе*, Стубови културе, Београд, 2006., 332-333

²⁵Симеуновић Д., *Нација и глобализација*, Београд, Зограф, 2009., стр. 95

²⁶Симић Д. Р., *Поредак света*, Завод за уџбенике и наставна средства, Београд, 1999., стр. 366

²⁷Милашиновић Р., *Амерички поход на свет*, ЗАД, Београд, 1996., стр. 37

²⁸Кејган Р., *О рају и моћи: Америка и Европа у новом светском поретку*, Чаробна књига, Београд, 2003., стр. 58

²⁹*Ibid.*, стр. 41

великих сила, већ и ради демократије, или мир и безбедност у свету. „Запад је освојио свет не надмоћношћу својих идеја, вредности или своје религије“, сматра Хантингтон, „него својом надмоћношћу у примени организованог насиља“.³⁰

„Нови светски поредак“ никада није уживао легитимитет у свету. Међународна заједница га никада није званично одобрила, нити је овај пројекат добио међународни „благослов“, али га никада није ни осудила. Тако устројеном светком поретку, у бити, се нико није супротставио. Свет је прећутно био сагласан са глобалном хегемонијом једне државе. У научним круговима, остао је оспораван као непотпун и недовршен концепт који никада није у потпуности заживео. Проф. Драган Симеуновић сматра да „зато се сада и не може говорити о успостављености „Новог светског поретка“ него само о настојањима да се он успостави као и резултатима тих настојања“.³¹ Пракса међународних односа показује да сам термин „Нови светски поредак“ не одскаче много од његовог значења. Иако је правилније називати га „униполарним међународним системом“, реалност остаје иста. Светом доминира једна држава, један центар моћи и једина преостала суперсила.

„Нови светски поредак“ је још недовршен систем света који као поредак космополитске демократије подразумева изградњу одређених правила понашања за све и усвајање одређених вредности од стране свих“.³² Ни поредак ни међународни систем нису статичне категорије. Они су подложни променама, што опет зависи од динамике међународних односа, али и међународних догађаја. „Империје, велике државе и културе представљају наике поредак за себе, тј. теже да саме буду светски поредак“.³³ Али не треба заборавити да „у историји од Цезара до данас нико није успео да успостави глобални поредак, између осталог и зато што је свет не само веома разноврстан већ и веома несталан, изазован и пун нових тежњи, сасвим у складу са људском природом“.³⁴ „Нови светски поредак“ је пројекат америчких интереса, па се самим тим и третира као Западни

³⁰Хантингтон С., *Сукоб цивилизација и преобликовање светског поретка*, Подгорица: ЦИД, РОМАНОВ Бања Лука, 2000., стр. 55

³¹Симеуновић Д., *Нација и глобализација*, Београд, Зограф, 2009., стр. 96

³²*Ibid.*, стр. 116

³³Симић Д. Р., *Поредак света*, Завод за уџбенике и наставна средства, Београд, 1999., стр. 309

³⁴Симеуновић Д., *Нација и глобализација*, Београд, Зограф, 2009., стр. 94

пројекат који је био у стању настајања. Његово постојање и трајање подложно је променама, како од стране његових креатора, тако и од оних којима се он намеће, а који га одбацују. „Пролазност је непорецива одлика свих ломљивих људских творевина, а посебно је постојаност политичких поредака и режима на удару корозивне моћи времена“.³⁵ „Нови светски поредак“ не одсликава у потпуности поредак у правом смислу те речи. Оно што је важније од његовог звучног имена је заправо то шта је он представљао у реалности. „Сувремени свет може не вољети америчку препој-може јој не вјеровати, бити јој несклон, може се повремено чак и против ње удруживати. Но, у пракси јој се не може изравно супротставити“.³⁶

„Нови светски поредак“ можемо звати и другим именом попут „униполарног система“, „империјализмом“, „хегемонијом“ или пак „глобализацијом“, али „хтели ми то или не ово је време доминације једне силе и она то управо и чини. Доминира“.³⁷

2.1 Униполарност versus Мултиполарност

Хенри Кисинџер сматра да се „у сваком веку, када је у питању неки природан закон, појављује једна земља која поседује моћ и вољу, као и интелектуалну и моралну снагу да у складу са сопственим системом вредности обликује читав међународни поредак“.³⁸ Међутим, историја бележи и велике регионалне силе које нису имале амбиције да устроје читав међународни поредак у складу са својим интересима.

Крај Хладног рата довео је до нове хијерархије моћи у међународном систему. Таква асиметрична структура моћи, супротна је од биполарне структуре у коме су главне две суперсиле, Сједињене Државе и Совјетски Савез, биле приближно исте моћи. Моћ Сједињених Држава дефинисала је постхладноратовски међународни систем. На путу ка

³⁵ Симић Д. Р., *Поредак света*, Завод за уџбенике и наставна средства, Београд, 1999., стр. 260

³⁶ Бжежински З., *Амерички избор: Глобална доминација или глобално вођство*, Политичка култура, Загреб, ЦИД, Подгорица, 2004., стр. 13

³⁷ Симеуновић Д., *Нација и глобализација*, Београд, Зограф, 2009., стр. 117

³⁸ Кисинџер Х., *Дипломатија I*, Верзалпрес, Београд, 1999., стр. 5

успостављању глобалне доминације, оне нису имале препреке. Убрзо су успоставиле контролу над свим важним стратешким тачкама на планети. Изузетно повољан географски положај, изолованост океанима, али и богатство природних ресурса, Сједињене Државе су искористиле како би успоставиле глобалну доминацију. Добросуседски односи са „севером“ и „југом“ које је дуго учила капитализму и демократији, донели су јој мир и стабилност. Монроовом доктрином су спречиле било какво мешање у Западну хемисферу, и самим тим онемогућиле евентуалне сукобе на својој територији. Такође, Сједињене Државе су из два светска рата изашле на страни победничког савеза. Уз Совјетски Савез биле су највећа нуклеарна сила на свету, и поново су изашле из Хладног рата као победнице. Оне су настојале да успоставе контролу над ресурсима, посебно на Блиском истоку, али и да освоје тржишта својим капиталом посебно тамо где то нису могле, у постсовјетским републикама. „Главни циљ коме су САД тежиле био је мотивисан жељом да се обезбеди њихово присуство на свим тачкама земљине кугле, како би у свим ситуацијама биле у могућности да благовремено интервенишу“.³⁹ У томе су и успеле, с обзиром на распрострањеност њених војних база широм света. Џон Вајтхед, председник института Радефорд у Сједињеним Државама, пореди Сједињене Државе са „позним Римом“ наглашавајући њене империјалне амбиције проистекле из њеног војног присуства у свету. Вајтхед истиче да „присуство преко 500.000 америчких војника у преко 700 прекоморских америчких база, и војни буџет који је само у 2008. години премашио билион долара, лако је пронаћи паралеле између Америке сада и пропалог Римског царства“⁴⁰. Међутим, „не послују“ само њене војне базе у свету, највећи део профитају узимају мултинационалне компаније које махом, долазе из Сједињених Држава. „Креатори америчке политике гледали су експанзију транснационалних компанија са крајњом благонаклоношћу, јер су у њима препознале моћан фактор за ширење америчког утицаја у многим земљама света“.⁴¹

³⁹ Милашиновић Р., *Амерички поход на свет*, ЗАД, Београд, 1996., стр. 34

⁴⁰ Џон Вајтхед, „Америка се налази у фази позног Рима“, НСПМ, 21. август 2008., <http://www.nspm.rs/savremeni-svet/amerika-se-nalazi-u-fazi-poznog-rima.html?alphabet=1>, преузето 10.10.2014. године

⁴¹ Ibid., стр. 50

На неки начин, Сједињене Државе су сматрале да су интервенцијом УН у Ираку 1991. године добиле, иако не званичну, онда бар прећутну сагласност целе међународне заједнице да обликују новонастајући поредак. Оне су сматрале себе једином земљом која може боље од свих да штити слабије, да се стара о миру и безбедности, и уопште да штити сва јавна добра. Хегемонија било које друге државе могла би опасно да наруши равнотежу снага коју су Сједињене Државе успоставиле. Свет је стабилнији када се њиме управља из једног центра моћи. Многи аутори са Запада оправдавају хегемонију Сједињених Држава као бенигну за свет. „Једина алтернатива америчком глобалном вођству у догледној будућности је међународна анархија“⁴², сматра Бжежински, један од највећих заговорника глобалне хегемоније Сједињених Држава, а самим тим и униполарности. Франсис Фукујама, такође, наглашава колико је хегемон добронамеран када обезбеђује јавна добра целом човечанству. У униполарном међународном систему у коме ће једини центар моћи и одлучивања представљати Сједињене Државе, нема места сукобу и ратовима. Једини прави арбитар и најбољи чувар међународног права и УН могу бити само Сједињене Државе. И Џозеф Нај дели слично мишљење кад је у питању глобална моћ Сједињених Држава. Нај је скептичан по питању мултиполарности поготово у данашње време јер постоји могућност нуклеарног рата, будући да се повећао број актера који поседује Оружје за масовно уништење. Униполарни међународни систем огледа се управо у стабилности коју пружа, за разлику од мултиполарности која може бити опасна. Ни Мајкл Манделбаум не одступа много од присталица униполарног поретка. Једина разлика је у томе што Манделбаум верује да је глобално вођство више терет него привилегија, те да свет више ужива у „услугама“ које пружају Сједињене Државе. Он види њену улогу као улогу „светске владе“ која треба да замени слабе УН. Она је одговорна за међународну безбедност, изградњу нације, „стање“ демократије у критичним земљама. „Оно што је претходило улози Америке као светске владе био је страх, након II светског рата, да би, у одсуству експанзивног америчког глобалног присуства, свет могао доживети понављање две глобалне несреће - Велику депресију и II светски рат“.⁴³ Манделбаум сматра да нико

⁴²Бжежински З., *Велика шаховска табла*, Подгорица: ЦИД и РОМАНОВ, Бања Лука, 2001., стр. 182

⁴³Манделбаум М., *Треба ли свету Голијат: Како Америка делује као светска влада у 21. веку*, Филип Вишњић, Београд, 2006., стр. 161

неће од Сједињених Држава боље глобално управљати. Она може најбоље да се суочи са турбуленцијама новог доба, непослушним државама и другим изазовима 21. века. Манделбаум закључује да „ако је Америка Голијат, онда је реч о Бенигном Голијату“.⁴⁴

Међутим, многе незападне државе биле су скептичне према „добротворној хегемонији“ Сједињених Држава, али другог избора очигледно да није било у том униполарном „моменту“. Ниједна велика сила, почев од Русије или Кине, није се званично успротивила успостављању „Новог светског поретка“. Рекло би се да су својом прећутном сагласношћу, почеле да му се прилагођавају, иако га никад нису прихватиле. Као да је и сам свет утонуо у униполарни систем, у „амерички сан“. Сједињене Државе сматрале су да је униполарни систем у интересу и за добробит целог човечанства, али и најбољи начин да се заштите њени интереси. У униполарном систему нема противника који би могао да подрије или наруши њену хегемонију. Свако издизање неке друге силе или неког савеза и коалиција било би равно успостављању беспоретка и нестабилности у свету. Међународни систем најбоље функционише када су Сједињене Државе доминантне у њима и воде главну реч у светским пословима. Мултиполарност представља само ривалство које води у надметање и, на крају, сукобе.

Џон Миршајмер, највећи заговорник офанзивног реализма, посебно проучава стабилност међународних система. Он наглашава да је безбедносно надметање стално присутно у међународном систему. Војна моћ је кључна за обликовање међународног поретка, јер у анархичном међународном систему свака велика сила тежи да максимализује своју моћ на рачун других и оствари се у улози хегемона. Као заговорник офанзивног реализма, по Миршајмеру рат је могућ међу државама, јер изнад њих не постоји никакав закон који би их у томе спречио. Он тако разликује према стабилности биполарне, неуравнотежене и уравнотежене мултиполарне системе. По Миршајмеру је најстабилнији биполарни, док је најопаснији мултиполарни међународни систем, јер је у њему рат вероватнији. „Конфигурација моћи која производи највише страха је

⁴⁴Ibid., стр. 13

мултиполарни међународни систем који садржи потенцијалног хегемона“.⁴⁵ То је за Миршајмера „неуравнотежени мултиполарни систем“. Уколико нема потенцијалног хегемона, а нема превелике асиметрије међу државама, онда се ради о уравнотеженој мултиполарности. Миршајмер сматра да су мултиполарни системи склонији рату, да имају више могућности за конфликте посебно ако у њима постоји једна доминантна држава. Занимљиво је да он Сједињене Државе не види као глобалног, него као регионалног хегемона. „У суштини, државе које стекну регионалну хегемонију делују као спољни уравнотеживачи у другим регионима“.⁴⁶ Миршајмер је у праву када каже да Сједињене Државе немају директну, непосредну контролу над остатком света, али зато имају индиректну контролу, која је скривена, латентна. Данас је лакше поседовати такву врсту контроле, која не подразумева директно присуство, а опет постиже исте резултате.

Униполарност је опасна када намеће једну идеологију, једну идеју, једну визију света. Она ускраћује човечанству прилику да се развија и обогаћује идејама. Хенри Кисинџер сматра да су Сједињене Државе једне од ретких држава, готово и једине које су се тако чврсто држале својих уверења која су настојала да универзализују. „Ниједна земља није била прагматичнија у свом свакодневном вођењу спољне политике, нити је више идеологизовала тежњу за остварењем сопствених историјских и моралних убеђења“.⁴⁷

Чињеница је да ни униполарни ни мултиполарни систем није учинио свет безбеднијим, реалност је данас много сложенија него што се чини. Ипак, мултиполарни систем показао се као најбоља „противтежа“ једној хегемонској сили и њеним унилатералним акцијама. Многе државе данас изражавају веру у мултиполарни свет, као могућност да се супротставе јаким државама и спрече евентуалне војне интервенције. Оне се залажу за јачу улогу УН, које ће бити „гарант“ мултиполарног света. Глобална доминација Сједињених Држава одавно је непожељна. Мултиполарност представља одраз разноврсности и разноликости која обогаћује човечанство за разлику од униформности.

⁴⁵МиршајмерЦ., *Трагедија политике великих сила*, Удружење за студије САД у Србији, Чигоја штампа, Београд 2009., стр. 74

⁴⁶Ibid.,стр. 302

⁴⁷Кисинџер Х., *ДипломатијаI*, Верзалпрес, Београд, 1999., стр. 5

Зато данашњи свет не може бити у потпуности устројен по било ком моделу, а и будућност је све више непредвидива и неизвесна.

2.2 Мултиполарност 21.века без ранијег узора

Последње две деценије савремени свет доживљава снажне промене. Све је теже спознати и одгонетнути нове изазове и претње које угрожавају међународну безбедност. Као што Џозеф Нај примећује, глобализација се интензивирала и постала „бржа и пунија“⁴⁸. Иако је глобализација одговарала Сједињеним Државама у спровођењу глобалне доминације, данас она погодује и настанку мултиполарног света. Данашња мултиполарност по много чему је посебна, јединствена у односу на било који мултиполарни систем у историји. Она се, не тако ретко, пореди са мултиполарном Европом из 19. века. Тај „Европски систем равнотеже снага“ нарочито је хваљен као један од најстабилнијих у историји Европе. Установљен Бечким конгресом 1815. године који је означио крај Наполеонових ратова, трајао је скоро до Великог рата. Главна одлика тадашњег Европског концерта кога су чиниле Велика Британија, Француска, Аустрија, Русија и Пруска била је та да су све силе биле приближно исте моћи. Данашња структура моћи је асиметрична, што значи да моћ међу државама није равномерно распоређена. Такође, она по први пут укључује и актере који нису европске државе, и једну суперсилу са глобалним дометом. Још је Кисинџер 90-их година међу првима најавио да ће међународни поредак доживети промене у 21. веку. „На нивоу међудржавних односа, нови поредак ће више наликовати европском систему држава из VIII и XIX века, него ригидним структурама из времена Хладног рата. Састојаће се од најмање шест великих сила - Сједињених Држава, Европе, Кине, Јапана, Русије и можда Индије - као и од мноштва средњих и мањих земаља“.⁴⁹ И Хантингтон такође каже да је „први пут у историји, глобална политика постала мултиполарна“.⁵⁰

⁴⁸Нај Џ., *Како разумевати међународне односе*, Стубови културе, Београд, 2006., стр. 254

⁴⁹Кисинџер Х., *Дипломатија I*, Верзалпрес, Београд, 1999., стр. 10

⁵⁰Хантингтон С., *Сукоб цивилизација и преобликовање светског поретка*, Подгорица: ЦИД, РОМАНОВ Бања Лука, 2000., стр. 21

Мултиполарност 21. века у многоме се разликује од мултиполарне Европе 19. века. Мултиполарност 19. века била је, наравно, присутна само на једном, на европском континенту. Данашња мултиполарност је глобална. Околности у којима су постојали системи биле су потпуно другачије. Пре свега, Оружје за масовно уништење у 19. веку није постојало. Данас се трка у наоружању из Хладног рата наставља, с тим да много већи број актера поседује и развија нуклеарне програме. У 19. веку нико није могао да конвенционалним оружјем угрози не само међународну безбедност него и читав свет као што то данас може нуклеарно оружје. Међутим, данас управо нуклеарно оружје, због своје разорне моћи, и спутава евентуалне ратове између великих сила, док је могућност конфликта између европских држава била већа пре свега јер су се ове силе граничиле на релативно мањем простору, па су територијални спорови били учесталији. Такође, државе данас нису једини актери у светским пословима, и то је битна разлика у односу на мултиполарност 19. века. Глобализација је подстакла нове транснационалне актере, недржавне актере, појединце, активисте за људска права, невладине организације, али и повећала број међународних организација. Нај сматра да је информатичка револуција довела до распршивања моћи и обиља информација које више не поседују само владајуће структуре већ и недржавни актери и које све теже могу да се контролишу. У данашњем мултиполарном свету, појединац може да учествује у светским пословима. Тако је нпр., амерички обавештајац Националне безбедносне агенције (НСА) Едвард Сноуден, откривањем програма електронског шпијунирања савезника од стране Сједињених Држава одјекнуо широм света. Савезници су оштро осудили такаво поступање, нарочито Немачка. Када је Русија понудила политички азил Сноудену, то је изазвало захлађење односа између великих сила. Слична ситуација одиграла се и са Џулијеном Асанжом који открива америчке тајне депеше. Ови примери указују на то како недржавни актери све више добијају на значају и како све чешће могу да закомпликују односе великих сила.

У 19. веку „тврда моћ“ је била најважнија. Међународна политика је увек била политика силе. Ипак, у 21. веку војна моћ остаје важна, али није увек пресудна. Огромна војна моћ Сједињених Држава није била довољна да изгради владавину права и успостави демократију у Ираку и Авганистану. Зато се данас нарочито уважава „мека моћ“ коју Џозеф Нај посебно хвали као моћ која без принуде „осваја срца и умове“. То је

привлачност нечије културе, идеја, вредности итд. Она почиње да буде важнија у мултиполарном свету 21. века.

Када је војна моћ у питању, постоји још једна разлика у односу на мултиполарност 19. века. Наиме, тада је рат био „резервисан“ само за државе, данас то није случај. „Приватизација рата“ један од негативних производа глобализације. У суштина, она је допринела убрзаном технолошком напретку како у војним технологијама, ратовању али и иновацијама. „Сукоби у XXI веку воде се и оружјем и без њега“.⁵¹

У данашњим међународним односима 21. века геополитика све више добија на значају. Постаје све важнији геополитички и геостратешки положај неке земље, величина њене територије, или поседовање природних ресурса. Нафта као драгоцен извор енергије откривена је средином 19. века. Као исцрпиви извор енергије који се све више троши, већ изазива конфликте у свету. Борба за контролу изворишта нафте већ је један од највећих жаришта сукоба. Сједињене Државе интервенисале су у Ираку и Либији управо зато да би преузеле контролу над нафтом у тим земљама. У мултиполарном свету 21. века постоји већа могућност сукоба око контроле природних ресурса, што баш и није био случај у мултиполарној Европи 19. века. Тада су се државе бориле против хегемоније било које државе која би покушала да наруши успостављену равнотежу снага, док се данас сукобљавају око поседовања контроле над ресурсима. Тек треба да се види ко ће преузети контролу над новооткривеним налазиштима резерва нафте и гаса на Арктику, али и у Централној Азији, областима које нису представљале значај за тадашње европске силе.

Као што је раније већ поменуто, новина мултиполарног света 21. века је то што њени главни актери нису европске силе. Европска унија је економска сила, али није више у центру пажње светске политике. Она је пре би се рекло, у сенци Немачке, која тренутно одређује дневни ред ЕУ. Велика Британија традиционално остаје наклоњена Сједињеним Државама. „Моћ се са дуго преодминантног Запада премешта на незападне

⁵¹Нај Ц., *Како разумевати међународне односе*, Стубови културе, Београд, 2006., стр. 258

цивилизације“⁵², најавио је Хантингтон још 90-их година 20. века. И исламско ускрснуће је новина у мултиполарном свету. Све се гласније чује да је Европа проживела своје „златно доба“ и да је 21.век- век Азије, век незападњака. Посебно Кина, Русија и Индија све јаче афирмишу своје интересе и уз Сједињене Државе, најважнији су играчи на „светској шаховској табли“.

У данашњем мултиполарном свету све је већа међузависност, како на економском тако и на политичком плану. То није био случај у мултиполарној Европи 19. века. Државе су данас због све веће економске међузависности, приморане више на сарадњу него на сукобе. Оне су данас више посвећене колективној безбедности, за разлику од европских сила које се нису устручавале да ратују. У тадашњој мултиполарној Европи најважније је било спречити појаву новог хегемона и одржати успостављену равнотежу снага. Данас је такође важно обуздати и изоловати Сједињене Државе, али и бринути о безбедности која је постала недељива. Изазови и претње су константно присутни у данашњем мултиполарном свету који је далеко неизвеснији од било ког ранијег мултиполарног система. Зато је безбедност једно од главних питања 21. века. Стога, данашња мултиполарност је неупоредива са било којим ранијим међународним системом у историји. Она је јединствена и, у скоро сваком погледу, без ранијег узора.

⁵²Хантингтон С., *Сукоб цивилизација и преобликовање светског поретка*, Подгорица: ЦИД, РОМАНОВ Бања Лука, 2000., стр. 30

III ПРОМЕНЕ У МЕЂУНАРОДНИМ ОДНОСИМА - УЗРОЦИ КРИЗЕ „НОВОГ СВЕТСКОГ ПОРЕТКА“

Почетак 21. века није најавио никакве промене у међународним односима. После интервенције НАТО савеза на Балкану 1999. године без одобрења СБ УН, Сједињене Државе су поново потврдиле своју надмоћност. Терористички напади 11. септембра на америчке симболе моћи само ће још више подгрејати њен унилатерализам. „Изгледало је да ће не само 20. већ и 21. век бити век америчке доминације“.⁵³ Сједињене Државе ће окренути цео свет у борби против тероризма и борби за демократију. У Авганистану ће водити одбрамбени рат, а у Ираку ће поново интервенисати не само без одобрења СБ УН већ и без подршке појединих савезника. Међутим, показало се да су се „крсташки ратови“, како Кисинџер назива америчке ратове за демократију, окренули против самих Сједињених Држава. Највећег кривца за лошу америчку спољну политику и нарушавање њеног престижа у свету многи су видели у њеном тадашњем председнику Џорџу Бушу Млађем. Интервенишући у Ираку 2003. године, упркос протиљењу савезника, Буш се ослонио искључиво на „тврду моћ“. Бжежински сматра да најгора ствар која може да се догоди Сједињеним Државама је да њена политика буде виђена као империјална и агрогантна. А управо је тако и доживљавана. Показало се да су Сједињене Државе ратовима у Авганистану и Ираку изгубиле много времена, али и новца и да притом нису однеле победу упркос огромној војној надмоћи. Таква политика оставила је негативне последице по њену глобалну моћ.

Некако упоредо са лошим вођењем спољне политике Сједињених Држава догађа се и, како Бжежински назива, „прерасподела глобалне моћи и нови феномен масовног политичког буђења“.⁵⁴ „Оријент“ је почео да се „буди“. У суштини, није то било само буђење Азије него, буђење незападњака, буђење оних који су били под доминатним утицајем Сједињених Држава. Одмах се пожурило да се најави коначни крај Сједињених

⁵³ Бжежински З., *Америка-Кина и судбина света: стратешка визија*, Албатрос Плус, Београд, 2013., стр. 9

⁵⁴ Бжежински З., *Америка-Кина и судбина света: стратешка визија*, Албатрос Плус, Београд, 2013., стр. 7

Држава. „Предвиђање века Азије остаје преурањено“⁵⁵, сматра Нај, иако је очигледно да се у свету догађа редистрибуција глобалне моћи. Мултиполарност је новија појава, и као таква незахвално је рећи да су са њеним настанком, Сједињене Државе већ доживеле крај. За Ранковића, „мултиполаризам у садашњим околностима има само прогностичку предност, али не и потпуну извесност“.⁵⁶ Уколико мултиполарност буде наставила да јача, она ће све више изоловати Сједињене Државе чија је глобална моћ већ увелико подривена. Сједињеним Државама ипак треба деценија, а не година да би доживеле свој дуго најављивани крај.

Ипак, неки сматрају да глобално политичко освешћивање није антиамеричко. Фарид Закарија тврди да је данашњи свет „постамерички“. „Не ради се о опадању моћи Америке, него о успону свих осталих“.⁵⁷ Незападњаци су преузели „рецепт за успех“ од Сједињених Држава, али су га прилагодили свом систему вредности. „Чини се да силе у успону следе трећи пут: прихватају Западни поредак, али под својим условима и на тај начин преобликују сам систем“.⁵⁸ Закарија верује да „униполарни поредак из последње две деценије не пропада због Ирака, већ због обухватније дифузије моћи широм света“.⁵⁹ То је довело до промене у међународним односима што може довести до „хегемонијске транзиције“⁶⁰, односно смене хегемона на светској позорници. Остаје да се види да ли ће „хегемонско место“ остати упражњено или ће га преузети нека од великих сила. То неће зависити само од Сједињених Држава да ли ће одустати од глобалног вођства, већ и од тога како ће се понашати друге велике силе.

„Нови светски поредак“ доживљава промене и постепено се преображава у мултиполарни. Промене су последица лоше вођене спољне политике Сједињених Држава

⁵⁵Нај Ц., *Будућност моћи*, Архипелаг, Београд, 2012., стр. 259

⁵⁶Ранковић М., *Глобализација и нови империјализам*, Издавач: Аутор, Београд, 2009., стр. 204

⁵⁷Закарија Ф., *Постамерички свет*, Хеликс, Смедерево, 2009, стр. 1

⁵⁸*Ibid.*, стр. 35-36

⁵⁹*Ibid.*, стр. 42

⁶⁰Термин који употребљава Џозеф Нај, Нај Ц., *Будућност моћи*, Архипелаг, Београд, 2012., стр. 186

због које су занемариле унутрашње проблеме, што ће их довести до пропадања не само на међународном него и на домаћем плану. Али, промене су последица и „политичког буђења света“ које је изнедрило, али и повратило нове, велике силе које све снажније афирмишу своје интересе. Стога је потребно подробније анализирати разлоге који су довели до промена у самом униполарном поретку.

3.1 Неадекватна спољна политика Сједињених Америчких Држава

Један од главних разлога кризе „Новог светског поретка“ је свакако лоше вођена спољна политика Сједињених Држава. Оно што јој се највише замера је превелико мешање у унутрашње ствари других земаља, стварна суштина њених „хуманитарних интервенција“, и претерано ослањање на војну моћ. Збигњев Бжежински посебно наглашава лоше вођство сва три америчка лидера који су заправо били глобални лидери: Џорџ Буш Старији, Бил Клинтон и Џорџ Буш Млађи. Америчка спољна политика виђена је у свету као интервенционистичка, империјална, као политика двоструких стандарда. На питање шта је разлог томе и где су то Сједињене Државе грешиле, потребно је посебно анализирати поједине аспекте њене спољне политике.

3.1.1 „Реторика против праксе“

Америчка наклоњеност либерализму позната је од давнина. Готово сви амерички председници наглашавали су поштовање међународних институција, посебно УН, и дубоко изражавали веру у владавину права. У спољној политици Сједињених Држава, морал је играо важну улогу. Рат за демократију против тиранских режима је оправдан. Буш Старији је уочи интервенције у Ираку 1991. године наглашавао улогу УН и владавину права у „Новом светском поретку“, сходно либералним начелима. Ипак, пракса је показала другачије. Сједињене Државе дискредитовале су улогу међународних односа, намећући строги унилатерализам. Џон Миршајмер сматра да Американци не воле реализам, али да то у пракси не показују. Напротив, „иза затворених врата, међутим, елите које граде политику националне безбедности говоре углавном језиком моћи, а не принципа, па и

САД делују у међународном систему у складу са налогом реалистичке логике“.⁶¹ Сједињене Државе сматрале су да једино путем моћи (и то углавном „тврде моћи“) могу да заштите своје националне интересе и одрже хегемонију. Заговарање либерализма, а практиковање реализма показало је да „очигледни јаз дели јавну реторику од стварног вођења америчке спољне политике“.⁶²

Да су амерички глобални лидери одговорни за лоше вођену спољну политику, говори и Бжежински. Он говори о томе како су сва три поменута лидера расипали огромну моћ и престиж који су Сједињене Државе уживале у свету. „Сваки од три глобална лидера дефинисала су своју историјску суштину: Буш I је био полицајац, ослањајући се на моћ и легитимитет да очува традиционалну стабилност; Клинтон је био адвокат социјалне заштите, рачунајући на глобализацију која ствара напредак; Буш II је био опрезан, мобилишући домаће страхове да следе самопроглашену егзистенцијалну борбу против сила зла“.⁶³ Бжежински сматра да су амерички лидери занемарили ставове јавности која је била против рата и стварно осећање американаца према спољној политици, односно администрацији која је водила скупе и непотребне ратове. „Сваки је могао да делује ефикасно као глобални лидер само да се његово осећање историјског тренутка преклопило са интуицијама Америчког народа“, али „и да се његов поглед на изазове преклопио са духом и карактером светске политике и друштвених промена“.⁶⁴

Ипак, чини се да по многим ауторима, највећи терет и осуду сноси Џорџ Буш Млађи. „Скуп унилатерализам млађег Буша довео је до деценијског рата на Блиском Истоку, који је америчку политику избацио из колосека“.⁶⁵ И либерали и реалисти били су уједињени у осуди интервенције у Ираку 2003. године. Неоконзервативци су преовладавали у Бушовој администрацији и заговарали рат за демократију против

⁶¹МиршајмерЦ., *Трагедија политике великих сила*, Удружење за студије САД у Србији, Чигоја штампа, Београд 2009., стр. 52

⁶²Ibid.

⁶³Brzezinski Z., *Second Chance: Three Presidents and the Crisis of American Superpower*, BASIC BOOKS, A member of the Perseus Books Group, New York, 2007., p.179.

⁶⁴Ibid.

⁶⁵Бжежински З., *Америка-Кина и судбина света: стратешка визија*, Албатрос Плус, Београд, 2013., стр. 9

тиранских режима. Нису били привжени ни међународном праву ни УН као институцији која би решавала проблеме. Франсис Фукујама, као заговорник либералне демократије, овога пута сматра да се неоконзервативизам „отео контроли“. Постао је сувише експанзиван, а то сматра Фукујама, није прави начин да се промовише демократија, па чак ни у Ираку. Буш је тако стање демократије у сопственој земљи повезао са стањем у Ираку рекавши да је демократија у свету „неопходна“ за америчку безбедност, те да „опстанак слободе у нашој земљи све више зависи од успеха који слобода забележи у другим земљама“.⁶⁶ Фукујама, осуђујући интервенцију у Ираку, почиње да заговара, како га он сам назива „реалистички вилсонизам“. „Реалистички вилсонизам разликује се од неоконзервативизма у оној мери у којој међународне институције узима озбиљно“.⁶⁷ Фукујама наглашава важност мултилатерализма у међународним односима, али ипак сумња у делотворну улогу УН.

Испоставило се да је агресивна реторика америчких лидера у „рату за демократију“, подрила њен кредибилитет. „У покушају да наставе политику базирану на обмани да „ми смо сада империја, и када ми делујемо, ми креирамо сопствену реалност“, Буш је угрозио Америку“.⁶⁸

Двоструки аршини стално ће бити присутни у спољној политици Сједињених Држава. Оне настоје да успоставе демократију тамо где год им је то у интересу, па тако постоји разлика између једне Саудијске Арабије и једне Кине, када је слобода у питању. Сједињеним Државама демократија ће доста послужити као параван у спољној политици како би лакше могла да оправда свој интервенционистички унилатерализам. Но, демократија у свету, посебно међу незападњацима, не изазива више толико одушевљење. Расположење је постало антиамеричко, што се донекле и могло спречити да су њени лидери мање величали своју нацију као изузетну и незаменљиву. Они су у пракси требали

⁶⁶ Фукујама Ф., Америка на прекретници: Демократија, моћ и неоконзервативно завештање, ЦИД, Подгорица, 2007., стр. 46

⁶⁷ Ibid., стр. 19

⁶⁸ Brzezinski Z., *Second Chance: Three Presidents and the Crisis of American Superpower*, BASIC BOOKS, A member of the Perseus Books Group, New York, 2007., p. 177

бити више привржени либералној теорији него сили. „Треба да буде очигледно паметном посматрачу да САД говоре једно, а раде друго“.⁶⁹

3.1.2 Империјална прерастегнутост (*imperial overstretch*) и превентивни рат

Американци јавно одбацују реализам, а у пракси се највише ослањају на моћ. Миршајмер такође наглашава повезаност моћи и поретка. „Оно што је новац у економији, то је моћ у међународним односима“.⁷⁰ Државе су у сталном надметању да стекну што више моћи, те се на такав начин самостално брину о својој безбедности. То нарочито раде Сједињене Државе које су се до сада редовно ослањале на силу као средство очувања властитих интереса. Ниједна држава није толико улагала у војну моћ као што су то чиниле Сједињене Државе. Војни буџет Сједињених Држава је према последњим подацима института СИПРИ за 2012. годину износио 682, 5 милијарде долара што је неупоредиво са било којим војним буџетом неке државе.⁷¹ Такође, Сједињене Државе финансирају готово највећи део трошкова НАТО савеза. О последицама превеликог улагања у војну моћ, највише упозорава историчар Пол Кенеди. У својој књизи „Успон и пад великих сила“ објашњава како су све велике силе упале у замку „империјалног предимензионирања“ (*imperial overstretch*). То може бити случај и са Сједињеним Државама. Кенеди између осталог каже да „богатство је обично нужно да би се подупрла војна моћ, а војна моћ је обично нужна да се богатство стекне и заштити. Ако се, међутим, сувише велики део државних ресурса одврати од стварања богатства и уместо тога преусмери у војне сврхе, онда то на дужи рок вероватно води слабљењу снаге државе“.⁷² Када је реч о империјалној прерастегнутости, могло би се рећи да ниједна земља на свету није имала више трупа и база распоређених на свим континентима као што су имале Сједињене Државе.

⁶⁹Миршајмер Ц., *Трагедија политике великих сила*, Удружење за студије САД у Србији, Чигоја штампа, Београд 2009., стр. 53

⁷⁰*Ibid.*, стр. 34

⁷¹ Видети *Слику 1. Војни трошкови*, <http://www.economist.com/blogs/graphicdetail/2013/04/daily-chart-9>, преузето 12.10.2013. године

⁷²Наведено према: Кенеди П., *Успон и пад великих сила*, Службени лист СРЈ, Београд, ЦИД, Подгорица, 1999., стр. 11-12

Америчка економија имала је огромне користи од „претеране милитаризације“. Штавише, она је постала зависна од рата. „Још је Ајзенхамер у време своје владавине увидио опасност од пораста моћи војно-индустријског комплекса истичући да „САД троше годишње на војну безбедност више него што су чисте зараде свих корпорација...“.⁷³ У суштини, рекло би се да је војна моћ иманентна спољној политици Сједињених Држава. Џозеф Нај тврди „да америчка војска има задивљујућу оперативну способност, али пракса обраћања Пентагону само зато што он може да обави посао гради слику претерано милитаризоване спољне политике“.⁷⁴

Сједињене Државе кад-кад оправдају своју велику потребу за војном моћи, тиме што су мета бројних претњи и изазова које долазе од недемократских држава. Тако администрација Џорџа Буша проналази нови инструмент борбе против тиранских режима, тероризма и ширења ОМУ. Стратегија националне безбедности из 2002. године уводи „превентивни рат“ као новину, као један од начина како ће одговорити на тероризам: „Бранећи САД, Амерички народ, и наше интересе код куће и у иностранству тако што ће идентификовати и уништити претњу пре него што стигне до наших граница. Док се САД буду стално трудиле да придобију подршку међународне заједнице, ми се нећемо устручавати да делујемо сами, ако је потребно, да остваримо своје право самоодбране делујући **превентивно** против таквих терориста, да се спрече да направе штету нашем народу и нашој земљи“.⁷⁵ Бушова доктрина наишла је на осуду што од стране „незападњака“ тако и од стране појединих америчких политичких елита. Стратегија наглашава да превентивно деловање неће бити изговор за агресију. Деловати превентивно значи спречити да се претње материјализују и да заиста постану непосредна опасност. Према Стратегији националне безбедности из 2002. године, у складу са глобализацијом која је „донела“ неизвесност, против терориста и претњи употребом нуклеарног оружја треба се борити превентивно, „иако се тачно не зна време и место напада непријатеља“.⁷⁶

⁷³ Милашиновић Р., *Амерички поход на свет*, ЗАД, Београд, 1996., стр.40

⁷⁴ Нај Ц., *Будућност моћи*, Архипелаг, Београд, 2012., стр.12

⁷⁵ The National Security Strategy of the United States of America, White House, Washington DC, 2002, p. 6, <http://nssarchive.us/NSSR/2002.pdf>, преузето: 8. 12.2013. године

⁷⁶ Ibid., p. 15

Превентивни рат се често мешао са преемптивним ратом, што није било случајно. Преемптивни рат подразумева постојање истинске претње за коју се поуздано зна да да непријатељ врло брзо отпочиње напад, док код превентивног рата непосредна опасност не постоји. Постоји само сумња да би нека претња постала стварна, непосредна. Манделбаум превентивни рат назива „обуздавањем унапред“, док Ноам Чомски тврди да се амерички превентивни ратови „воде за „сваки случај“, а не да би се предупредила акција друге стране“.⁷⁷ У суштини, Ирак је представљао државу са којом су Сједињене Државе кад-тад морале ратовати. Ипак, непроналажење ОМУ у Ираку као оправдања за превентивни рат, а самим тим и непостојања непосредне претње, дискредитовало је не само доктрину превентивног рата, већ и целокупну америчку спољну политику. Превентивне и преемптивне ратове међународно право забрањује. Последице превентивног рата представљали су и огромни трошкови деценијског трајања не само у Ираку, него и у Авганистану. Они ће се, заједно са светском економском кризом из 2008. године посебно одразити на амерички војни буџет. Конгрес је још 2011. године изгласао редукцију војних расхода. „Министарство одбране мора скресати расходе током наредних 10 година за готово 500 милијарди долара“.⁷⁸ Наравно, Пентагону је овакво смањење буџета најтеже пало. Чак Хејгел, амерички министар одбране је најавио да ће таква одлука знатно смањити америчке војне снаге, те да Конгрес треба да ревидира своју одлуку. „У супротном, упозорио је министар, мораћемо макар три носача авиона да усидримо и да смањимо број редовне војске за 70 хиљада, а резервиста за 65 хиљада људи“.⁷⁹ То показује америчку неспремност да „одустане од тврде моћи“ али и страх од велике незапослености која ће бити последица отпуштања војника.

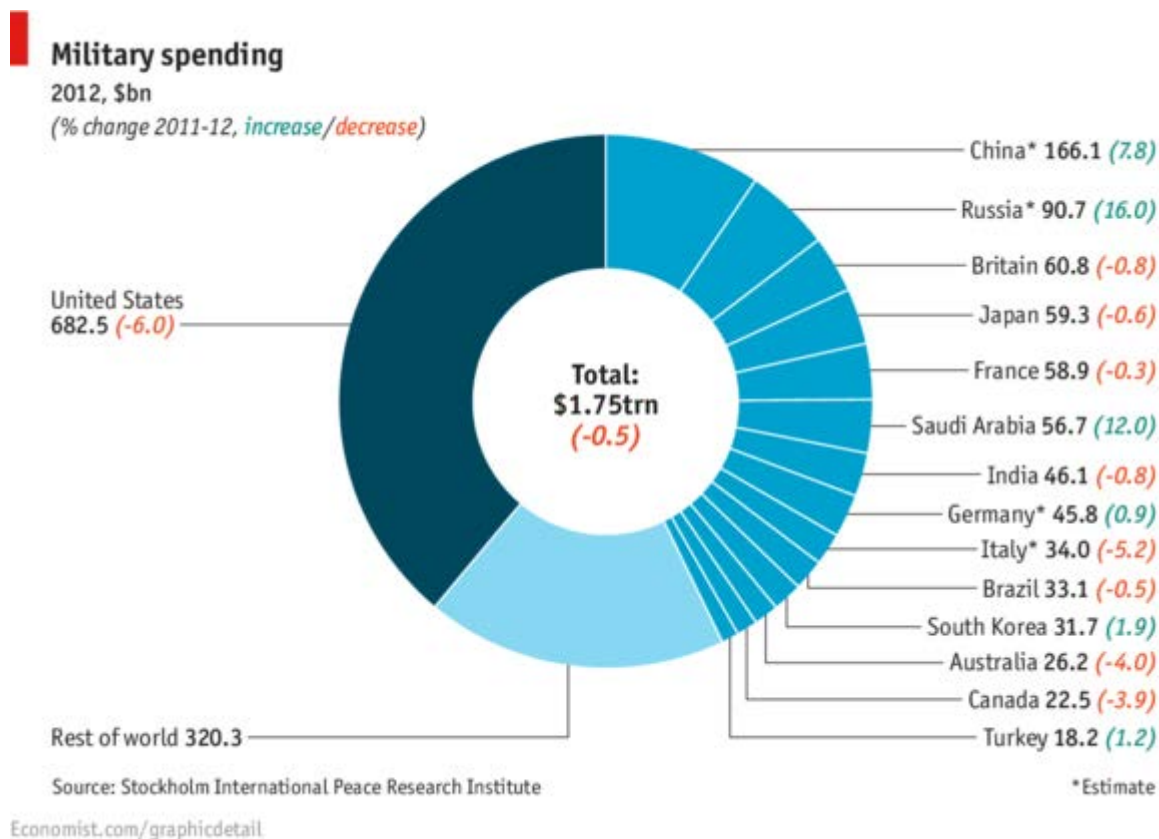
Ипак, амерички војни буџет се смањује а то је случај и са војним буџетима њених савезника (Велика Британија, Јапан, Француска, Канада и Аустралија). За разлику од

⁷⁷Чомски Н., *Интервенције*, Рубикон, Нови Сад, 2008., стр. 25

⁷⁸<http://fakti.org/globalpor/quo-vadis-orbi/amerika-ce-morati-da-otpusti-70000-vojnika-i-da-usidri-namanje-tri-nosaca-aviona>, преузето 13.11.2013. године

⁷⁹<http://fakti.org/globalpor/quo-vadis-orbi/amerika-ce-morati-da-otpusti-70000-vojnika-i-da-usidri-namanje-tri-nosaca-aviona>, преузето 13.11.2013. године

западних држава, војни буџет Кине и Русије је у порасту.⁸⁰ Смањење војног буџета озбиљно ће утицати на одлуку Сједињених Држава да се упуштају у нове ратне авантуре, што ће се негативно одразити на њено глобално вођство и моћ.

Слика 1.- Војни трошкови

Извор: <http://www.economist.com/blogs/graphicdetail/2013/04/daily-chart-9>

3.1.3 Неуспешни ратови- Авганистан

Терористички напади 11. септембра били су повод да Сједињене Државе крену у већ дуго планирани поход на Исток. Постоје мишљења да су Сједињене Државе измислиле савремени тероризам како би оправдале своје војно присуство на Блиском истоку, а самим тим омогућиле и контролу над извориштима нафте. Пре би се рекло да је Сједињеним

⁸⁰ Видети Сliku 1. Војни трошкови, <http://www.economist.com/blogs/graphicdetail/2013/04/daily-chart-9>, преузето 12.10.2013. године

Државама тероризам послужио да се више ангажују на Блиском истоку, али и Евроазији која је све више добијала на значају. Сједињене Државе оправдале су интервенцију у Авганистану 2001. године правом самоодбране. Најважнији приоритет спољне политике био је борба против тероризма. У томе су успеле да убеди цео свет. Сједињене Државе су извршиле интервенцију у кратком року и збациле са власти талибански режим који је пружао подршку највећем непријатељу, Осами бин Ладену, односно Ал Каиди. Том приликом, Сједињене Државе су искористиле прилику да закупе бивше совјетске војне базе у суседним земљама Авганистана, у Киргистану (Манас), Узбекистану, како би сместили своје и НАТО трупе. Сједињене Државе су на тај начин лакше могле да буду присутне у Авганистану, али и да буду ближе енергетски богатим земљама Централно-азијског Балкана.

Авганистан је посебна епизода у америчкој спољној политици. Авганистан је земља која је већ била разорена интервенцијом Совјетског Савеза 1979. године. Посебност Авганистана огледа се у његовој вези са суседним Пакистаном. Авганистанско становништво је мешовитог етничког састава. Најбројније племе су Паштуни, који су и најбројнији међу Талибанима. Талибане, као религијске фанатике, наводно је створила пакистанска обавештајна служба. Повезаност са Пакистаном је у томе што између ове две земље *defacto* не постоји граница, јер је паштунско племе истог етничког порекла, подељено произвољно још одлуком британске колонијалне силе.⁸¹ То значи да нема разлике између авганистанских и пакистанских Паштуна. Највећи проблем за Сједињене Државе представља герилска борба у Авганистану коју је тешко контролисати. Уз то, због рата у Авганистану, она бележи огромне финансијске губитке. У суседном Пакистану који за сада има прозападну владу, талибански покрет све више јача што предстаља претњу Сједињеним Државама. То је посебно скренуло пажњу Сједињених Држава са Ирака на Авганистан. Оне посебно страхују од јаког талибанског покрета у Пакистану који би могао да преузме власт, и да се том приликом домогне пакистанског нуклеарног оружја. За Сједињене Државе проблем са Пакистаном, као једним од њених највећих исламских савезника, је у томе што он пружа подршку талибанима у Авганистану против којих се она бори. Сједињене Државе сада не смеју да се „каче“ са Пакистаном, већ на неки начин од

⁸¹ Видети шире: Симеуновић Д., *Тероризам*, Правни факултет, Београд, 2009., стр. 217-218

њега праве партнера, иако због тога имају огромне финансијске издатке. Уз то, сарадња Кине и Пакистана се интензивирала. Но, не треба заборавити ни утицај Ирана на Авганистан. Поред Хезболаха и Хамаса, „Иран финансира и друге радикалне исламистишке групе у Авганистану, Ираку, Либану, међу Палестинцима и у неким другим зељама“.⁸² Иран је одавно непријатељски насторојен према Сједињеним Државама, па између осталог, преко Авганистана жели да ојача свој геополитички и уопште регионални значај. Ирану никако не одговара то што је и са истока и запада окружен америчким војним снагама, док Сједињеним Државама недостаје само да освоје још Сирију и Иран како би употпуниле контролу нафтних резерви на Блиском истоку.

Међутим, након дугогодишњег рата на дневни ред долази и питање останка америчких трупа у Авганистану после 2014. године. До сада су Сједињене Државе повлачиле одређени контингент војника, и тај процес ће морати да заврше до краја 2014. године. Сједињене Државе желе да остану у Авганистану, пре свега, због страха од повратка талибанског режима, па тако врше притисак на садашњу владу Хамида Карзаија. Ипак, чини се да су сви свесни чињенице америчког (не)успеха у Авганистану. „Војна стратегија НАТО у Авганистану претрпела је потпуни фијаско-оценио је бивши командант британске ратне морнарице адмирал Алан Вест“.⁸³ Вест даље наставља: „Све што смо урадили у Авганистану своди се на - губљење времена. ...Авганистан је за нас постао стратешки пораз. Али, тај пораз и промашај је пре свега политички јер није било разумевања шта се жели постићи у Авганистану“.⁸⁴

Не мали број Американаца сматра да је Авганистан требало напустити много раније, док рат у Ираку није требало ни водити. То су најдужи и најскупљи ратови у америчкој спољној политици. Американци су већ изгубили војне базе у Узбекистану и Киргистану, за шта је најзаслужнија Русија, која је огромном свотом новца платила владе ових држава да откажу гостопримство америчким војним снагама. Повлачење Сједињених Држава из Авганистана довешће сигурно до јачања талибанског покрета у Пакистану, а

⁸² Симеуновић Д., *Тероризам*, Правни факултет, Београд, 2009., стр. 205

⁸³ <http://fakti.org/globalpor/admiral-vest-u-avganistanu-smo-doziveli-strateski-fijasko>, преузето 21.02.2014. године

⁸⁴ <http://fakti.org/globalpor/admiral-vest-u-avganistanu-smo-doziveli-strateski-fijasko>, преузето 21.02.2014. године

самим тим и Авганистану, док ће Иран такође повећати свој утицај у региону. Посебност ове стратешке игре свакако је у томе што укључује нестабилне нуклеарне и потенцијално нуклеарне силе у већ додатно нестабилном региону, изворишту екстремног исламизма и тероризма. Бжежински сматра да Сједињене Државе неће више смети да се упуштају у самосталне авантуре попут Авганистана. Авантура у Авганистану коштала је Сједињене Државе како новца, тако и времена. И што је најважније, подрила је њену способност у успостављање и функционисање демократије „било кад и било где“. Постоји једна сличност између краха Совјетског Савеза и могућег краха Сједињених Држава. Обе земље су у својој спољној политици имале епизоду: Авганистан. Совјетски Савез је скупо коштала интервенција у Авганистану 1979. године и у многome је убрзала његов распад, док Сједињене Државе губе милијарде долара на рат који нису добиле. Авганистан је Совјетски Савез одвео у пропаст, а Сједињене Државе у пропали рат и огромне финансијске губитке који озбиљно утичу на (не)способност њене глобалне моћи да се избори са једном уништеном земљом каква је Авганистан.

3.1.4 Ирак

„Лето 2002. године памтиће се као врхунац униполарности, амерички тренутак римске славе“.⁸⁵ Иако се претходно десио терористички напад 11. септембра, тај догађај је истовремено ослабио, али и ојачао Сједињене Државе. „Вашингтон је истог трена повећао буџет за одбрану за 50 милијарди долара, што је више од годишњих буџета за те намене Британије и Немачке заједно“.⁸⁶ Буш је већ Стратегијом националне безбедности 2002. године најавио да ће се против претњи америчкој безбедности борити доктрином превентивног рата. „Једначина за Бушову спољну политику“ према Закарији је следећа:

„униполарност + 11. септембар + Авганистан = унилатерализам + Ирак“.⁸⁷

За неке је интервенција у Ираку била тренутак мултиполарности јер је показала неслагање Европе (са изузетком Велике Британије) са Сједињеним Државама. Американци

⁸⁵Закарија Ф., *Постамерички свет*, Хеликс, Смедерево, 2009., стр. 215

⁸⁶Ibid.

⁸⁷Ibid., стр. 221

су и поред европског „не“ рату интервенисали. Француска, Немачка, Русија и Кина биле су против рата, но Сједињене Државе нико није покушао да спречи у својој намери. Заливски рат 1991. године имао је легитимитет, будући да је Ирак извршио агресију, док рат у Ираку 2003. године није имао легитимитет. Бушови аргументи за интервенцију били су свакако диктаторски режим Садама Хусеина који „гуши“ демократију у Ираку што је за Сједињене Државе неприхватљиво, али и да је могуће да Ирак има везе са Ал Каидом. Аргумент на који се Буш највише ослањао била је претпоставка (сумња, а не стварна претња) да Ирак поседује ОМУ. Та претпоставка била је неоснована, јер је готово било немогуће да у тако кратком року, будући да је УН већ интервенисала деценију раније у Ираку и увела санкције, Ирак стекне нуклеарно оружје. Такође, Америчка обавештајна служба (ЦИА) имала је разграну мрежу широм света, па је остало сумњиво да једна таква агенција, упркос својим добро познатим способностима и поседовању многих информација, није имала сазнања о потенцијалном ирачком нуклеарном оружју. Када се касније показало да Ирак не поседује ОМУ, америчко оправдање за рат било је да је Ирак имао намеру да у будућности развија нуклеарни програм. Тако у складу са превентивном доктрином, намеру је најбоље уништити пре него што она постане претња. Сједињене Државе су рат у Ираку увек, између осталог, правдале својом традиционалном борбом за демократију и рушењу ауторитарних режима који крше људска права ирачког народа. Интервенција у Ираку допринела је лошем угледу Сједињених Држава у свету јер она није била ни легална ни легитимна. Стварна позадина интервенције у Ираку није била борба за слободу ирачког народа, она није била никаквог „хуманитарног“ карактера, разлог је био контрола над резервама ирачке нафте. „Стицајем географских околности највећи светски извори нафте налазе се већим делом у подручјима Блиског истока у којима живе Шиити, то јест у Јужном Ираку, у регионима који се граниче са Саудијском Арабијом и Ираном у којима поред тога леже и нека од највећих налазишта природног гаса. Ноћну мору за Вашингтон представљала би нека лабава шиитска коалиција која би под својом контролом држала светске залихе нафте и била независна од Сједињених Америчких Држава“.⁸⁸

⁸⁸Чомски Н., *Интервенције*, Рубикон, Нови Сад, 2008., стр. 208

Познато је да шиитски Иран има све већи утицај на владу у Ираку која је такође шиитска. Исто тако, Сједињене Државе третирају Иран (заједно са Ираком, Северном Корејом) као једну од „осовина зла“. Иран је, такође, богат нафтом и да не би доживео ирачки сценарио, прети да развија ОМУ. Сједињене Државе су имале намеру да планираном интервенцијом у Сирији 2013. године доведу на власт проамеричку владу која ће дозволити изградњу нафтовода који ће из Ирака ићи преко Сирије. То је најкраћи транзитни пут до танкера у Средоземном мору, одакле би се нафта лако транспортовала на Запад. Но, како сиријски режим Башара Ел Асада није пао, Сједињене Државе за сада одустају од својих намера.

Сједињене Државе повукле су се из Ирака 2011. године, и за собом нису оставиле демократију. Слично као и у Авганистану, потрошиле су милијарде долара на неуспешни рат. Чини се да је боље било да су тај огромни новац потрошиле на свој нерешени здравствени програм, него на „изградњу нације“. Како год, Американци су поново демонстрирали своју војну моћ у Ираку, упркос противљењу готово целог света. Желели су и контролу ирачке нафте, јер како каже Чомски: „контрола над нафтом схвата се као инструмент глобалне доминације“.⁸⁹ Американци су били незаушастљиви у томе. Али опет, недовољно јаки упркос огромној војној надмоћи и супериорности у сваком смислу да однесу победу. То је последица превеликог ослањања на војну моћ, што се Сједињеним Државама нарочито замера и што се то посебно негативно одражава на њено глобално вођство.

„Показаће се, нарочито у другом ирачком рату, да техничко-технолошка супериорност није једини, а понекад ни одлучујући чинилац за потпуну победу у рату“.⁹⁰ Исто је и са Авганистаном.

⁸⁹Ibid.

⁹⁰Симић Д. Р., *Америчко стратешко мишљење на почетку 21. века*, Међународна политика, бр. 1133, јануар-март 2009., стр. 80

3.1.5 „Изградња нације“

Америчка брига за „стање“ демократије у свету, односно њено промовисање, уско је повезана са пројектом „изградње нације“. За Сједињене Државе су неподношљиви аутократски режими који могу бити јако опасни посебно у данашњем времену, када могу да развијају нуклеарне програме или да постану „легло“ тероризма. Такви режими су за демократију неприхватљиви. Сједињене Државе верују да је народ у таквим режимима „жељан“ слободе и демократије, али нема довољно снаге да је успостави, те је управо због тога потребна инострана подршка. За Американце, демократија је могућа свуда. Зато ће Сједињене Државе пружити такве услуге успостављања демократије. Такве режиме треба, ако је то нужно, „скинути“ употребом силе, а онда приступити „изградњи нације“. У суштини, „изградња нације“ је за многе представљала неку врсту послератних активности. То подразумева помоћ у изградњи демократских институција и владавини права, изградњи цивилног друштва, невладиног сектора, слободног тржишта, итд. У суштини, то је заправо изградња нове државе, али на западним темељима. Манделбаум тако, уместо термина „изградња нације“, користи термин „изградња државе“. Сједињене Државе су тако, сматра Манделбаум, „увеле два нова циља којима се оправдава употреба силе: превентивни рат и хуманитарну интервенцију. И један и други укључују управљачки подухват популарно назван изградња нације“.⁹¹ Манделбаум оправдава мешање Сједињених Држава у унутрашње ствари других држава и наведене циљеве види као циљеве који заправо „проширују границе међународног права“⁹². Унапређење демократије био је циљ интервенција како на Хаитију или Сомалији, тако и у Босни, Ираку и Авганистану, па и Либији. Сједињене Државе ће помоћи да овим земљама обезбеди „управљачке институције нужне за одржавање пристојног политичког поретка“.⁹³ У суштини, Манделбаум тврди да Сједињене Државе раде у свету све у „име демократије“, што јој представља трошак и терет и у томе се види њена несебичност. Ако је демократија

⁹¹Манделбаум М., *Треба ли свету Голијат: Како Америка делује као светска влада у 21. веку*, Филип Вишњић, Београд, 2006. стр.14

⁹²Ibid.

⁹³Ibid., стр. 75

могућа у једном Јапану који има своју цивилизацију, или Немачкој, онда је могућа и у Ираку и Авганистану.

Ипак, постоје и другачија, критичка виђења пројекта „изградње нације“. Наиме, Фукујама сматра да је „изградња нације“ уткана у неоконзервативна начела, која су по њему захваљујући Бушовој администрацији отишла предалеко. Становиште којим се промовише демократија превише је експанзивно, тако да не мора увек бити поштовано начело „како је код куће, тако треба да буде и у иностранству“. Фукујама изградњу нације назива „друштвеним инжињерингом“ и сматра да тај амерички подухват није „заживео“ у свету. Он сматра да „Бушова администрација није успела да антиципира потребе за пацификавањем и реконструкцијом Ирака и била је исувише оптимистична у својој процени лакоће с којом ће друштвени инжињеринг на широкој основи бити остварен не само у Ираку него и на Средњем истоку у целини“.⁹⁴ То је последица погрешног америчког веровања да је демократија могућа било где у свету. Демократска транзиција је тежак и дуготрајан процес успостављања институција које се не могу како су Сједињене Државе очекивале, „саме за себе побринути“⁹⁵.

Последњих година воде се расправе о томе какви су резултати пројекта „изградње нације“ не само у Ираку, него и у Авганистану. Када је у питању ситуација у Ираку, „изградња нације“ се претворила у герилски рат. Најпре је очигледан пораст насиља, висок ниво корупције, застарела инфраструктура, али и појава терористичких кампова. Ираку је потребно повећати експлоатацију нафте, што га чини зависним од иностране помоћи. Нафтни извори Ирака су под контролом Курда на северу, Шиита на југу, док Сунити немају никакву контролу. Ова измешаност народа додатно заоштрава сукобе и изазива насиље. Након повлачења америчких војних снага, Иран је појачао своје везе са Ираком, пре свега зато што је ирачка влада шиитска. Сједињене Државе не гледају на ову везу са благонаклоношћу. Постоје сталне тежње да се Сједињене Државе истисну из овог региона, о чему већ говори њено повлачење.

⁹⁴Фукујама Ф., *Америка на прекретници: Демократија, моћ и неоконзервативно завештање*, ЦИД, Подгорица, 2007., стр. 16

⁹⁵Ibid., стр. 96

У Авганистану је, такође, ситуација слична. Авганистан је одавно уништена држава у којој цвета криминал и производња опијума. Сједињене Државе уместо „изградње нације“ извлаче корист из илегалне трговине. Истраживања показују да се од присуства америчких снага у Авганистану, производња опијума вишеструко увећала. Наводно су и Сједињене Државе умешане у овај илегални бизнис, јер добар део ових прихода одлази на Запад. Авганистанци много не маре због тога што им вера не дозвољава овакве активности, већ из њега извлаче велике профите. Како Авганистанци у овом случају „не држе“ до религије, тако ни Американци „не држе“ до демократије.

Може се рећи да је пројекат „изградње нације“ сигурно једна од замисли „Новог светског поретка“. Међутим, чини се да он није имао много успеха како се очекивало. Демократија се не „прима“ увек свуда, и она не може и не мора да буде универзално правило. Жеља за променама и демократијом у земљама у којима су Сједињене Државе интервенисале углавном је подстицана споља. Но, то не значи да у тим државама не постоји одређени део популације који је истински наклоњен демократији. Фукајама сматра да „институције неће бити створене ако не постоји снажан унутрашњи захтев за њима“.⁹⁶ То је оно што је недостајало Авганистану и Ираку. Промена за режимом долази „изнутра“, демократија се не уводи силом већ жељом народа, она долази „одоздо“.

Пројекат „изградње нације“ изискивао је огромне финансијске трошкове. Сједињене Државе су захваљујући својим експедицијама постале најзадуженија земља на свету. Глобално вођство изискује велику финансијску потпору. Данас се чини мање вероватно, али не и немогуће, да би Сједињене Државе могле поново да се упусте у неку самосталну авантуру „изградње нације“ нпр. у Сирији или Ирану. Данас би такав подухват могао да зависи не само од Сједињених Држава, него и од других сила које би се томе можда противиле.

Поред тога што је пројекат „изградње нације“ изузетно скуп, он изискује и много боље познавање креатора америчке спољне политике о историји народа и „терена“ где се спроводи. Проблем „изградње нације“ је недовољно сазнање о другачијој традицији, култури и вредностима, и уопштено, о другачијем народу. Тај велики пропуст биће разлог

⁹⁶Ibid., стр. 19

неуспелог пројекта „изградње нације“. Сам пројекат је постао изузетно непопуларан, што је додатно утицало на углед који су Сједињене Државе уживале у свету. Стога ће оне морати да се уздрже од оваквих акција, јер као што каже Фукујама, „демократска промена режима путем војне интервенције и окупације крајње је скупа и неизвесна и то није инструмент који би требало рутински користити у будућности“.⁹⁷

3.1.6 Савезници?

Сједињене Државе можда и не би уживале у глобалном вођству да им у томе подршку нису пружили њени савезници. Самир Амин сматра како Америка, Европа и Јапан чине тријаду, коју он назива „колективним империјализмом“.⁹⁸ Канада, Аустралија и Европа традиционални су савезници Сједињених Држава. Ипак, *Европа* је ту највећи и најважнији савезник Сједињених Држава. Оне преко Европе обезбеђују своје присуство у Евроазији. Значај Евроазије за Сједињене Државе је посебан. „Пре око 100 година је самосвојни геополитички мислилац, Харолд Мекиндер, установио да је Евроазија кључно „светско острво“ и закључио да „онај ко влада тим острвом, влада и светом“.⁹⁹ Познато је да позадина Маршаловог плана није била искључиво економска помоћ послератној Европи. У ствари, најважније је било ујединити Европу и створити „брану“ комунизму. Данас та „брана“ представља покушај да се смањи утицај Русије у Европи. Отуда и нагло ширење НАТО на Исток са намером да и Русија једнога дана постане чланица овог савеза, па тако и део Запада. Последње америчке администрације посебно су инсистирале на томе да совјетске бивше републике постану чланице НАТО. „У Америчкој верзији немачког *DrangNachOsten*, продора на Исток, Буш је инсистирао да Украјина и Грузија што пре уђу у НАТО“.¹⁰⁰ Разлог томе је стални страх од руског утицаја, који услед кризе енергената, односно европске енергетске зависности од Русије, постаје све јачи. Америка и Европа деле заједничке вредности, слободно тржиште и демократију. Европа је за Америку

⁹⁷ Ibid., стр. 109

⁹⁸ Amin S., *Beyond US Hegemony?: Assessing the Prospects for a Multipolar World*, ZED BOOKS, London & New York, 2006., p. 8

⁹⁹ Бжежински З., *Америка-Кина и судбина света: стратешка визија*, Албатрос Плус, Београд, 2013., стр. 134

¹⁰⁰ Бошко Јакшић, *DRANG NACH OSTEN*, Политика, 31.08.2008., <http://www.politika.rs/pogledi/Boshko-Jakshic/DRANG-NACH-OSTEN.lt.html>, преузето 28.11.2013. године

„најбитнији геополитички мостобран на евразијском континенту. Амерички геостратешки улог у Европи је огроман“.¹⁰¹ Европа имају јаку „меку моћ“ и равноправан је партнер Сједињеним Државама у економији, али у погледу безбедности остаје зависна од њене војне моћи. Све до 2003. године трансатлантско савезништво није довођено у питање. Да нешто није у реду са „сликом раја“ у коме живе Европа и Америка, међу првима је указао Роберт Кејган. Према његовој анализи односа Сједињених Држава и Европе, Запад није тако уједињен као што се чини. „Европа напушта принцип силе или га, другим речима, превазилази, повлачи се у свој затворени свет закона и правила, међунационалних преговора и сарадње“.¹⁰² Кејган сматра да се Европа и Америка највише разликују када се ради о питању употребе силе. У том погледу „Американци су са Марса, а Европљани са Венере“.¹⁰³ Американци су склони сили, а Европљани дипломатији. „Што се тиче САД њихово тренутно велико ослањање на силу као средство у међународним односима неће вечно трајати, као ни њихова склоност ка унилатерализму и одбијање да буду лојалне међународном праву“.¹⁰⁴ То значи да се Европа и Сједињене Државе разликују по питању средстава која користе у међународним односима. Европа није за такву стратегију борбе против изазова и претњи и то би могло да изазове размимоилажење у спољној политици.

Европа није била само против интервенције Сједињених Држава у Ираку 2003. године. Такође, оне су остале усамљене при одлуци да отпочну интервенцију против режима Башара Ел Асада у Сирији. Скоро све велике европске силе почев од Немачке, Велике Британије, Француске и Италије, успротивиле су се интервенцији. То је представљало важан мултиполарни „моменат“ који је спречио самосталну акцију Сједињених Држава. Тренутна криза у Украјини поново би могла да буде предмет расправа, али и раскола у трансатлантским односима. Овога пута Русија је припојила украјински Крим, на шта су Европска унија, а посебно Сједињене Државе бурно реаговале. Оне су осудиле овакву акцију Русије и кршење суверенитета и територијалног интегритета Украјине и застрашиле оштрим санкцијама. Европска унија је, чини се, нешто

¹⁰¹Бжежински З., *Велика шаховска табла*, Подгорица: ЦИД и РОМАНОВ, Бања Лука, 2001., стр. 57

¹⁰²Кејган Р., *О рају и моћи: Америка и Европа у новом светском поретку*, Чаробна књига, Београд, 2003., стр.

7

¹⁰³*Ibid.*, стр. 7-8

¹⁰⁴*Ibid.*, стр. 14

попустљивија, пре свега Немачка која тренутно води главну реч. Она је свесна да њена економија енергетски зависи од Русије па зато заговара блажи став према њој. Садашње стање је такво да Европска унија не жели сукоб са Русијом, то је пре жеља Сједињених Држава. Русија свакако може да поквари односе у трансатлантској заједници. Уколико се Европа буде окренула Русији, такав сценарио је могућ. Евентуални раскол одразио би се негативно на глобално вођство Сједињених Држава, што би додатно утицало на рушење Новог светског поретка. Међутим, ни Еврољани нису уједињени, па се понекад чини да је међу њима све мање евроатлантиста. Европа за сада остаје савезник Сједињених Држава, али све ближе сарађује са новим силама мултиполарног света, Русијом и Кином. Она је свесна да Запад више није центар моћи, зато све више „гледа“ на Исток. Она би у новом мултиполарном свету могла да заузме место између Истока и Запада.

Ако се центар моћи премешта са Запада на Исток, још један амерички савезник могао би да гледа у том правцу, а то је Турска. Турска је чланица НАТО савеза још од 1952. године, док је кандидат за чланство у ЕУ постала тек 1999. године. Модерна, секуларна, „Ататуркова“ држава одавно је показала да је окренута Западу. За Сједињене Државе, Турска је посебно важан савезник са геополитичким и геостратешким значајем, па зато представља важно „јужно крило“ НАТО. Преко Турске, Сједињене Државе обезбеђују присуство у Црноморском региону. Турска је дуго била у „чекаоници“ ЕУ, док је она то оправдавала чињеницом да Турска не испуњава високе стандарде поштовања људских права. Међутим, како се последњих година мења констелација снага у свету, и Турска се, сходно таквом стању прилагођава мултиполарном свету. Да се Турска почела постепено удаљавати од Запада сведочи њено најновије окретање Шангајској организацији за сарадњу. Турска је 2013. године тако задобила не статус посматрача, већ „партнера за дијалог“. Свесна чињенице да тешко може постати део хришћанског пројекта (највише због Немачке која сигурно не би дозволила да Турска постане земља са највећим бројем становника у ЕУ), и Турска се окренула Истоку. Иако су Сједињене Државе снажно подржавале приступање Турске ЕУ, она је и овога пута показала супротне интересе. Турска је сада све више окренута етнички сродним туркофоним земљама попут Азербејџана, Туркменистана и Узбекистана. Заинтересованост за сарадњу и чвршће повезивање са овим земљама није случајно будући да су ове земље изузетно богате

резервама нафте и гаса. Да је Турска све више окренута Азији, али и сарадњи са Русијом, говори и њена опредељеност за слободну трговину са Евроазијском унијом. „Турска је заинтересована за стварање зоне слободних тржишних односа са Евроазијском унијом, организацијом која ће догодине заменити Царински савез Русије, Белорусије и Казахстана“.¹⁰⁵ Такође, Турска је по питању украјинске кризе више наклоњена Русији што Сједињене Државе сигурно не гледају са благонаклоношћу. Русија и Турска више нису смртни непријатељи, што показује и њихова све јача сарадња. Турска ће стога остати све наклоњенија мултиполарном свету макар он значио изолацију Сједињених Држава.

Сједињене Државе су настојале да у Евроазији придобију што више савезника, како би обезбедиле присуство на „Великој шаховској табли“. Поред Турске, Пакистан је један од најважнијих савезника из исламског света. Пакистан је био савезник Сједињених Држава још из времена Совјетске интервенције Авганистана, помажући настанак талибанског (екстремно религијског) покрета. Међутим, талибани више не користе интересима Сједињених Држава, па тако су они сада највећи проблем не само у Пакистану него и у Авганистану. Због блиских веза са Авганистаном, о чему је раније писано, Пакистан има претензије ка Авганистану, односно талибански покрет у Пакистану подржава исти у Авганистану. Добро је познато да међу Паштунима који су већинско племе међу талибанима, нема разлике ни у Пакистану, ни у Авганистану. Међутим, не забрињава толико само веза Пакистана са Авганистаном, него и са Кином. Познато је да је Кина раније пружала помоћ у нуклеарним технологијама Пакистану и Ирану, али и у продаји борбених авиона. Сада Кина инвестира у Пакистану пре свега у области инфраструктуре и енергетике, па је скоро и најавила да ће већински финансирати пројекат економског коридора и поморске луке која је већ у изградњи. Јачање пакистанско-кинеске везе не забрињава само Сједињене Државе, него и суседну Индију. Индија има територијални спор око Кашмира са Пакистаном, док додатно јачење веза Кине и Пакистана као и поморске луке у изградњи изазива страх од кинеског „опкољавања“.

¹⁰⁵<http://www.vaseljenska.com/svet/turska-zainteresovana-za-slobodnu-trgovinu-sa-evroazijskom-unijom/>, преузето

Највећи проблем Сједињених Држава са Пакистаном су огромни финансијски трошкови овог партнерстава које Сједињене Државе скупо плаћају да Пакистан води проамеричку политику. Оне избегавају да се „каче“ са Пакистаном не само због јачања талибанског покрета, него и због чињенице да је Пакистан озбиљна нуклеарна сила.

Сједињене Државе воде попустљиву политику према Пакистану који јој више одговара као партнер, а не као противник. Међутим, Сједињене Државе не раде то само са Пакистаном, него и са Ираном. Детант у односима Ирана и Сједињених Држава око наводног суспендовања иранског нуклеарног програма говори о попустљивој политици Сједињених Држава. Оне су исказале поверење да ће Иран замрзнути свој нуклеарни програм за шта ће заузврат добити укидање санкција. Оваква политика Сједињених Држава изненадила је многе у региону, па се за сада чини да су оне одустале од политике силе и приступиле дијалогу. Уколико се таква политика настави на дужи рок, може се очекивати смањење моћи и утицаја Сједињених Држава у овом важном геополитичком и геостратешком региону што би знатно ограничило домет њеног деловања.

Поред савезника на ширем Блиском истоку, највернији савезник Сједињених Држава на Далеком истоку свакако је Јапан. Јапан већ дуго ужива безбедносне гаранције Сједињених Држава. Слично је и са Јужном Корејом у којој Сједињене Државе имају војну базу. Нека истраживања предвиђају да би се Јапан у скорој будућности могао окренути Русији или Кини. Када би се то догодило Сједињене Државе би изгубиле вероватно наважнијег савезника у Азији. Но, за сада Сједињене Државе имају идеју да изграде у Јапану систем ракетне одбране, чему се Русија противи. Зато она настоји у последње време да интензивира безбедносну сарадњу са Јапаном. Обе земље су се „сагласиле и да одрже заједничку поморску вежбу чији је циљ симулирање борбе против тероризма и пирата, као и да продубе сарадњу на регионалним безбедносним и дипломатским форумима“.¹⁰⁶ То је велики напредак у руско-кинеским односима, будући да ове земље још увек имају озбиљни нерешени територијални спор око Курилских острва. Када је у питању Јапанско окретање Кини, такав сценарио је мало вероватан. Дугогодишње историјско ривалство још

¹⁰⁶ <http://www.novosti.rs/vesti/planeta.299.html:461821-Japan-i-Rusija-unapredjuju-bezbednosnu-saradnju>, преузето 25.01.2014. године

увек није заборављено, а Јапан свакако не гледа благонаклоно на војно јачање Кине. Но, и Јапан би могао да искористи своје потенцијале и да се евентуално дистанцира од политике Сједињених Држава. Он има једну од најмодернијих војски на свету, нуклеарни потенцијал (уколико жели да га развија), економију у самом светском врху и што је важно, своју цивилизацију. Ипак, чини се да ће Јапан за сада наставити да ужива безбедносне гаранције Сједињених Држава, али да ће у погледу међународне политике и светских дешавања остати неутралан, односно неће много бити наклоњен ниједној новој мултиполарној сили. Јапан остаје усмерен да сачува своју успешну економију, и за сада се дистанцира од великог улагања у војне стратегије. У суштини, могло би се рећи да би Јапан могао да представља самосталнији пол у новом мултиполарном свету.

Војно јачање Кине и њен импресивни економски напредак натерали су Сједињене Државе да траже савезнике у Југоисточној Азији. Тако у овом региону Сингапур, Филипини и Малезија имају прозападне владе упркос нарастајућој моћи Кине. Земље у овом региону сарађују у оквиру економско-политичке организације АСЕАН. Али и Кина сарађује са АСЕАН-ом у оквиру посебног аранжмана. Највећи проблем за Кину је тренутно настојање Сједињених Држава да успоставе базе на Филипинима, Тајланду али и Вијетнаму. Кина то назива војним „опкољавањем“, док Сједињене Државе тврде да оне не желе да успоставе базе већ само да повећају присуство у региону. Оне настоје да отежају кинески излазак на Пацифик, али и кинески пут до Африке (из које јој долази нафта) који иде преко Индијског океана. Међутим, и државе Југоисточне Азије још увек су опрезне по питању „добродошлице“ Сједињеним Државама. Сједињене Државе ће морати добро да се „намуче“ како би их придобиле као савезнике, посебно зато што кинеска моћ у овом региону интензивно расте, па се очекује да ни Кина не би тако лако дозволила мешање у њену интересну сферу.

И Латинска Америка, иако и даље део њене интересне сфере, постаје све независнија од политике Сједињених Држава посебно у економском смислу. Бразил, као највећа држава Латинске Америке, представља једног од весника мултиполарног света, најпре због свог убрзаног економског раста. Такође, Бразил као део БРИКС-а интензивно сарађује са Русијом, Индијом, а посебно са Кином. Кина је изузетно повећала свој ангажман у Латинској Америци, нарочито у Бразилу. Земље Латинске Америке нарочито

настоје да се осамостале од политике Сједињених Држава, пре свега, кроз сопствена политичко-економска удружења, односно регионалне блокове који искључују Сједињене Државе (КАРИКОМ, ЦЕЛАЦ, итд). Такође, ове државе настоје и да се ослободе дугогодишњег „ропстава“ СБ и ММФ-а. Иако је у Латинској Америци још увек велики утицај Сједињених Држава, она ће настојати да се приклони мултиполарном свету како би се ослободила њихове дугогодишње доминације.

Сједињене Државе иако су навикле да се неретко ослањају на свој унилатерализам, мораће ипак да у новом мултиполарном свету воде рачун о својим савезницима. Оне ће морати да уложе велики труд, нарочито онај финансијски како би сачувале своје партнере. Али најважније од свега, мораће да придобију њихову подршку за реализацију својих планова. Планови које буде спроводила мораће да имају легитимитет коме Сједињене Државе нису нарочито наклоњене. Зато савезници показују и пружају све мање подршке када су у питању њене самосталне акције (интервенције). И они „праће“ тренд мултиполарности.

3.1.7 Глобализација - „и благослов и проклетство“

У књизи „Амерички избор - глобална доминација или глобално вођство“, Збигњев Бжежински говори о Сједињеним Државама као носиоцима глобализације. Не мали број аутора сматра глобализацију „производом“ Сједињених Држава поистовећујући је са новим империјализмом. Ранковић види глобализацију као хегемонију Сједињених Држава, тако је она претежно „америчка“. Сједињене Државе користиле су глобализацију да шире идеологију слободног тржишта и демократије. „Глобализација је светски развојни ток у смеру стварања једног, светског друштва“, сматра Ранковић, док „амерички војно-политички интервенционизам је њена преовладајућа системско-структурална верзија, глобализација као американизација, „претварање глобализације у американизацију“¹⁰⁷. Џозеф Нај је опрезнији по питању настанка глобализације сматрајући да се она развија упоредо са човечанством. „Глобализација није суштински америчка иако је већи део њеног

¹⁰⁷Ранковић М., *Глобализација и нови империјализам*, Издавач: Аутор, Београд, 2009., стр.27

данашњег садржаја под јаким утицајем онога што се дешава у САД“.¹⁰⁸ Не треба заборавити да су и поједине остале незападне земље научиле да извлаче користи од глобализације. Сједињене Државе имале су, ипак, највеће користи од глобализације али су и саме као главни носиоц и глобални лидер привукле и бројне ризике и претње, али и непријатеље. Манделбаум је често наглашавао како је цена глобалног вођства већа од користи које добија, док је Нај сматрао да „ако САД заступају вредности које други желе да следе, вођство ће нас мање коштати“.¹⁰⁹ Сједињене Државе навукле су на себе не само непријатељство појединих држава, већ су постале и мета тероризма. Уз то, глобализација је подстицала и одлив опасних технологија, што је довело до пролиферације ОМУ. „Глобализација је и благослов и проклетство, али сведела нам се или не она ствара нове изазове за америчку спољну политику“.¹¹⁰ Она последњих година негативно утиче на безбедност Сједињених Држава. Бжежински сматра да у данашњем свету непредвидивих догађаја, опасност по Сједињене Државе долази из управо њене улоге „глобалног лидера“. Тако су Сједињене Државе некада биле гарант глобалне сигурности, али од 11. септембра више није тако. Глобализација је учинила безбедност недељивом и то је разлог због кога безбедност Сједињених Држава све више зависи од остатка света. „У доба глобализације несигурност ће представљати трајну стварност, а тежње националној сигурности сталну преокупацију“.¹¹¹ Американци имају највећи страх од тероризма, па је тако борба против тероризма један од најважнијих приоритета њене спољне политике. Ипак, за многе, та борба је отишла предалеко јер су Сједињене Државе неретко користиле тероризам као оправдање за своје самосталне акције. То је посебно било очигледно за време Бушове администрације. „Х. Кисинџер је упозорио да ће „рат против светског тероризма“, како га већ спроводи актуелна администрација, следећи једну агресију за другом, окренути читав

¹⁰⁸Нај Ц., *Парадокс америчке моћи-зашто једна светска суперсила не може сама*, БМГ, Београд, 2004., стр. 120

¹⁰⁹Ibid., стр. 29

¹¹⁰Ibid., стр. 128

¹¹¹Бжежински З., *Амерички избор: Глобална доминација или глобално вођство*, Политичка култура, Загреб, ЦИД, Подгорица, 2004., стр. 16

свет против Америке“.¹¹² И Сједињене Државе све више осећају негативне последице глобализације. „Савремена технологија поништава последице географске удаљености уз истодобну мултипликацију средстава, ширење деструктивног радијуса и множење броја актера који могу пројигирати насиље“.¹¹³ Ни тежња за успостављањем демократије као универзалног обрасца није наишла на одушевљење. Многи сматрају глобализацију одговорном за све веће сиромаштво и неједнакост у свету, а да притом не погађа богати Запад. Бжежински сматра да „рације на глобализацију фокусирају несклоност према Сједињеним Државама као очигледној мети. Тако глобализација универзализира рањивост и истовремено концентрира непријатељство према Америци“.¹¹⁴

Сједињене Државе су доказ како глобално вођство може имати и супротан, негативан ефекат. Лидерство захтева одговорност и бригу за јавна добра, укључујући и бригу о заштити животне средине која тренутно трпе највеће негативне последице еколошке димензије глобализације. Нико није имун на глобалне турбуленције, па ни Сједињене Државе. Глобализација је послужила Сједињеним Државама као средство успостављања глобалног вођства, али јој сада у томе одмаже и утиче на смањивање њене доминације у свету.

3.2 Унутрашњи проблеми Сједињених Америчких Држава

За опадање глобалне моћи Сједињених Држава није одговорна само лоше вођена спољна политика. Разлог томе су и њени унутрашњи проблеми који су је довели до велике презадужености, али и уопштено говорећи до опште моралне и друштвене кризе која се већ увелико одражава на њено глобално вођство. Најважнији унутрашњи проблеми са којима се Сједињене Државе сусрећу свакако су:

- Економска и дужничка криза

¹¹²Ранковић М., *Глобализација и нови империјализам*, Издавач: Аутор, Београд, 2009., стр. 39

¹¹³Бжежински З., *Амерички избор: Глобална доминација или глобално вођство*, Политичка култура, Загреб, ЦИД, Подгорица, 2004., стр. 19

¹¹⁴*Ibid.*

- Слабост и проблеми политичког руководства
- Шпијунирање
- Слабљење „меке моћи“

3.2.1 Економска и дужничка криза

Слабљење моћи Сједињених Држава најпре је почело на домаћем плану. „Улога Америке као светске владе суочиће се са посебним и великим изазовом на почетку 21. века, ма колико бениган свет био, зато што ће тај изазов доћи не споља, већ из самих САД“.¹¹⁵ Светска економска криза из 2008. године догодила се у Сједињеним Државама, а проширила на цео свет. Корени економске кризе много су дубљи и потичу од неадекватно вођене, боље речено, неконтролисане економске политике. Американци су, наиме, много више трошили него што су имали и то је један од главних разлога дужничке кризе. Но, најпре треба објаснити идеологију америчког народа садржану у либерализму. Индивидуализам је главна нит либералне демократије, која је прожимала и њену економску политику. Држава је водила политику немешања како у слободу појединца тако и слободу тржишта. Милиони Американаца нису имали здравствено осигурање, што је било у складу са неолибералном идеологијом. Програм здравственог осигурања који су Сједињене Државе дуго одлагале, дошао је на дневни ред, али овога пута у најгорем могућем тренутку за њу, у тренутку Светске економске кризе. Но, „кривац“ за лоше вођену политику дерегулације досеже чак до Реганове администрације. Наиме, тадашњи утицајни светски лидери Роналд Реган и Маргарет Тачер (премијерка Велике Британије) још 80-их година 20. века одлучили су да напусте кејнзијанску политику и поврате конзервативизам (неоконзервативизам). Многе државе су по узору на Сједињене Државе и Велику Британију извршиле денационализацију и приватизацију својих државних предузећа. У Сједињеним Државама, неоконзервативизам је такође значио „повлачење државе“, либерализацију тржишта, приватизацију државних предузећа и што је најважније драстично смањење пореза који се нарочито односио на вишу класу, односно богатији слој

¹¹⁵Манделбаум М., *Треба ли свету Голијат: Како Америка делује као светска влада у 21. веку*, Филип Вишњић, Београд, 2006., стр. 155

људи. Таква политика довешће Сједињене Државе до дубоке економске кризе и огромног дуга, који ће сигурно бити велико бремене нередних генерација. Задужење Сједињених Држава вероватно је највеће икада забележено у историји. „Дуг сада износи 17,075 хиљаде милијарди долара“.¹¹⁶

Ипак, поједини аутори попут Фарида Закарије не виде Сједињене Државе одговорнима за задуживање. „Кривца“ за нагомилани амерички дуг треба тражити у онима који су финансирали ту потрошњу. Овде се пре свега мисли на Кину која је куповала краткорочне обвезнице Сједињених Држава и на тај начин постала један од њених највећих кредитора. „Акумулирајући огроман део америчког дуга, Кинези су финансирали управо оно понашање које је и створило тај дуг-америчку потрошњу“.¹¹⁷ Закарија сматра да су Кинези на неки начин криви за дуг Сједињених Држава, јер су управо они подстицали њену потрошњу. Кина јесте индиректно допринела повећању америчког дуга, али Сједињене Државе нико није могао да спречи у реализацији њених скупих пројеката које Кина сигурно није подржавала. „Кини је потребно америчко тржиште да би на њему продавала своје производе, Америци је Кина потребна да би финансирала њен дуг“.¹¹⁸ Таква економска међузависност последица је глобализовног света. Сједињене Државе су добрим делом подредиле своју економију спољнополитичким плановима, односно, боље речено војним интересима који изискују огромну финансијку потпору.

Анализирајући последице Светске економске кризе, а у вези са њом и проблеме буџетског и трговинског дефицита, које неминовно утичу на пад америчке моћи у свету, историчар Пол Кенеди изражава велику забринутост када је у питању будућност Вашингтона. Кенеди посебну бригу види у великом упливу лобиста, односно група за притисак, у Вашингтону. Већ дуже времена воде се дискусије око тога ко управља Вашингтоном. Чињеница је да постоји велики утицај МНК на спољну политику, односно „бизнис комплекса“ (тако га назива Ранковић) у потрази за новим тржиштима. Отуда и

¹¹⁶<http://www.washingtontimes.com/news/2013/oct/18/us-debt-jumps-400-billion-tops-17-trillion-first-t/>, преузето 12.11.2013. године

¹¹⁷Закарија Ф., *Постамерички свет*, Хеликс, Смедерево, 2009., стр. XVI

¹¹⁸*Ibid.*, стр. 122-123

повезаност са војним интервенцијама, које доносе демократију, слободно тржиште, али и мултинационалне корпорације.

Поред тога, Кенеди истиче да многи „сматрају Вашингтон једном великом штампаријом“¹¹⁹. Новац се штампа у великим количинама, расипа се и одлази у погрешне руке. „Штанцовање брда долара без покрића довољно је лоше“.¹²⁰ Постоји и могућност да опадне интересовање за куповину америчких обвезница, односно дуга. Поставља се и питање подизања границе дуга. Око усвајања буџета за 2014. годину скоро је избио сукоб између демократа и републиканаца, што је довело до 16-дневне блокаде владе. Та блокада владе нанела је додатну штету ионако већ оболелој америчкој економији. Републиканци су желели да се одложи „обамасаре“¹²¹ и стави на чекање реформа у здравству. То је показало дубоке поделе између републиканаца и демократа онда када Сједињене Државе трпе последице економске кризе.

Економска криза и огромна презадуженост утицали су на другачије виђење Сједињених Држава у свету. Није више толико пожељан неконтролисани економски либерализам као успешан модел економског раста и просперитета. Криза додатно утиче и на глобално вођство Сједињених Држава, па ће оне тако сигурно изгубити способност да финансијски утичу на све важне догађаје у свету. Пол Кенеди објашњава опадање моћи Сједињених Држава „деценијском политичком неодговорношћу Вашингтона, безочном грамзивошћу Вол Стрита и његових пулена, и претераним војним ангажовањем у иностранству“.¹²² Незаобилазна Кенедијева још ранија констатација о „империјалној пренапрегнутости“ и даље је један од највећих узрочника пропадања Сједињених Држава на домаћем плану. И Џозеф Нај, упркос вери у истрајност америчке глобалне моћи, упозорава да ако „америчко друштво и институције буду изгледале као да се урушавају, Сједињене Државе ће постати

¹¹⁹ Пол Кенеди, „Моћ Америке је опадању“, НСПМ, 04. март 2010., <http://www.nspm.rs/savremeni-svet/moc-amerike-je-u-opadanju.html?alphabet=1>, преузето 12.07.2013. године

¹²⁰ Ibid..

¹²¹ Закон о здравственом осигурању у САД

¹²² Пол Кенеди, „Моћ Америке је опадању“, НСПМ, 04. март 2010., <http://www.nspm.rs/savremeni-svet/moc-amerike-je-u-opadanju.html?alphabet=1>, преузето 12.07.2013. године

мање привлачне за друге. Уколико економија пропадне, Сједињене Државе ће изгубити како „тврду“ тако и „меку“ моћ“.¹²³ Тешко да се може очекивати да наредних година америчка економија пропадне, она је и даље прва економија света.

Сједињене Државе ће у будућности морати да, бар донекле, преусмере пажњу са међународних догађаја на сопствене унутрашње проблеме. „Американци морају схватити да ће снага нашег народа у иностранству зависити у великој мери од наше способности да се суочимо са унутрашњим проблемима“.¹²⁴ Тренутна ситуација указује да ће Сједињене Државе морати смањити ангажовање у свету. Оне ће морати да скрешу трошкове глобалног вођства.

3.2.2 Слабост и проблеми политичког руководства

Спољна политика Сједињених Држава током последње две деценије нарочито је била интервенционистичка. Но, то није увек и у потпуности било у складу са вољом америчког народа. Показало се више пута да се мишљење јавног мњења не подудара са одлукама политичког руководства. Није то случај само онда када су у питању дуги ратови које су Сједињене Државе водиле, него и када су у питању њени унутрашњи проблеми. То је посебно очигледно када је у питању проблем здравственог осигурања или имиграционе политике. Када је реч о „obamacare“-у раскол између републиканаца и демократа завршио се 16-дневном блокадом владе. Наиме, републиканци су хтели да одложе спровођење „obamacare“-а за наредну годину, што демократе нису желеле. Ова блокада владе одјекнула је широм света, што је додатно проузроковало не само економске губитке, него и сумњу у способност и функционисање политичког систем Сједињених Држава. Ноам Чомски сматра да оно што је највише утицало на одуговлачење усвајања „obamacare“-а је што то није ишло у прилог приватним компанијама и фармацеутској индустрији које би неминовно довео до смањења њихових профита. Ту се још једном показало колики је утицај лобиста на Вашингтон. Чомски сматра да се управо код здравственог програма показало колико Сједињене Државе „држе“ до демократије јер не слушају милионе својих грађана који су сматрали да треба да добију здравствено осигурање. „Џон Дјуи, водећи

¹²³Нај Ц., *Будућност моћи*, Архипелаг, Београд, 2012., стр. 225

¹²⁴Бжежински З., *Америка-Кина и судбина света: стратешка визија*, Албатрос Плус, Београд, 2013., стр. 51

амерички филозоф“ на кога се осврће Чомски сматра да „док год „феудализам у индустрији“ не уступи место „демократији у индустрији“, политика ће остати „у сенци великог бизниса који наткривљује друштво“. ¹²⁵

Постоји још један проблем када се ради о слабостима политичког руководства а то је свакако моћ председника. Чомски сматра да „концепције о моћи председника сличној моћи императора леже у основи америчке политике“. ¹²⁶ Таква је била политика Џорџа Буша Млађег који је посебно довео у питање њену глобалну моћ и углед. Међутим, чини се да и последњи председник Сједињених Држава, Барак Обама, следи сличну политику. Када су Сједињене Државе интервенисале у Либији, Барак Обама није тражио одобрење Конгреса. О самовољи председника довољно говори чињеница да је некадашње право Конгреса, као законодавног тела, да објављује рат сада „у рукама“ председника. Према америчком уставу „у члану 1, параграф 8 (11), каже се следеће: Конгрес ће имати моћ да објави рат“. ¹²⁷ Чини се да се Сједињене Државе оглушују о сопствене институције. Конгрес је такође у почетку био против интервенције у Сирији коју је Барак Обама оштро заговарао, иако ју је на крају подржао упркос противљењу самих Американаца. Садашње стање односа у Вашингтону одсликава раскол и подозрење између појединих институција власти, почев од Конгрес и Сената, до председника и Централне Обавештајне Агенције. Релативно скоро је откривена афера где је ЦИА шпијунирала Сенат који је бурно одреаговао на такво сазнање. Шпијунирање се и овде негативно одразило на односе између појединих институција.

Вашингтон ће у будућности морати много више да се позабави ослушкивањем нације, а не прислушкивањем. Да постоји незадовољство грађана политичким руководством показало је и скоро истраживање агенције Галуп („Gallup“). Наиме, резултати анкете „Који је проблем Америке“ показали су резултате супротне од очекиваног. „Највећи проблем са којим се САД суочава није ни незапосленост ни

¹²⁵Чомски Н., *Интервенције*, Рубикон, Нови Сад, 2008., стр. 111

¹²⁶*Ibid.*, стр. 110

¹²⁷Васовић В., *Савремене демократије, Том I*, ЈП „Службени гласник“, Београд, 2006., стр. 191

економија - то је влада државе“.¹²⁸ То значи да Американци показују незадовољство према политичким институција. „Галуп каже да 21 одсто одговора свих испитаника спада у категорију под називом „Незадовољство/владом/Конгресом/политичарима; Лоше руководство/Корупција/Злоупотреба овлашћења“.¹²⁹ Такво сазнање могло би да наведе руководиоце власти да размисле о ставу својих грађана. Сједињене Државе у будућности треба да се позабаве питањима односа власти и народа, и да покушају да поврате поверење својих грађана у политичке институције и руководство. Оне ће морати да уложе велики труд како би придобиле подршку грађана за своје планове. Мораће да поведу рачуна и поврате углед својих институција који је већ одавно нарушен у свету. То ће утицати, бар у некој мери, да Сједињене Државе преусмере пажњу са међународних догађаја на домаћи терен.

3.2.3 Шпијунирање

Ниједна земља у свету није толико „гласна“ у заговарању демократије и величању слободе као што су то Сједињене Државе. Оне су биле те које су највише критиковале комунизам у Совјетском Савезу па самим тим и контролу владе над становништвом. Међутим, чини се да су управо Сједињене Државе отишле предалеко у својој тежњи за апсолутном безбедношћу примењујући неке тоталитарне облике контроле. Иако је још раније Бушова администрација открила да је прислушкивала телефонске разговоре својих грађана, а све у интересу националне безбедности, овога пута Сједињене Државе привукле су светску пажњу откривањем програма шпијунирања њених савезника. Први који је открио владин систем надзора и контроле телефонских и интернет података био је управо обавештајац Државне безбедносне агенције (НСА), Едвард Сноуден. Програм шпијунирања који је спроводила НСА укључивао је надзор над телефонским комуникацијама, али и Интернетом не само властитих грађана, него и савезника Сједињених Држава (пре свега европских), односно њених званичника. Афера шпијунирања изазвала је бурне реакције широм света. Узбуњивач Сноуден тврди „да је

¹²⁸ <http://www.npr.org/blogs/thetwo-way/2014/01/15/262770217/what-s-america-s-problem-most-say-it-s-the-government>, преузето 17.05.2014. године

¹²⁹ <http://www.npr.org/blogs/thetwo-way/2014/01/15/262770217/what-s-america-s-problem-most-say-it-s-the-government>, преузето 17.05.2014. године

Америка постала истинска држава „Великог брата“, увођењем система готово тоталне присмотре грађана под изговором националне безбедности“. ¹³⁰ Сједињене Државе, и поред оптужби, не одустају од шпијунирања, под изговором да једино тако могу да заштите амерички народ од претњи. Оне, такође, настоје да прикажу Сноудена као издајника, а не хероја, при чему се врши притисак на јавно мњење. Ситуацију је додатно закомпликовало руско давање политичког азила Сноудену, као бегунцу, што су Сједињене Државе оштро осудиле. Тако ће „афера Сноуден“ додатно закомпликовати односе између ове две државе.

Сједињене Државе су програмом шпијунирања озбиљно кршиле међународно право, јер су се на тај начин мешале у унутрашње ствари појединих држава, нарушавајући слободу не само политичких званичника, него и обичних грађана. Немачка је посебно бурно одреаговала на сазнање о шпијунирању телефонских разговора канцеларке Ангеле Меркел сматрајући га кршењем права на приватност. Она је, заједно са Бразилом, поднела нацрт резолуције УН са циљем да се обустави даља шпијунажа, тј. електронска контрола. У Сједињеним Државама је и владин Саветодавни панел саопштио да је шпијунирање противно слободи и праву на приватност. У панелу се наводи „и да програм крши Уставна права о слободи говора и заштити неразумних претреса и не задовољава одредбе федералног закона о поштовању приватности“. ¹³¹ Но, није Сноуден једини узбуњивач који је открио „прљаве“ послове НСА. Још је пре њега Џулијен Асанж објављивао тајне војне и дипломатске америчке депеше. То је омогућило да свет сазна добар део ранијих америчких планова. Ипак, постоје и другачија мишљења. Џозеф Нај сматра да „невладини актери попут „Викиликса“ прикупљају и шире осетљиве информације које компликују војне операције“. ¹³² Он сматра штетним то што недржавни актери могу да користе технологију, али и информације које су некад биле искуључиво у власништву владе.

Највеће последице шпијунирања одразиће се на толико хваљену америчку демократију и поштовање људских права. Шпијунирање ће негативно утицати на

¹³⁰<http://www.politika.rs/rubrike/Svet/Zvizdacka-podrska-Snoudenu.lt.html>, преузето 11.09.2013.године

¹³¹<http://www.nspm.rs/hronika/savetodavni-panel-vlade-sad-prikupljanje-podataka-o-razgovorima-je-krsenje-sloboda.html>, преузето 27.95.2014. године

¹³²Нај Џ., *Будућност моћи*, Архипелаг, Београд, 2012.,стр. 147

кредибилитет њених институција, који су једне од главних извора њене „меке моћи“. Таква демократија коју Сједињене Државе промовишу неће бити привлачна за друге. Парадоксално је да земља која највише цени слободу и приватност својих грађана, која заговара ограничено мешање владе у слободу појединца, заправо највише контролише своје грађане. Сједињене Државе ће у будућности морати због оваквих програма надзора контроле да много раде на враћању поверења јавности у државне институције. Оне ће морати да врате пољуљану веру у неприкосновену слободу. Американци посебно придају значај слободи, па тако шпијунирање виде као напад на њихову приватност и основна људска права. Ипак, о томе колико је слободе „дато“ Американцима најбоље је рекао Марк Твен: „У нашој земљи имамо ове три неспорно драгоцене ствари - слободу говора, слободу савести и опрезност да никада ниједну од њих не упражњавамо. (Марк Твен)“.¹³³

3.2.4 „Слабљење меке моћи“

Иако су Сједињене Државе највише од свих земаља улагале у „тврду моћ“, али ништа мање важнија није била ни њена „мека моћ“ која је дуго „освајала срца и умове“ широм света. „Мека моћ неке земље увелико почива на три основна ресурса: њеној култури (тамо где је привлачна за друге), њеним политичким вредностима (када их се придржава код куће и у иностранству) и њеним спољним политикама (када их други виде као легитимне и као носиоце моралног ауторитета)“.¹³⁴ Сједињене Државе бележе слабљење сва три основна ресурса, а посебно када је у питању трећи и најважнији ресурс када се ради о спољним политикама. Највећи проблем са којим се Сједињене Државе сусрећу је недостатак легитимитета. Сједињене Државе су шириле своју „меку моћ“ најпре кроз своју масовну потрошачку културу путем глоблне доминације над комуникацијама. Сједињене Државе пружале су различите програме помоћи, не само хуманитарног карактера. Оне су помагале у изградњи демократских институција и владавини права како у неразвијеним земљама, тако и у бившим ауторитарним државама. Сједињене Државе последњих година, довеле су у питање своју „меку моћ“. „Мека моћ“ Сједињених Држава у свету увек је била повезана са стањем њених институција код куће. Када је скоро била

¹³³Симић Д. Р., *Поредок света*, Завод за уџбенике и наставна средства, Београд, 1999, стр. 167

¹³⁴Нај Ц., *Будућност моћи*, Архипелаг, Београд, 2012., стр. 111

откривена афера шпијунирања, Сједињене Државе подриле су темеље властите слободе и демократије. То се посебно одразило на њену „меку моћ“ у иностранству. Привлачност демократије почела је да се доводи у питање. Међутим, не суочавају се Сједињене Државе са слабљењем „меке моћи“ само због своје погрешне политике. И друге, незападне земље су увиделе важност „меке моћи“. Кина, међу првима. Сједињене Државе су дуго улагале у инфраструктуру неразвијених земаља, сада међутим, и Кина доста улаже. То се посебно види на примеру Африке, где Кина пружа хумнитарну помоћ, медицинско особље, али и отписује дугове или даје повољне кредите. Међутим, свет је данас нарочито импресиониран колико Кина улаже у своју националну инфраструктуру. Џозеф Нај посебно хвали Олимпијске игре 2008. године, одржане у Кини, као део њене стратегије „меке моћи“. Њена традиционална култура постаје све привлачнија. И Бжежински се осврће на изванредан успон Кине, њених брзих саобраћајница, пруга и путева, велелепних аеродрома којима се диви цео свет. Да је стање у америчкој националној инфраструктури лоше, сматра Бжежински, сведоче и изванредни шангајски и пекиншки аеродроми у поређењу са Њујоршким и Вашингтонским. „Док Кина гради нове аеродроме и аутостраде, а Европа, Јапан и сада Кина поседују разгранате „брзе пруге“, Америка на том плану клизи у двадесети век“.¹³⁵ Лоша инфраструктура је доказ њеног економског слабљења и пропадања. „Стање америчке инфраструктуре је сада примереније сили опадајуће моћи него најиновативнијој светској економији“.¹³⁶

Када је у питању образовање Сједињене Државе су одувек имале завидну позицију у односу на остале државе. Њени високо рангирани универзитети и данас уживају престиж у свету. Међутим, данас и њен образовни систем има одређене проблеме. Бжежински сматра да америчка јавност има слабо знање о стању у свету. „Неугодна истина је да америчка јавност има алармантно ограничено знање о базичној глобалној географији, текућим догађајима и кључним моментима у светској историји-реалност коју делимично производи њен недовољно добар образовни систем“.¹³⁷ Такво непознавање међународних догађаја одражава се на неадекватно вођење спољне политике. Такође, Бжежински верује

¹³⁵Бжежински З., *Америка-Кина и судбина света: стратешка визија*, Албатрос Плус, Београд, 2013., стр. 57

¹³⁶Ibid.

¹³⁷Ibid., стр. 58

да такво јавно незнање оставља простор за стварање страха међу грађанима, посебно ако се ради о терористичким нападима, „то увећава вероватноћу вођења самодеструктивне спољне политике“.¹³⁸ Тренутну ситуацију у америчком образовном систему додатно угрожава пораст малолетничке деликвенције. Пораст броја убистава у школама довољно говори о „менталном здрављу“ нације.

„Мека моћ“ Сједињених Држава и даље остаје привлачна за поједине земље, и она неће тако брзо исчезнути. Она може бити потиснута у будућности неким другим такође привлачним културама и вредностима које сигурно неће бити налик оним западним. Демократија, слободно тржиште, немешање државе, индивидуализам и људска права укореењена су у многим друштвима, али су она показала и своје друго „лице“. Траже се системи и модели који обезбеђују привредни раст, а који не подразумевају нужно демократију нити западне вредности. Сједињене Државе ће у будућности морати да се позабаве унутрашњим проблемима и да обнове ресурсе „меке моћи“, уколико желе да њихова култура и даље има магнетну привлачност.

3.3 „Политичко буђење света“- успон великих сила

Да се ближи крај глобалне доминације Сједињених Држава говори и скорашњи започети процес „глобалног политичког освешћивања“.¹³⁹ Свет доживљава несвакидашњу трансформацију која је последица прерасподеле глобалне моћи. Ориент ће заменити Запад који је био доминантан последњих готово шест векова. На међународној сцени сада су присутни нови актери који представљају различите центре моћи. Нови актери делују независно од политике Сједињених Држава. Глобално буђење света није само економско,

¹³⁸Ibid.

¹³⁹ „Политичко буђење света“ или „Глобално политичко освешћивање“ термини које користи Збигњев Бжежински

већ и политичко, културно па и религијско. „Глобално политичко буђење је историјски анти-империјално, политички анти-Западно, и емотивно анти- Америчко“.¹⁴⁰

Оно што је највише подстакло глобално политичко освешћивање свакако је економски успех, у првом реду, појединих држава Евроазије. Импресивни кинески тродеценијски привредни раст, успео је да се одржи, а иако успорен, и у условима Светске економске кризе. „Развој Кине је део ширег обрасца Азијског развоја чији је успон само део успона Азије“.¹⁴¹ Многе државе у Азији поред Кине и Јапана успеле су да остваре привредни раст комбинујући капитализам и посебне азијске вредности. Јужна Кореја, Сингапур, Малезија, Тајван, Индонезија, Вијетнам, Тајланд и Индија су међу првима које су успеле да се прилагоде и извуку користи од глобализације. Међутим, „буђење“ није само азијско. И Бразил је земља која се убрзано развија и постаје важна економска, али и политичка сила. Да су и други узели удео у прерасподели економске моћи, говори и то да је Група 8 највећих економија света проширена Групом 20. Преломни тренутак догодио се управо 2008. године, тј. почетком Светске економске кризе „када су земље из Азије, Африке и Латинске Америке примљене као нови чланови у Г-8 који је до тада био искључиво Западна институција за доношење финансијских одлука, чиме се он трансформисао из репрезентативно уске институције у глобално репрезентативнију институцију Г-20“.¹⁴² То је доказ да Запад сам није могао да се избори са глобалним проблемима. Глобално политичко буђење подстакнуто је не само економским него и демографским динамизмом. Још је Хантингтон крајем 20. века говорио о глобалном ускрснућу религија које доприноси јачању фундаменталистичких покрета. То се посебно односи на експанзију ислама. „Азијско потврђивање укоренењено је у економском расту; муслиманско потврђивање, у знатној мери, потиче од друштвене мобилизације и пораста

¹⁴⁰ Brzezinski Z., *Second Chance: Three Presidents and the Crisis of American Superpower*, BASIC BOOKS, A member of the Perseus Books Group, New York, 2007. , p. 205

¹⁴¹ Clegg J., *China`s Global Strategy: Towards a Multipolar World*, Pluto Press (www.plutobooks.com), New York, 2009., стр. 121

¹⁴² Бжежински З., *Америка-Кина и судбина света: стратешка визија*, Албатрос Плус, Београд, 2013., стр. 21

становништва“.¹⁴³ То је главна покретачка снага у исламским земљама. „Генерација младих је данас посебно осетљива на политичко буђење“.¹⁴⁴ Одатле и јачање тероризма и фундаменталистичких покрета па самим тим и пораст насиља. То значи да и сам процес глобалног политичког буђења, не нужно, може пратити и насиље. „Арапско пролеће“ у Тунису, Либији или Египту, последица је глобалног политичког буђења. Међутим, глобално политичко буђење не мора нужно да доводи до рушење недемократских режима. Ни политичко буђење Русије није демократско. „Буђење“ се односи и на освешћивање појединих народа и нација. То може да подразумева и сепаратизам, или снажније афирмисање и потврђивање на међународној сцени, односно веће учешће у међународним догађајима. Тако је на пример, укљученост појединих држава у конфликт у Сирији, спречило интервенцију Сједињених Држава у овој земљи.

Као што је раније наглашено, Евроазију нарочито погађа процес глобалног политичког буђења. Оно се негативно одражава на глобалну моћ Сједињених Држава. Још је Хантингтон крајем 90-их година рекао да се „моћ са дуго предоминантног Запада премешта на незападне цивилизације“¹⁴⁵ Незападна друштва показују анти-западно расположење.

„Доктрина глобалног политичког буђења не подразумева да резултат тог буђења буде баш обавезно демократија“.¹⁴⁶ Глобално политичко буђење доводи до уздизања једних које кад-кад може ићи на штету других. Зато не мора да значи ни да ће „освешћивање“ проћи мирно. „Глобални мир не угрожавају утопистички фанатици, као

¹⁴³Хантингтон С., *Сукоб цивилизација и преобликовање светског поретка*, Подгорица: ЦИД, РОМАНОВ Бања Лука, 2000., стр. 113

¹⁴⁴Бжежински З., *Америка-Кина и судбина света: стратешка визија*, Албатрос Плус, Београд, 2013., стр. 37

¹⁴⁵Хантингтон С., *Сукоб цивилизација и преобликовање светског поретка*, Подгорица: ЦИД, РОМАНОВ Бања Лука, 2000., стр. 30

¹⁴⁶Збигњев Бжежински, „Политичко буђење Русије вратиће се Путину још оштрије“, Стандард.рс, 21.децембар 2011., <http://www.standard.rs/zbignjev-bzezinski-politicko-budjenje-rusije-vratice-se-putinu-jos-ostrije.html>, преузето 21.10.2013. године

што је то био случај током 20. века, већ турбулентна сложеност својствена за нестабилни феномен глобалног политичког буђења“.¹⁴⁷

¹⁴⁷Збигњев Бжежински, „Нови глобални политички поредак“, Стандард.рс, 30. септембар 2011., <http://www.standard.rs/zbjnjev-bzezinski-novi-globalni-politicki-poredak.html>, преузето 21.10.2013. године

IV ПОТЕНЦИЈАЛНИ ТАКМАЦИ У НОВОМ МУЛТИПОЛАРНОМ ПОРЕТКУ

Иако се, како Нај каже, данас одиграва расипање моћи на готово свим нивоима, главну реч у светским пословима још увек воде државе. Вишеполарни свет укључује више центара одлучивања, па би се тако међу најважнијим играчима нашле свакако Кина, Русија и Индија. Ове државе највише утичу на трансформацију, односно мењање „Новог светског поретка“ што значи да су најозбиљнији изазивачи глобалној хегемонији Сједињених Држава. Да ли саме или у савезу са другима, ове државе већ сада снажно утичу на међународне токове и догађаје. С обзиром да глобална хегемонија Сједињених Држава више не постоји, не очекује се да би нека од ових држава могла да преузме ту улогу. Мултиполарност је сама по себи таква да не дозвољава поново нечије глобално вођство. Како је глобална хегемонија ствар прошлости, то отвара шансу за нове мултиполарне играче какви су Русија, Кина и Индија. Стога, свака од ових држава захтева и посебну анализу.

4.1 Кина (регионална или нова суперсила?)

Кина је земља која има најбројније становништво на свету, привлачну конфучијанску традицију и цивилизацију стару скоро 4000 година. Због изванредног економског успеха који бележи последње три деценије, јачања највећих копнених снага на свету, стварања и учешћа у појединим мултилатералним организацијама, али и ширења „меке моћи“, Кина се данас сматра земљом будућности. За Кину се највише верује да би могла да не само угрози глобалну хегемонију Сједињених Држава, него и да је замени на том месту. „Кина је данас све више капиталистичка, модерна и глобализована“.¹⁴⁸ Међутим, често се поставља питање зашто једна велика земља као што је Кина која је увек била окренута себи никада није имала, изузимајући Тајван, експанзивну спољну политику. Кина је водила политику потпуно другачију од Запада који је своју доминацију у свету

¹⁴⁸ Zheng E. Д., *China's Use of Soft Power I the Developing World: Strategic Intentions and Implications for the United States* In: McGiffert C., *Chinese Soft Power and its Implications for the United States: Competition and Cooperation in the Developing World*, CSIS-Center for Strategic and International Studies, 2009. p. 1

обезбедио управо захваљујући спољном ангажовању. Фарид Закарија сматра да је Кина била спутана својом културом, традицијом, али и политиком њених владара, односно династија. У Кини су, у зависности од епоха, поморске експедиције и истраживања, кад-кад и трговина биле непопуларне делатности, док су Западу оне управо донеле моћ и богатство. Кина никада није освајала територије и стварала колоније од којих је извлачила корист. Кина данас само осваја тржишта. Највише заслуга за економски успех она дугује свом реформатору, Денг Сиао Пингу, који је спровео реформе које су отвориле Кину ка свету. Но, томе је свакако допринела и тадашња администрација у Вашингтону, међу којима су главни били Хенри Кисинџер и Ричард Никсон, који су допринели попуштању затегнутих односа (око Тајвана) између Кине и Сједињених Држава. „Суштина реформи била је у комбинацији тржишне привреде, једнопартијске државе и ограничених политичких слобода“.¹⁴⁹ За Запад је, међутим, комунизам неспојив са тржишном привредом. Денг Сиао Пинг је својом чувеном изјавом „Није важно које је боје мачка, важно је да лови мишеве“ доказао супротно. То је значило да је Кина прагматична у политици онда када је то у њеном интересу. Кина није била заробљеник идеологије, иако је остала једнопартијска држава. Она је била пример како економија може да се развија у једнопартијској држави.

Економско чудо Кине многи су приписивали томе да је да је Кина постала „фабрика“ Сједињених Држава. То је због чињенице да данас у Кини послује велики број иностраних компанија, међу којима највише америчких. Кина „купује“ стране инвеститоре својом јефтином радном снагом, који у њој отварају бројне фабрике. „Економски раст Кине износио је преко девет посто годишње током готово тридесет година, што је највећа забележена стопа раста у некој од главних светских економија у историји“.¹⁵⁰ Кина купује и краткорочне обвезнице Сједињених Држава и тако постаје њен највећи кредитор. Да је кинеска економска дипломатија успешна говори и чланство у Светској трговинској организацији (WTO), Групи 20 највећих економија света, чланству у БРИКС-у, али и сарадњи са АСЕАН-ом. Џени Клег, кинески специјалиста и предавач међународних

¹⁴⁹Новачић А., *Кина: Змај на Олимпу*, Новости, 2008., стр. 55

¹⁵⁰Закарија Ф., *Постамерички свет*, Хеликс, Смедерево, 2009., стр. 88

студија на Универзитету у Централном Ланкаширу сматра да Кина данас истински заговара и промовише мултиполарни свет. „У циљу да ојача тренд мултиполарности, Кина је постала активни промотер регионалног мултилатерализма у Азији- у ШОС-у; у АСЕАН + 1 (АСЕАН + Кина) и у АСЕАН + 3 (АСЕАН+Кина, Јапан и Јужна Кореја) процесима и од 2003 игра кључну улогу у посредовању Корејске денуклеаризације“.¹⁵¹ Кина успешно осваја тржишта нарочито у земљама у развоју и придобија наклоност њихових влада, у замену за користи које од њих извлачи, али она то не чини војним подухватима. Кина не употребљава војну моћ у потрази за енергентима. Она је првенствено усмерена на ширење своје „меке моћи“. Она даје новац, хуманитарну помоћ, донације и кредите и на тај начин извлачи корист. Ипак, Нај сматра да је новац који Кина даје ресурс који припада „тврдој моћи“. „Типови ресурса повезаних с тврдом моћи укључују опипљиве ствари попут силе и новца“.¹⁵² Тачно је да је утицај новца велики, али не треба заборавити ни привлачност њене културе, идеја и посебних вредности. „Богатство и могућност да се буде богат су атрактивни, и новац даје нормативну моћ и обезбеђује средства за ширење културе и идеје“.¹⁵³ И Сједињене Државе не би имале јаку „меку моћ“ да нису имале финансијску потпору за њено ширење.

Кина тако данас „купује“ новцем владе које имају контролу над одређеним енергентима који су јој потребни за њену економију, као на пример у Судану и Нигерији, не петљајући се у њихове унутрашње ствари. Било да је у питању корумпирани, недемократски режим који крши људска права, Кина се на то не осврће и усмерена је искључиво на могућу корист коју добија (у овом случају нафту и природни гас). Њој је пословање важније од политике, а посебно од демократије. Кина је посебно усмерена на Африку и то не без разлога. „Африка је извор 30 процената кинеске увозне нафте“.¹⁵⁴ У

¹⁵¹ Clegg J., *China`s Global Strategy: Towards a Multipolar World*, Pluto Press (www.plutobooks.com), New York, 2009., p. 103

¹⁵² Нај Џ., *Будућност моћи*, Архипелаг, Београд, 2012., стр. 40

¹⁵³ Zheng E. D., *China`s Use of Soft Power I the Developing World: Strategic Intentions and Implications for the United States* In: McGiffert C., *Chinese Soft Power and its Implications for the United States: Competition and Cooperation in the Developing World*, CSIS-Center for Strategic and International Studies, 2009. p. 2

¹⁵⁴ Ibid., p. 5

замену за нафту Кина пружа Африци хуманитарну помоћ, медицинско особље посебно потребно због различитих болести, отписује дугове, али и помаже у развоју инфраструктуре. И у Латинској Америци, Кина је постала велики трговински партнер нарочито са Бразилом, који такође поседује нафтне резерве, а инвестира и у Аргентини и Венецуели. „Данас Афрички и Латино-Амерички лидери виде њихове економске односе са Кином као корисну противтежу САД и Европи“.¹⁵⁵ Ни Блиски исток, упркос присуству Сједињених Држава, није без њеног утицаја. Саудијска Арабија позвала је Кину да инвестира у њену инфраструктуру, што Сједињене Државе са великом пажњом посматрају развој овакве сарадње и њено појачано присуство на Блиском истоку. Ипак, верује се да „Кина не тражи да замени или истисне САД у њеној улози безбедносног снабдевача на Блиском Истоку, Југоисточној Азији, или Латинској Америци“.¹⁵⁶ Она још увек није у стању да пружи такве безбедносне услуге.

Многи критичари ипак тврде да је Кина постала превише експанзивна и да би могла да представља озбиљну претњу Сједињеним Државама. Џорџ Буш Млађи је за време свог другог мандата идентификовао Кину као супарника, а не као силу коју треба уважавати. У Сједињеним Државама се на Кину, са подозрењем, посматра њен фасцинантни економски раст као и чињеница да се у њеним „рукама“ налази амерички дуг. Ипак, други виде развој Кине као бенигну ствар, а не претњу. Она промовише мултилатерализам, дипломатију и дијалог. Кина поштује УН, међународно право, суверенитет и територијални интегритет држава, не подржава интервенције, уважава разноликост и промовише мултиполарност. Тачно је да Кина све више улаже у војни буџет, али исто тако настоји да „ојача“ своју „меку моћ“. „Алат меке моћи Кине може бити идентификован у најмање 5 група: инвестиције, хуманитарна помоћ, програми размене, дипломатија, и партиципација у

¹⁵⁵ Clegg J., *China`s Global Strategy: Towards a Multipolar World*, Pluto Press (www.plutobooks.com), New York, 2009., p. 212

¹⁵⁶ McGiffert C., *Chinese Soft Power and its Implications for the United States: Competition and Cooperation in the Developing World*, CSIS-Center for Strategic and International Studies, 2009. , p. V

мултилатералним институцијама“.¹⁵⁷ Све њене досадашње активности указују на то да се Кина, бар за сада, води паролом „мирољубивог развоја“. Сматра се и да је она та која има највише користи од мултиполарног света.

„Кина је такође створила неке мултилатералне организације у којима САД не учествују“¹⁵⁸ и на тај начин утицала на ширење свог међународног утицаја. „Ако би се супротставила САД, Кина би морала да рачуна на то да се супротставља читавом Западу и његовом систему глобализације, отворености и тржишног привређивања“.¹⁵⁹ Кина зато „не руши“ постојећи „Нови светски поредак“ већ му се прилагођава, мења га јер и њој глобализација одговара. Кина жели кооперативнији свет, без хегемона, у условима када је међународна безбедност угрожена. Зато она нуди модел безбедносне сарадње насупрот хегемонском поретку Сједињених Држава.¹⁶⁰

¹⁵⁷Zheng E. Д., *China`s Use of Soft Power I the Developing World: Strategic Intentions and Implications for the United States* In: McGiffert C., *Chinese Soft Power and its Implications for the United States: Competition and Cooperation in the Developing World*, CSIS-Center for Strategic and International Studies, 2009. p. 8

¹⁵⁸Ibid., p. 5

¹⁵⁹Новачић А., *Кина: Змај на Олимпу*, Новости, 2008., стр. 77

¹⁶⁰ Видети: Табела 1.- *Кинески безбедносни модел сарадње против хегемонског поретка Сједињених Држава*, Clegg J., *China`s Global Strategy: Towards a Multipolar World*, Pluto Press (www.plutobooks.com), New York, 2009.

Table 4.1 China's cooperative security model versus the US hegemonic order

China's co-operative security model	US hegemonic order
*Multilateralism	*Unilateralism/ coalitional multilateralism
Promoting multipolarity	Maintaining and extending US dominance
Security based on development	Security based on military power
*Common security through cooperation; seeking to work with potential adversaries rather than making war on them	*Absolute security for the United States
*Conflict resolution diplomacy and rules-based collective action	*Preventive war and regime change
Constructive and cooperative partnerships based on equality and shared interests	Military alliances and power politics based on shared values (ideological stereotypes)
Sovereignty of nations as cornerstone of international order	Values of 'freedom and democracy' as cornerstone of international order
Non-interventionism	Humanitarian intervention
*Negotiations to achieve win-win outcomes	*Zero-sum strategic games
*Builds international institutions to strengthen leading role of the United Nations	*Disdain for international law and treaties
Coordinated world development to reduce global inequalities	Neoliberal 'free market' policies benefiting the strongest MNCs
Recognition of diverse paths of development	Pursues 'one size fits all' pattern of neoliberal globalisation
Harmony in diversity	Universality of liberal values/clash of civilisations

This table is adapted from a list devised by Peter Van Ness in the Conclusion to *Confronting the Bush Doctrine: Critical views from the Asia-Pacific*, ed. Mel Gurtov and Peter Van Ness (London and New York: Routledge Curzon, 2005). p.266. The asterisk* marks points drawn from this original list.

Табела 1.- Кинески безбедносни модел сарадње против хегемонског поретка Сједињених Држава

Извор: Clegg J., *China's Global Strategy: Towards a Multipolar World*, Pluto Press (www.plutobooks.com), New York, 2009.

Међутим, успон Кине у Азији, озбиљно је забринуо Сједињене Државе и њену улогу „умиривача“ у Североисточној Азији. Наиме, Миршајмер сматра да у Североисточној Азији постоји уравнотежен мултиполарни систем: „(Кина, Русија,

Сједињене Државе), што је нестабилнија конфигурација, али, на срећу, у том систему нема потенцијалног хегемона“¹⁶¹ сматрају да постоји опасност да ту равнотежу не наруши Кина. Кинески економски утицај у Југоисточној Азији је изузетно велики па тако Кину већ многи виде као региопналног хегемона. Колико су Сједињене Државе забринуте због Кине говори и то да су у одбрамбеној стратегији из 2010. године одредиле Пацифик као главни приоритет. Наиме, у стратегији се наводи да након што су Сједињене Државе привеле крају рат у Ираку и Авганистану и уништиле Ал Каиду, оне се налазе у „моменту“ транзиције. „Заиста, како смо завршили данашње ратове, ми ћемо се фокусирати на шири опсег изазова и могућности, укључујући безбедност и напредак у Азијско-Пацифичком региону“.¹⁶² У стратегији се даље наводи да ће Сједињене Државе нужно морати да ребалансирају (репозиционирају) ка Азијско-пацифичком региону. Критичари овакво репозиционирање Сједињених Држава виде као „политику опкољавања“ Кине. Однос са земљама у кинеском окружењу као што су Филипини, Тајланд, Сингапур, Вијетнам, Малезија и Индонезија, посебно је важан за Сједињене државе. Оне у неким од њих имају и војне базе, док са Јужном Корејом и Јапаном имају посебне безбедносне уговоре. Тајван је и даље једна од потенцијалних тачака сукоба са Сједињеним Државама, иако су оне повукле признање Тајвана у УН још 70-их година 20. века. Због евентуалног сукоба са Кином око Тајвана „њихово војно нагомилавање на Пацифику је веће него што је икада било и од II светског рата“¹⁶³. Кина Тајван сматра својом провинцијом и заговара политику „Једне Кине“. Данашње кинеске, евентуално територијалне претензије, односе се још увек само на Тајван.

Међутим, на кинески растући утицај у Југоисточној Азији, гледа се са дивљењем, али и подозрењем. Сједињеним Државама свакако не одговарају такви односи, јер би јака

¹⁶¹Миршајмер Ц., *Трагедија политике великих сила*, Удружење за студије САД у Србији, Чигоја штампа, Београд 2009., стр. 434

¹⁶²*Sustaining U.S. Global Leadership: Priorities for 21st Century Defense*, Department of Defense, United States of America, January 2012., http://www.whitehouse.gov/sites/default/files/rss_viewer/national_security_strategy.pdf, преузето 11.12. 2013. године

¹⁶³Clegg J., *China`s Global Strategy: Towards a Multipolar World*, Pluto Press (www.plutobooks.com), New York, 2009., p. 18

Кина могла да на своју страну привуче Јапан. Сједињене Државе подстичу Јапан да више улаже у војни сектор и мање сарађује са Кином, али воде рачуна да га не ојачају толико да би и сам могао бити претња. Јапан је посебно важан, јер је „база за америчко политичко војно присуство у азијско-пацифичком региону и глобални савезник од централног значаја, иако безбедносни протекторат“.¹⁶⁴ Зато Сједињене Државе не смеју да изгубе Јапан, јер би тако довеле у питање своје присуство у овом важном региону који је кључан за глобалну доминацију. Односи између Сједињених Држава и Кине додатно би могло да поремети нерешени територијани спор који Кина има са Јапаном, јер обе земље полажу права на острва Дијаоу. Последњи спор је избио 2013. године када је Кина прогласила односно проширила ваздушну зону померајући своју поморску границу и на тај начин задирући у интересе Јапана. „На ширем плану, овај најновији потез Пекинга представља подстрек убрзавању раније најављеног стратешког репозиционирања, у чијем је средишту веће окретање Азији“.¹⁶⁵ Кина је, ипак свесна да ће свако конфронтација са Јапаном имати за последицу поремећај у односима са Сједињеним Државама. Оно што Сједињене Државе додатно плаши је кинеско убрзано улагање у војни сектор. Кина у погледу наоружања има најбројнију копнену војску и она је нуклеарна сила која располаже са интерконтиненталним балистичким ракетама, а скоро је добила и први „носач“ авиона. Кина, ипак, заостаје у погледу ратне морнарице што је и разумљиво имајући у виду њен приступ Пацифику, али и војни буџет који је више пута мањи од америчког.

Кина блиско сарађује са Русијом и због овог стратешког партнерства Сједињене Државе су посебно забринуте. Русија нема тако успешну кинеску економију, али је зато друга војна сила у свету. „Није тајна да Кина купује руске борбене авионе и да у трговини са Русијом наоружање представља битну ставку“.¹⁶⁶ Познато је да су 50-их година 20. века Русија и Кина биле савезнице. Иако савезништво није дуго трајало због идеолошког размимоилажења њихових руководилаца али и територијалног спора. Оно што је најважније, дугогодишњи територијални спор је решен у корист Кине. Још од 90-их година до данас Русија и Кина потписују низ споразума о партнерству на више различитих

¹⁶⁴Бжежински З., *Велика шаховска табла*, Подгорица: ЦИД и РОМАНОВ, Бања Лука, 2001., стр. 162

¹⁶⁵<http://www.politika.rs/rubrike/Svet/Strateske-igre-na-Pacifiku.sr.html>, преузето 16.01.2014. године

¹⁶⁶Новачић А., *Кина: Змај на Олимпу*, Новости, 2008., стр. 76

платформи. Сарадња се одвија не само на политичком и економском, него и на безбедносном и енергетском плану. И Кина и Русија су чланице БРИКС-а и ШОС-а, где посебно сарађују у оквиру формираног Енергетског клуба. Када се ради о политичким ставовима, Кина и Русија имају слично мишљење, али га не деле увек јер је Кина у више случајева била уздржана. Ипак, када су у питању Сједињене Државе, Кина и Русија су склоније сарадњи и намери да представљају озбиљну противтежу хегемонији.

Оно што је очигледно је да Кина гради партнерства тамо где јој највише одговара, али и тамо где угрожава интересе других. Она је постала велики инвеститор не само у Бурми, Бангладешу и Шри Ланци, као суседима Индије, него и у Пакистану са којим има посебан однос. Индија има конфликт са Пакистаном око Кашмира, док Кина са њим блиско сарађује. Индија овакво понашање Кине назива „опкољавањем“. Многи критичари због њеног таквог понашања сматрају да ће Кина у будућности наступати агресивно и да ће тежити да нарушити постојећи светски поредак. Она ће наводно настојати да постана суперсила која ће овладати светом баш као што су то Сједињене Државе учиниле. Други ипак посебно истичу њене унутрашње слабости које она тешко може превазићи да би тек тако постала суперсила и са светске позорнице збацила са власти дугогодишњег хегемона. Заговорници либералне демократије сматрају да је Кина на неки начин сама спутана својим економским растом, будући да либерализам у економији неминовно вуче са собом и политичке промене. Многе критике упућене су пре свега на легимитет Комунистичке партије. Политички ауторитаризам вуче Кину у корупцију, контролу медија и спутава развој њеног невладиног сектора. Даљи економски раст могао би довести до стварања јаке средње класе која би могла да захтева „више“ демократије. Да је део Кинеза желео демократске промене показује и догађај са Тјенанмена 1989. године, главног трга у Пекингу. Тадашњи студентски протести који су били под утицајем догађаја у Совјетском Савезу и Источној Европи, криво су угушени. Стога критичари често подсећају да би се „Тјенанмен“ могао поновити, нарочито сада у доба Интернета и јачања друштвених мрежа. Међутим, главно питање остаје колико и сама Кина жели да буде глобални лидер. „Кинески руководиоци сматрају да су унутрашњи изазови који муче Кину превише велики

да би се преузели ризици и одговорност које светско лидерство подразумева и признају да им недостаје средстава за тако нешто“.¹⁶⁷

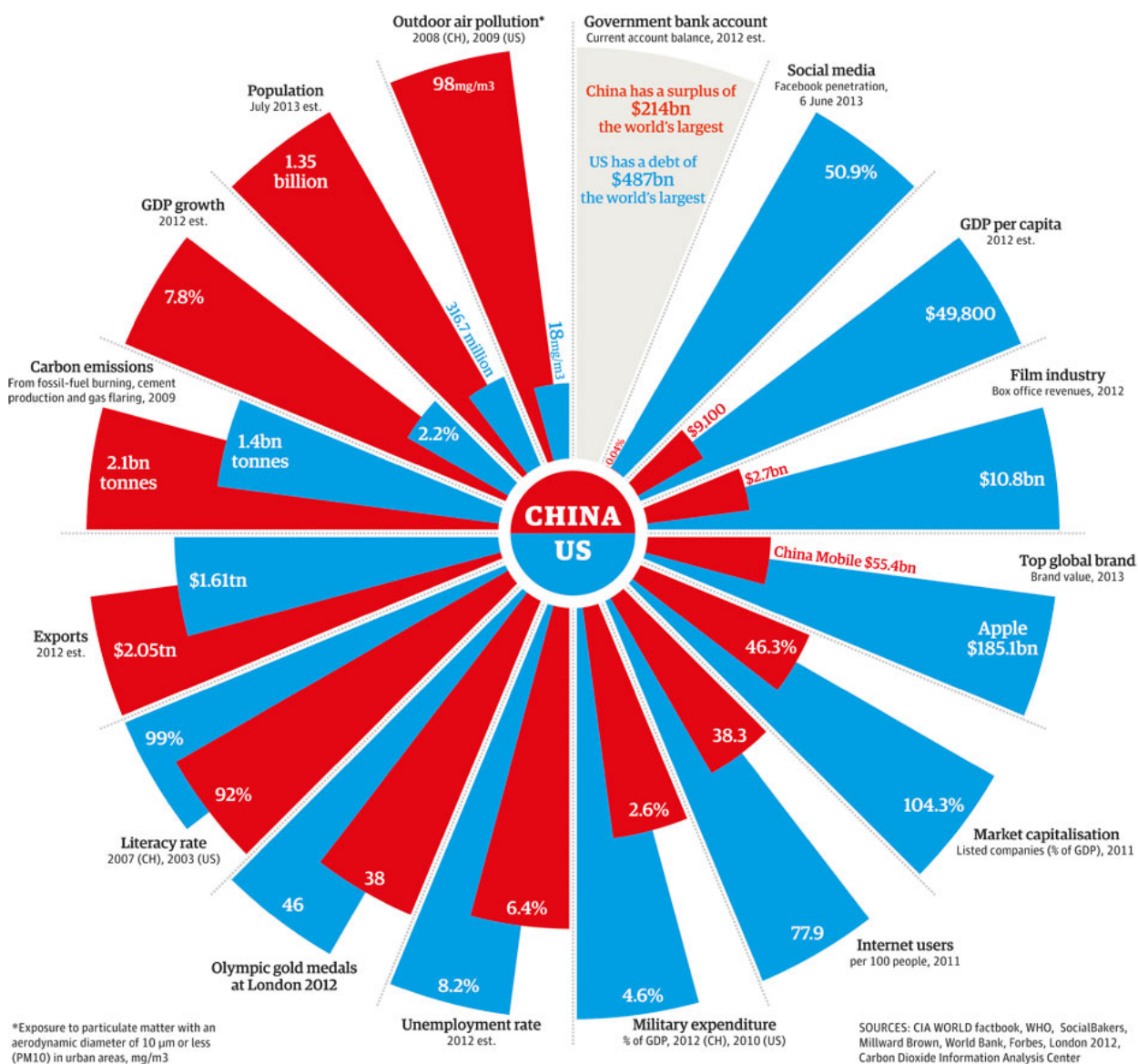
Иако је кинески укупни доходак изванредан, Кина и даље заостаје за Сједињеним Државама у односу на БДП по становнику. Кинески БДП по глави становника 2012. године износио је 9.100 америчких долара, док је амерички био 49.800 долара, што је 5 пута мање.¹⁶⁸ Такав однос је тешко променити с обзиром на бројно кинеско становништво. Такође, наставак убрзаног економског раста ствара још веће загађење животне средине у коме Кина предњачи у односу на Сједињене Државе. Кини се између осталог замера и претерана зависност од иностраних тржишта. Уколико би поједине компаније вратиле своју производњу из Кине у матичну земљу то би довело до колапса, односно социјалних немира и незапослености у Кини, што је последица недовољно развијеног домаћег тржишта. Ипак, Кина је 2012. године имала мању стопу незапослености него Сједињене Државе упркос далеко мањем броју становника.¹⁶⁹ Такође у погледу корисника Интернета и социјалних мрежа, Кина у великој мери заостаје за Сједињеним Државама.¹⁷⁰

¹⁶⁷ Живојиновић Д., *Шест разлога због којих Кина неће бити следећа светска суперсила*, ФПН | Годишњак 2009 | III део: Међународна политика и међународни односи, стр.466

¹⁶⁸ Видети: *Слика 2. - „Кина против САД: поређење суперсила“*, <http://www.theguardian.com/news/datablog/2013/jun/07/china-us-how-superpowers-compare-datablog#zoomed-picture>, преузето 10.12.2014. године

¹⁶⁹ Ibid.

¹⁷⁰ Ibid.

Слика 2. - Кина против САД: поређење суперсила

Извор: <http://www.theguardian.com/news/datablog/2013/jun/07/china-us-how-superpowers-compare-datablog#zoomed-picture>

Као једна у низу слабости Кине, наводи се и њена стратешка рањивост. Сједињене Државе за разлику од Кине имају изузетно повољан географски положај. Уместо конфликтних суседа и нестабилних граница на којима се спорадично дешавају територијални спорови, Сједињене Државе су изоловане океанима. Притом, имајући у

виду да Сједињене Државе имају највећу ратну морнарицу, оне контролишу готово све важне поморске путеве. Проблем Кине је што нема потпуну отвореност ка Пацифику, као и то што се њен увоз хране и енергената обавља преко осетљивих транзитних путева, који су под контролом не само Сједињених Држава, већ и Индије. „У овом случају, кинески поморски путеви, кроз које пролази велики део увоза, налазе се под ударом, како САД, које су развиле мрежу база у азијско-пацифичком региону, тако и од америчких савезника - Јапана, Јужне Кореје, Тајвана, Филипина. Пут до Персијског залива пролази уско „грло“ мореуза Малаку, који контролише прозападни Сингапур и не превише пријатељски расположена муслиманска Индонезија“.¹⁷¹

Сепаратизам је такође један од проблема са којима се Кина суочава. Сједињене Државе су наклоњене демократском Тајвану, Индија је наклоњена сепаратизму Тибета. Провинција Синђанг такође је посебно проблематична. Ујгури који настањују ову област су муслимани који нису мирни сепаратисти већ примењују терористичке активности. Близина Авганистана додатно олакшава њихово деловање. „Аутономна провинција је од виталног интереса за Кину, подједнако као база за инсталацију нуклеарног оружја, тако и због тога што је то маршрута ка енергетским богатим Централно-Азијским државама“.¹⁷² Кина сматра да Сједињене Државе помажу ове сепаратисте како би угрозиле безбедност Кине и умањиле њен утицај у региону. Стога је и сама иницирала стварање ШОС, организације са превасходно антитерористичким димензијама.

Главно питање не само за Сједињене Државе него и за цео свет остаје „Који су домети Кине у будућности?“ Кина не мора да буде глобална суперсила налик Сједињеним Државама јер јој много више за сада одговара мултиполарни свет. Уколико би Кина преузела улогу од Сједињених Држава, могла би да придобије више непријатеља него савезника, што јој свакако не одговара. Уз то, питање глобалног вођства зависи и од тога колико ће Кина успети да одржи своју изванредну стопу привредног раста, а исто како ће се Сједињене Државе изборити са својим унутрашњим проблемима. Поред тога, Кина и

¹⁷¹Славиша Лекић, „Кинески зид“ или „Трећи Рајх“, Васељенска ТВ, 11 Нов. 2013,

<http://www.vaseljenska.com/svet/kineski-zid-ili-buduci-treci-rajh/>, преузето 17.02.2014. године

¹⁷² Clegg J., *China's Global Strategy: Towards a Multipolar World*, Pluto Press (www.plutobooks.com), New York, 2009., p. 105

Сједињене Државе „заробљене“ су у мрежи економске међузависности. Кина је зависна од бројних америчких компанија које су производњу преместили у Кину, док су Сједињене Државе зависне од кинеског интересовања да настави да купује америчке обвезнице, односно њен дуг. „Сједињене Државе и Кина су ангажоване у `бездимном рату`“¹⁷³ и то не само када је у питању економија, него и глобална безбедност која је сама по себи недељива.

Кина, за сада, нема намеру да замени Сједињене Државе као суперсилу, јер је између осталог свесна користи њених услуга које одржавају стабилност и безбедност у критичним регионима Евроазије, а који су битни за кинеске националне интересе. Кина нема ни средстава да постане суперсила јер пре свега мора да се избори са сиромаштвом које је у земљи и даље присутно. Манделбаум каже, између осталог, да „Кини у првој деценији 21. века недостаје агресивна идеологија којом су били инспирисани нацистичка Немачка и империјални Јапан“.¹⁷⁴ Сједињене Државе су за разлику од Кине много више користиле идеологију као средство за остваривање циљева. Бжежински сматра да „Кина нема јасну визију своје политичке еволуције или њене међународне улоге“.¹⁷⁵ Тачно је да је Кина у одређеним ситуацијама када су у питању међународни догађаји заузимала уздржани став (посебно у СБ УН), али је исто тако у више наврата била против интервенција Сједињених Држава. То се посебно огледа у гласању СБ УН када су у питању интервенције у Ираку 2003, Либији 2011, али посебно када се ради о интервенцији у Сирији, коју је, заједно са Русијом, онемогућила. Кина жели да има утицај на међународне догађаје посебно када је у питању изолација Сједињених Држава, али исто тако избегава да се меша у унутрашње ствари држава поштујући њихов територијални интегритет и суверенитет на који је и сама рањива. Кина настоји да прикаже себе као промотера мултиполарног света и мирољубивог развоја, сматра Клег, који поштује установљени међународни поредак, али настоји и да га прилагођава својим интересима.

¹⁷³Ibid., p. 218

¹⁷⁴Манделбаум М., *Треба ли свету Голијат: Како Америка делује као светска влада у 21. веку*, Филип Вишњић, Београд, 2006., стр. 162

¹⁷⁵Brzezinski Z., *The Geostrategic triad: Living with China, Europe, and Russia*, foreword by John J. Hamre, 2001.p. 9

Ни Кини ни Сједињеним Државама не треба рат. Кина само жели да буде противтежа Сједињеним Државама, како би је спречила у њеним унилатералним акцијама. Такође, она не жели мешање Сједињених Држава у њену интересну сферу, посебно у Југоисточној Азији.

Још је раније Денг Сиао Пинг, свестан могућности и недостатака своје земље, рекао да „средином 21. века Кина ће достићи степен средње развијених земаља“.¹⁷⁶ Зато ће Кина вероватно у будућности остати усмерена на повећање стопе раста њене економије, што је главни циљ њеног политичког руководства. „Кинески утицај и успон у свету јесте реалност којој се Америка мора прилагодити - уместо да демонизује Кину прикривајући своју жељу да она доживи неуспех“.¹⁷⁷ Кина је најозбиљнији изазивач Сједињеним Државама. Она, за сада, није глобална, али јесте јака толико да превазилази регионалну силу. Она ће сигурно бити главни играч на „Евроазијској шаховској табли“ који може озбиљно да „помрси“ рачуне Сједињеним Државама. Миршајмер сматра да се може очекивати да „Кина развије сопствену верзију „Монроове“ доктрине, усмерену на САД“.¹⁷⁸ То се, пре свега, односи на присуство Сједињених Држава у Евроазији. Као што су Сједињене Државе запретиле Европи да се не меша у послове Америке, тако и Кина може да запрети Сједињеним Државама да се не мешају у послове Југоисточне Азије. Џозеф Нај, ипак, сматра да највише што Кина може да учини јесте „да компликује америчке поморске операције у близини својих обала“.¹⁷⁹

Кина, за сада, нема претензије ка глобалном вођству. Она осваја тржишта и купује енергенте, али то ради новцем, не интервенцијама. Она нема намере да руши постојећи поредак. „У перспективи, Кина неће само прихватити постојећи поредак, већ ће настојати, као и друге светске силе, да га што више прилагоди својим потребама“.¹⁸⁰ Њен утицај у

¹⁷⁶Новачић А., *Кина: Змај на Олимпу*, Новости, 2008., стр. 60

¹⁷⁷Бжежински З., *Америка-Кина и судбина света: стратешка визија*, Албатрос Плус, Београд, 2013., стр. 172

¹⁷⁸МиршајмерЦ., *Трагедија политике великих сила*, Удружење за студије САД у Србији, Чигоја штампа, Београд 2009., стр. 480

¹⁷⁹Нај Ц., *Будућност моћи*, Архипелаг, Београд, 2012., стр. 221

¹⁸⁰Новачић А., *Кина: Змај на Олимпу*, Новости, 2008., стр. 79

свету ће наставити да расте. Кина за сада остаје више од регионалне, а мање од суперсиле. Она ће сама или заједно са Русијом или Индијом настојати да представља противтежу хегемонији Сједињених Држава, зато ће највише и учествовати у изградњи мултиполарног света.

4.2 Русија (противник или партнер Сједињених Држава?)

Семјуел Хантингтон је Русију назвао „поцепаном“ земљом због њене подељености између Истока и Запада. Бжежински ју је назвао „црном рупом“ након колапса Совјетског Савеза. Ипак, упркос бремену прошлости, Русија потврђује статус велике силе на светској позорници. Она има јасну визију своје међународне улоге и један је од најважнијих мултиполарних играча и изазивача хегемонији Сједињених Држава. Русија је више од Кине упетљана у међународне догађаје, не само са намером да умањи хегемонију Сједињених Држава и спречи њене унилатералне акције, већ и да заштити своје националне интересе. Ипак, њене акције у Грузији и Украјини биле су противне међународном праву, па је такво њено понашање на међународној сцени приказано као агресивно. Сједињене Државе критикују Русију, иако су и саме у више наврата интервенисале не поштујући међународно право. За њих Русија представља претњу по мир и безбедност у свету, док Бжежински верује да Русија настоји да оживи своју империјалну прошлост.

Данас Русија, упркос томе што је ослабљена распадом Совјетског Савеза, игра јаку улогу у светским пословима. Колико је Русија ојачала, довољно говори чињеница да је она најзаслужнија за спречавање Сједињених Држава да интервенишу у Сирији 2013. године. До скоро су земље пасивно посматрале унилатералне акције Сједињених Држава, изражавајући кад-кад негодовање, али никад директно супротстављање њеним одлукама. Од тада је посебно порасла улога и утицај Русије у међународним односима, али и њено озбиљно супротстављање Сједињеним Државама.

Поставља се питање одакле Русији моћ да постане један од изазивача Сједињених Држава. Најважнији ресурси руске моћи леже у руском Сибиру. Русија је у самом врху по производњи нафте и природног гаса. Поседовање ових ресурса, неопходних за

функционисање привреде било које земље, довољно говори о њиховој важности. Данас већина сукоба у свету има енергетску позадину. То значи да ће у будућности посебно бити важно ко поседује и контролише ове необновљиве енергенте. Русија је свакако у предности у односу на друге, што се огледа у њеној јакој геополитичкој улози. Међутим, Сједињене Државе на све начине покушавају да умање геополитички значај Русије и смање енергетску зависност Европе. Оне су скоро објавиле да имају замену за руски гас, коју су нашле у новој технологији добијања гаса из шкриљаца. Амерички гас би тако постао конкурент руском гасу. Русија, међутим не верује да би могла да буде „избачена“ са европског тржишта. „Американци пак тврде да су њихова налазишта богатија него што је у први мах изгледало, да се стално отварају нова, као и да је због тога енергетска мапа света промењена заувек, због чега је моћ „петродржава“ међу којима је и Русија, у трајном опадању“.¹⁸¹ Међутим, Русија не придаје значај томе јер је свесна да се ради о скупој технологији, али и штетној по животну средину. Такође, поставља се питање транспорта овог гаса у Европу. Чак и да цена гаса буде нижа од руског, транспорт би му свакако повећао цену. Међутим, Русија нема само Сибир, она сада полаже право и на Арктик. На Арктику су скоро откривене огромне резерве нафте и гаса, које леже на дну Северног леденог океана. Русија, Канада, Данска, Норвешка и Сједињене Државе полажу право на експлоатацију арктичких ресурса. Арктик би у будућности могао да постане нови „Блиски исток“, ново жариште сукоба, будући да ће се државе тешко моћи договорити око мирне прерасподеле енергената. Русија је већ обележила територију не само постављањем заставе већ и присуством својих војних бродова на Арктику, односно у Северном леденом океану. Тако ће Арктик у будућности бити препуштен геополитичкој борби, где ће Русија сигурно играти главну улогу.

Русија одлучно настоји да искористи богатство у ресурсима као замену за своју слабију економију. Њена политика последњих година углавном је везана за енергенте. Зато она користи ресурсе као политичко оружје у заштити својих виталних интереса. Колико су за Сједињене Државе важна руска налазишта нафте и природног гаса, довољно говоре и њена стална настојања да привуку Русију на Запад. Највећи заговорник идеје да Русија постане део ширег Запада свакако је Збигњев Бжежински. За њега је Европа недовршени

¹⁸¹<http://www.politika.rs/rubrike/Svet/Amerika-energetski-sustize-Rusiju.sr.html>, преузето 17.12.2013. године

пројекат коме, да би била целовита, недостају само Русија и Турска. Таква замисао уткана је у НАТО пројекат ширења на Исток. „Русија треба да постане део новог атлантског друштва по цену коначног одустајања од самосталне геополитичке улоге, амбиција и судбине које су самостално градили руска државност и руски народ током протеклих векова“.¹⁸² Она треба да буде партнер Сједињеним Државама, али знатно слабији. Сједињене Државе су најпре покушале да привуку Грузију да постане чланица НАТО, међутим, Русија ће војном интервенцијом у Грузији 2008. године и проглашењем независности Абхазије и Јужне Осетије, пореметити планове Сједињених Држава у онемогућити њихово присуство на Кавказу. Да је НАТО интервенисао у Грузији као што се прижељкивало, Сједињене Државе би се приближиле богатим налазиштима нафте у Каспијском басену. Сједињене Државе су свесне чињенице да Русија није само енергетска, него и озбиљна друга војна и нуклеарна сила у свету. „За Америку Русија је исувише слаба да би јој била партнер али истовремено и исувише јака да би јој била пацијент“.¹⁸³ Запад који је у опадању, инсистира да демократизује Русију и придобије је на своју страну. Бжежински тако сматра да „ново рођење Запада мора да се догоди преко Русије и на њен рачун“.¹⁸⁴ Судбина Русије мора бити „трагична“ како би Запад поново оживео. „У XXI веку биће речи о „последњем окршају“ - о „животу“ или „смрти“ и о „крају историје“ за један од центара - Запад или Русију“.¹⁸⁵ Док се то не догоди, Русија ће наставити да „прави проблеме“ док не схвати да јој је у интересу да постане део Запада.

Русији, међутим, не треба трансатлантски савез НАТО и она наставља самостално да се брине о својој безбедности, дистанцирајући се од такве политке. Она је интензивирала војно-политичку сарадњу са појединим бившим совјетским републикама. Још је 90-их година 20. века Русија потписала Уговор о Колективној безбедности. „Одлука о трансформисању Уговора о колективној безбедности у међународну организацију под

¹⁸²<http://www.vaseljenska.com/svet/novo-rodjenje-zapada-mora-da-se-dogodi-preko-rusije-i-na-njen-racun/>, преузето 26.07.2013. године

¹⁸³Бжежински З., *Велика шаховска табла*, Подгорица: ЦИД и РОМАНОВ, Бања Лука, 2001., стр. 112

¹⁸⁴<http://www.vaseljenska.com/svet/novo-rodjenje-zapada-mora-da-se-dogodi-preko-rusije-i-na-njen-racun/>, преузето 26.07.2013. године

¹⁸⁵<http://www.vaseljenska.com/svet/novo-rodjenje-zapada-mora-da-se-dogodi-preko-rusije-i-na-njen-racun/>, преузето 26.07.2013. године

називом Организација уговора о колективној безбедности (ОУКБ) донета је 14. маја 2002. године која је (одлука) преточена у оснивачки акт-повељу¹⁸⁶. Организација је превходно намењена брзи о колективној безбедности држава-чланица (Русија, Белорусија, Јерменија, Казахстан, Киргистан, Таџикистан и Узбекистан) и њиховој борби против транснационалних активности као што су организовани криминал, тероризам, имиграција итд. Нешто скривенија позадина ове организације сигурно је и спречавање даљег ширења НАТО блока на исток, па отуда и њен епитет „Руски НАТО“. Сједињене Државе су једном створиле НАТО као „брану“ комунизму сада је Русија створила ОУКБ као „брану“ даљем ширењу НАТО. У намери да ОУКБ подигне на већи ниво, Русија у Москви 2009. године иницира стварање „колективних снага оперативног деловања“. „Заједничка војска ће се користити као „одговор на војну агресију, за спровођење специјалних операција, за борбу против међународног тероризма, транснационалних организованих злочиначких активности, наркотрафиканата, као и за ликвидације ванредних ситуација“¹⁸⁷. У декларацији московског самита истиче се да је разлог за претварање политичког у војни савез чињеница да је - „у непосредној близини зоне одговорности ОУКБ не његовом кривицом, створио озбиљан конфликтни потенцијал“¹⁸⁸. Јачање ОУКБ сигурно је и последица повећања терористичких активности дуж њених јужних граница. Међутим, и ОУКБ има проблема. Наиме, 2012. године „Узбекистан је отказао учешће у Организацији споразума о колективној безбедности, Руској верзији НАТО, протестујући због одлуке Москве да у близини границе те земље постави војну базу за брзе интервенције у Централној Азији“¹⁸⁹. Проблем ОУКБ је и делимична пасивност њених чланова, будући да се већина одлука доноси на иницијативу Русије. Ипак, не треба занемарити велики допринос ОУКБ у постављању темеља колективне безбедности на простору ЗНД.

Да Русија посебну пажњу посвећује војно-безбедносном сектору говори и њено улагање у наоружање. Познато је да је руска армија друга у свету. Док Сједињене Државе смањују војни буџет, руски зато расте. Руси раде на модернизацији ракетних снага и

¹⁸⁶ Зоран Килибарда, „Организација Уговора о Колективној Безбедности-«РУСКИ НАТО», стр. 2-3

¹⁸⁷ <http://www.politika.rs/rubrike/Svet/Ruski-NATO-u-u-centralnoj-Aziji.lt.html>, преузето 17.12.2013. године

¹⁸⁸ <http://www.politika.rs/rubrike/Svet/Ruski-NATO-u-u-centralnoj-Aziji.lt.html>, преузето 17.12.2013. године

¹⁸⁹ <http://www.novimagazin.rs/svet/uzbekistan-napustio-ruski-nato>, преузето 11.12. 2013. године

морнарици. Председник Русије Владимир Путин наставља да најављује улагања у војно наоружање. „До 2020. у наоружање ратне морнарице Русије ући ће 8 стратешких нуклеарних подморница а њихова испорука мора бити синхронизована са опремањем бродова новим системима наоружања“.¹⁹⁰ Русији сматра важним улагање у војну моћ јер је то начин да одговори на изазове и претње у њеном блиском окружењу. Немачки медији недавно су објавили „да је Русија поставила ракетне комплексе „Искандер“ својој најзападнијој Калињинградској области и дуж границе са ЕУ“.¹⁹¹ Уколико се то испостави као тачно то „би значило и да је Министарство одбране РФ реализовало упозорење Дмитрија Медведева, изговорено 2011. са позиције шефа државе, да ће Русија примицање натовског система ЕвроПРО одговорити управо „Искандерима“.¹⁹² То није немогуће да се догоди јер Русија сигурно неће мирно гледати како близу њених граница инсталира НАТО ракетни систем одбране.

Русија посебно води рачуна о својим централно-азијским суседима. Иако је превасходно веже енергетска политика, она одлучно настоји да очува добре односе са бившим државама Совјетског Савеза као што су Узбекистан, Тацикистан, Туркменистан и Киргистан. Предности ових држава нису само то што су богате природним ресурсима, већ и зато што имају повољан геополитички положај. Иако су биле део совјетске интересне сфере, и Сједињене Државе пронаћи ће свој интерес у њима посебно за време напада на Авганистан 2001. године. Оне су тако у суседним државама Авганистану, Узбекистану и Киргистану „закупиле“ бивше совјетске базе како би лакше интервенисале у Авганистану. Ове државе заправо постале су предмет велике игре између Русије и Сједињених Држава, нарочито због америчког уплитања у спровођење „обојених револуција“ у овим земљама како би у њима успоставили прозападне владе. Ипак, Русија слично као и Кина, новцем оставарује своје циљеве. Узбекистан ће отказати своју војну базу Американцима још 2005.

¹⁹⁰ http://ruskarec.ru/news/2013/11/28/putin_osam_nuklearnih_podmornica_uci_ce_u_ratnu_mornaricu_rusije_do_20_26573.html, преузето 26.02.2014. године

¹⁹¹ <http://fakti.org/oruzje/ruski-kalibar/bild-rusija-raspodelila-najmanje-deset-sistema-iskander-m-duz-svoje-granice-sa-eu>, преузето 27.02.2014. године

¹⁹² <http://fakti.org/oruzje/ruski-kalibar/bild-rusija-raspodelila-najmanje-deset-sistema-iskander-m-duz-svoje-granice-sa-eu>, преузето 27.02.2014. године

године, док ће нешто касније, тачније 2009. године то исто урадити и Киргистан. Киргистан ће затворити базу „Манас“ Американцима, док ће Русија ту одлуку „дебело“ платити. Не само да јој је отписала дуг, већ је пружила и финансијску помоћ и кредит, што је било много више од онога што су нудили Американци. Тако, ове државе остају и даље важан део руске интересне сфере.

Русија тежи да покаже свету своју војну моћ како би заштитила своје националне интересе. Она у том погледу жели да парира Сједињеним Државама, што јој је вероватно остало као последица распада Совјетског Савеза. Иако је Русија у Грузији демонстрирала своју војну моћ, у Сирији ће 2013. године показати своју дипломатску моћ. Сједињене Државе желеле су у Сирији да понове Либијски сценарио. Сирија има важан геополитички и геостратешки положај и за Сједињене Државе је важна због раније поменутих разлога. Само Сирија и Иран у овом региону, нису наклоњени Вашингтону. У Сирији почиње грађански рат и поново се доводи у питање опозиција која је против режима Башара Ел Асада. Наводно, Запад на челу са Сједињеним Државама финансира сиријске побуњенике. Један немачки новинар је по повратку из Сирије изјавио да не верује у сиријску опозицију, јер она не представља прави сиријски народ. „Те групације су под утицајем страних земаља, оне су као њихови гласно говорници“, рекао је он и додао да „стране милитантне формације унутар Сирије финансирају Запад, Турска и Заливске монархије“.¹⁹³ То је поново довело у сумњу умешаност Сједињених Држава и подстицање интервенције у Сирији. Оне су као оправдање за интервенцију нашли поново у недемократском режиму Башара Ел Асада који је наводно против побуњеника употребио хемијско оружје, односно штетни нервног гас сарин. Интервенцији су се одлучно супротставиле Русија и Кина, али и Немачка и Велика Британија. Ипак, сматра се да је највећи дипломатски тријумф у одвраћању Сједињених Држава од интервенције однео управо председник Русије, Владимир Путин. Русија је постигла договор са Сиријом о одлагању штетног хемијског оружја, тако су Сједињене Државе одустале од војног интервенисања. УН су такође донеле резолуцију у којој се наводи да је хемијско оружје употребљено, али није прецизирано да ли су га користили побуњеници или Асадова војска. Америчко неинтервенисање у Сирији

¹⁹³ <http://fakti.org/globotpor/quo-vadis-orbi/ozrenhajter-sirijska-opozicija-niti-je-opozicija-niti-je-sirijska>, преузето 08.05. 2014. године

највише је допринело порасту утицаја Русије у свету. Она је стекла углед као земља која би озбиљно могла да представља противтежу хегемонији и моћи Сједињених Држава. Владимир Путин је, према часопису Форбс, проглашен за најутицајнијег човека у 2013. години. Недуго затим, Русија ће задати још један ударац Вашингтону дајући политички азил бившем НСА обавештајцу, Едварду Сноудену, који је открио амерички електронски програм шпијунирања. Сада је, међутим, највећа пажња усмерена на Украјину, где је Русија изузетно брзо организовала референдум и припојила стратешки важан Крим и довела у питање отцепљење и других покрајина у Украјини. Сједињене Државе реагују на такав чин Русије и уводе јој санкције због којих њена економија већ подноси губитке. Европа је, пре свега Немачка и Италија, за мирније решавање проблема, за разлику од Сједињених Држава. Ипак, односи Русије и Украјине никада нису били лошији од Хладног рата. Русија је показала моћ присвајајући Крим, али тешко да ће остати отпорна на последице санкција које трпи њена економија. Она је већ суспендована из Групе 8. Русија је за разлику од Кине теже поднела Светску економску кризу из 2008. године. Као највећи проблеми Русије показали су се заосталост у индустријализацији, али и корумпирани политички систем. „Русија има хроничну потребу за новом инфраструктуром и модернизацијом индустријских постројења“.¹⁹⁴ Ипак, она је чланица БРИКС, WTO, и Групе 8. Међутим, рекло би се да су и Европа и Русија донекле у зависном положају. Предности Европе су знање и капитал, док Русија има ресурсе. Русији недостају технолошка иновативност, али и „мека моћ“ у којој Европа предњачи.

Међутим, Русија настоји да по узору на модел ЕУ створи економски савез- „Евроазијски савез“. Евроазијски савез треба да замени царински савез Русије, Белорусије и Казахстана. Александар Дугин, као један од најбољих руских познавалаца геополитике, сматра да овај Евроазијски савез има поред економске и политичку интеграцију. Евроазијски савез, према Дугину, представљаће један од полова у мултиполарном свету, независно од Европе и Кине који ће бити самостални полови. „Задатак Евроазијског

¹⁹⁴Ben Judah, Jana Kobzova, Nicu Popescu „*Dealing with post-BRIC Russia*“, European Council on Foreign Relations (ECFR), 30 Nov 2011., p. 20 http://www.ecfr.eu/publications/summary/dealing_with_a_post_bric_russia преузето 26.07. 2013

савеза, као још једног, и такође самосталног пола, јесте да се изграде партнерски односи са њима, и да се не дозволи ситуација у којој би Европа и Кина постали стратешки савезници САД“.¹⁹⁵ У мултиполарном свету Дугин сматра да ће Сједињене Државе бити регионални пол, односно да више неће бити глобалне. Једини проблем Савеза, признаје Дугин, је у томе што „Евроазијски савез нема довољно приступа високим технологијама, индустријског потенцијала, нема динамике техничког развоја, довољне размере потрошачког друштва“.¹⁹⁶

Русију плаши нарастајућа моћ Кине, али и зависност од европске технолошке зависности. Она је свесна да јој на Западу треба Европа која би могла својим капиталом да подигне њену економију, док би јој на Истоку требала Кина како би представљала озбиљну противтежу хегемонији Сједињених Држава. Русија и Кина блиско сарађују, о чему је раније писано. Колико Кина сматра Русију важним партнером, говори и податак да је прва инострана посета новоизабраног председника Кине, Хи Јинпинг, била управо Москва. „Амерички политичари и стратежи су се преплашили руско-кинеских односа. Они су и до сада били добри, али оног тренутка када је Хи Јинпинг посетио Москву, те потписао бројне уговоре о сарадњи у свим стратешким секторима, ноћна мора Бжежинског и Кисинџера је постала стварност“.¹⁹⁷ Продубљивању руско-кинеске сарадње допринело је и решавање територијалног спора старог готово пола века. „Москва је препустила Пекингу 337 квадратних километара територије чиме је угашено четрдесетогодишње жариште и стална опасност за међусобне односе две земље“.¹⁹⁸ На овај руски уступак Кини посматрало се као попуштање Москве под њеним притиском. Стога, постоје и другачија виђења овог решеног територијалног спора, па тако „демографи одавно упозоравају да за Русију не предствља опасност ни Америка, ни НАТО, већ Кина

¹⁹⁵Александар Дугин, „Кључни пол у мултиполарном свету“, НСПМ, 23 новембар 2011., <http://www.nspm.rs/savremeni-svet/evroazijski-savez-%E2%80%93-kljucni-pol-u-multipolarnom-svetu.html?alphabet=l>, преузето 26.07.2013. године

¹⁹⁶Ibid.

¹⁹⁷<http://evroazija.info/nocna-mora-bzezinskog-i-kisindzera/>, преузето 26.07.2013. године

¹⁹⁸<http://www.politika.rs/rubrike/Svet/Rusija-ustupa-Kini-nekoliko-rechnih-ostrva.lt.html>, преузето 04. 02.2014. године

која својом тихом „пузећом“ експанзијом полако осваја руски север“.¹⁹⁹ Русија, ипак, не мисли да је много изгубила сматрајући да је територија коју је уступила Кини слабо насељена, па тако ни не мисли да је попустила под јаким утицајем Кине. Она је интензивирала сарадњу са Кином у погледу наоружања продајући јој војну технологију и опрему, укључујући борбене авионе и тенкове. Кина и Русија блиско сарађују и у оквиру ШОС. Русија подржава борбу против тероризма јер је и сама последњих година постала мета терористичких напада. Ове две земље су се 2013. године договориле о „заједничким антитерористичким вежбама Мировна мисија“. „Војне вежбе се одржавају под заставом антитерористичких акција, али њихови размери знатно превазилазе снаге, неопходне за борбу против тероризма“.²⁰⁰ То говори да је војна сарадња Русије и Кине крајње озбиљна, те да она свакако може да представља озбиљну претњу по Сједињене Државе. Евентуално стварање алијансе између Русије и Кине могло би да дође у најгорем тренутку за Сједињене Државе, када она доживљава кризу своје глобалне моћи. Неки, ипак, дају мало шансе оваквом савезу. Тај савез би био „савез неједнаких партнера“, сматра Бжежински, где би „Русија била млађи партнер“.²⁰¹ Све чешће се истиче да је Кина превазишла Русију, јер „Кина више није тржиште у настајању али јесте сила у настајању која све више види Русију као млађег партнера“.²⁰² И Нај такође сматра да су шансе за кинеско-руски савез мале, јер је Русија интерно слаба и зато што се њени интереси сукобљавају са кинеским. То се посебно види у енергетски богатој Централној Азији, где се Кина јавља као конкурент Русији. Она ће настојати да преусмери енергенте ка Истоку. Још једна замерка упућена је савезу Кине и Русије, а то је да ове државе не деле увек исте политичке ставове. Кина је у више наврата била уздржана по питању одлука Москве. Кина и данас није признала Абхазију и Јужну Осетију, док је по питању резолуције УН о референдуму на Криму, остала уздржана. Ипак, не треба заборавити да Кина поштује политику немешања

¹⁹⁹<http://www.politika.rs/rubrike/Svet/Rusija-ustupa-Kini-nekoliko-rechnih-ostrva.lt.html>, преузето 04. 02.2014. године

²⁰⁰<http://www.vaseljenska.com/vesti/rusija-i-kina-spreme-da-preuzmu-mirovnu-misiju/>, преузето 25.12.2013.

²⁰¹Бжежински З., *Велика шаховска табла*, Подгорица: ЦИД и РОМАНОВ, Бања Лука, 2001., стр. 144

²⁰²Ben Judah, Jana Kobzova, Nicu Popescu „*Dealing with post-BRIC Russia*“, European Council on Foreign Relations (ECFR), 30 Nov 2011.http://www.ecfr.eu/publications/summary/dealing_with_a_post_bric_russia преузето 26.07. 2013

у унутрашње ствари држава, а и сама је осетљива на сепаратизам, због чега посебно држи до територијалне неповредивости.

Може се рећи да Русија, за разлику од Кине, има иницијативе и планове које настоји да реализује јер Русија има претензије да постане глобална. Међутим, да би постала глобална она мора имати савезнике који је у томе подржавају. Кина је најбољи партнер Русије јер је економски јака, стога Русија сматра да би она могла да преузме политичку улогу у овом савезу. Русија је склонија томе да у будућности „звезка оружјем“, него што би то Кина радила. Она може сама, али и у савезу са другим државама, бити изазивач и озбиљна противтежа хегемонији Сједињених Држава. Русија има посебан интерес у изградњи мултиполарног поретка, јер би он неминовно довео до изолације Сједињених Држава. Русија може више од других актера мултиполарног света да компликује америчке планове. Свако наредно мешање Русије у међународне догађаје у будућности треба да ограничи деловање Сједињених Држава. Зато ће Русија, било сама или у савезу са другима, представљати један од кључних центара одлучивања у настајућем мултиполарном свету.

4.3 Успон Индије

Индија је земља која је током Хладног рата била један од главних промотера политике несврстаности, па би данас тако могла да буде и једна од главних промотера мултиполарности. „Током последњих петнаест година, Индија је била друга по реду земља по стопи развоја, одмах иза Кине, а изгледа да је на добром путу да одржи тај експлозивни напредак и у следећој деценији“.²⁰³

Као највеће предности Индије истиче се њено велико тржиште, бројна популација, као и оно најважније Сједињеним Државама, демократија. Индија је, поред тога, међу првих десет највећих војних сила на свету. Она нарочито улаже у војно наоружање и једна је од најважнијих нуклерних сила света. Оправдање за све веће улагање у наоружање, Индија налази у својим опасним суседима како са истока тако и са севера, као и потенцијалном сепаратизму. Индија се више од пола века спори са Пакистаном око

²⁰³Закарија Ф., *Постамерички свет*, Хеликс, Смедерево, 2009., стр. 129

Кашмира, који сматра колевком своје цивилизације. Она сматра да Пакистан систематски насељава Кашмир муслиманским становништвом, тако да Индијци чине мањину у овој покрајини. Поред тога, конфликт заоштрава и чињеница да је Пакистан нуклеарна сила. Али није Индија забринута само због Пакистана, већ и због свог северног суседа чија моћ изузетно расте. Тако је Индија упала у замку безбедносне дилеме, плашећи се за своју безбедност због нарастајуће моћи своји суседа. Индија је, негде између Пакистана и Кине пронашла пут до Русије која је снабдева у наоружању. Индија је и скоро лансирала прву свемирску летелицу на Марс чиме је демонстрирала своју технолошку надмоћност и показала интересовање за истраживање свемира. Она је тако постала прва земља у Азији која је то учинила и тиме се придружила великим играчима као што су Русија, Сједињене Државе и ЕУ. Но, поред војне моћи, Индија има и јаку „меку моћ“ која се огледа у привlačности њене културе. Када је у питању њена популација, дели сличну судбину као и Кина: бројна и јефтина радна снага, али и велико сиромаштво. За разлику од Кине, Индија има вишепартијски систем и демократију коју многи хвале. Захваљујући њима, Индија има за разлику од Кине развијен приватни сектор, али оно што јој се замера је инфраструктура која је у лошем стању. „Британски колумниста Мартин Волт назива Индију „преураћеном суперсилом“, што значи земљу са ниским животним стандардом али огромном економијом“.²⁰⁴

Многи сматрају да економски развој Индије зависи и од њених односа са Кином. Колико су ове земље повезане, најбоље говори термин Голдман Сакса - „Киндија“. Велики напредак и раст у билатералној трговини између ове две земље, порастао је толико да главни трговински партнер Индије више нису Сједињене Државе, већ управо Кина. Кина и Индија имају највећа тржишта у Азији што додатно отвара могућности разноврсне сарадње. Индија има и статус посматрача у ШОС, што додатно говори о њиховим односима. Закарија сматра да „ако је икада било надметања између Кине и Индије, сада је нестало“.²⁰⁵ Сједињеним Државама никако не одговара ово зближавање Кине и Индије, јер су оне дуги низ година сматрале Индију као савезника, не на нивоу Пакистана, али онда

²⁰⁴Нај Ц., *Будућност моћи*, Архипелаг, Београд, 2012., стр. 208

²⁰⁵Закарија Ф., *Постамерички свет*, Хеликс, Смедерево, 2009., стр. 163

бар наклоњеног Западу. „По начину на који ступа на сцену“, сматра Закарија, „Индија је све ближа Кини“.²⁰⁶ Разлог томе су супротстављени интереси Сједињених Држава и Индије. „Индији неће пријати да је проглашавају „главним савезником“ Америке у Азији нити да јој приписују како негује „посебан однос“.“²⁰⁷ Оно што је заједничко Кини и Индији је да обе „имају исту потребу да поврате осећање националног поноса, потребу која сваку испуњава у паралелним потрагама за већи међународни углед“.²⁰⁸ Иако је чињеница да између садашњих тренутних америчко-индијских односа стоји Кина, то не значи да Индија гледа благонаклоно на нарастајући кинеску моћ. Индија је свесна да је Кина испред ње у погледу изванредног економског раста. „Док је успон Кине реалан, опипљив, успех Индије још увек је у домену будућности“.²⁰⁹ Индија страхује од ширења кинеског утицаја на њене суседе. Она је посебно забринута због блиске кинеско-пакистанске сарадње. „Индију геополитички обуздава кинеско-пакистанска коалиција“, сматра Бжежински, „док јој слаба Русија не може пружити онакву политичку подршку какву јој је некада обезбеђивао Совјетски Савез“.²¹⁰ Кинески утицај у Пакистану расте. Она доста инвестира у Пакистану, како на економском тако и на енергетском плану. Изградња луке посебно привлачи пажњу Индије. Кина, међутим, слично ради и у Бурми, градећи путеве и нафтоводе, где се конфронтира са индијским интересима. Индија сматра да Кина води политику „опкољавања“, умањујући њен утицај у региону. Но, то неће одвести Индију ка савезништву са Сједињеним Државама. Индија и Сједињене Државе деле веру у демократију, али не деле исте погледе на постојећи поредак. Индија није склона хегемонији Сједињених Држава, нити њеном „Новом светском поретку“. Сједињеним Државама сигурно не одговара ни што Индија има блиске везе са Ираном, не само економске него и војне, јер са њим организује поморске вежбе. То значи да Индија

²⁰⁶Ibid.,стр. 150

²⁰⁷Ibid.,стр. 154

²⁰⁸François Godement, *China Analysis: China and India: rivals always, partners sometimes*, European Council on Foreign Relations (ECFR), 24 Nov 2009.,http://www.ecfr.eu/publications/summary/china_and_india_rivals_always_partners_sometimes, преузето 26.07.2013.

²⁰⁹Закарија Ф., *Постамерички свет*, Хеликс, Смедерево, 2009., стр. 130

²¹⁰Бжежински З., *Велика шаховска табла*, Подгорица: ЦИД и РОМАНОВ, Бања Лука, 2001., стр. 190

води самосталну и независну политику у Азији. Управо ту се огледа наклоњеност Индије неутралности и несврстаности наслеђеној још из периода Хладног рата. Зато многи верују да су мале шансе за „Киндију“.

Ипак, оно што их највише веже поред блиских трговинских веза је однос према Сједињеним Државама и њеном глобалном вођству. „Кина и Индија можда нису у стању да формирају „нови азијски блок снага“ али нису ни присталице послератног либералног поретка“.²¹¹ Оно што Индији недостаје да би остварила већи утицај на међународној сцени свакако је стално место у СБ УН. У томе јој највише могу помоћи подршка Кине и Русије. Бжежински ипак сматра да је Индија „пасиван играч на евроазијској сцени“²¹², па тако није ни опасна претња у Азији. Слично мисли и Џозеф Нај, тврдећи да Индија није ни изазивач Сједињеним Државама, нити је савезник Кине. „Пре него савезник, Индија ће вероватно постати део групе азијских народа који ће настојати да пружи равнотежу Кини“.²¹³ Исто тако, Индија се може наћи у групи азијских земаља које би могле да истисну Сједињене Државе из Азије, уколико им више не буде требао умиривач. Индија има веће шансе да у будућности буде озбиљни изазивач Сједињеним Државама ако се приклони некој азијској сили, била то Русија или Кина. Док се то не догоди, Индија ће вероватно остати један од несврстаних центара одлучивања у настајућем мултиполарном поретку.

²¹¹François Godement, *China Analysis: China and India: rivals always, partners sometimes*, European Council on Foreign Relations (ECFR), 24 Nov 2009., http://www.ecfr.eu/publications/summary/china_and_india_rivals_always_partners_sometimes преузето 26.07.2013. године

²¹²Бжежински З., *Велика шаховска табла*, Подгорица: ЦИД и РОМАНОВ, Бања Лука, 2001., стр. 190

²¹³Нај Џ., *Будућност моћи*, Архипелаг, Београд, 2012., стр. 210

V УЛОГА НОВИХ/СТАРИХ ОРГАНИЗАЦИЈА У МУЛТИПОЛАРНОМ ПОРЕТКУ

У настајању новог, мултиполарног поретка, не учествују само државе. Мултиполарност карактерише већи број регионалних центара одлучивања, који могу представљати и међународне организације. Све је већи број регионалних удружења, било да су она економског, политичког или безбедносног карактера. Посебно је приметно јачање и уздизање земаља у развоју које настоје да кроз организације, биле оне регионалног или глобалног карактера, увећају свој углед. Тако нпр. БРИКС окупља тржишта у настајању, односно државе које су последњих година доживеле убрзани привредни раст. Он настоји да оствари и политички, а не само економски устицај. Све више добијају на значају регионална удружења попут Афричке уније, АСЕАН, Заједнице Латиноамеричких Држава, итд. Такође, посебан значај има и ШОС као организација безбедносних димезија. Регионалне организације као посебни центри одлучивања нарочито могу да промовишу мултиполарност. Њихов број ће се у будућности сигурно повећавати. Тако нпр. један амерички економски аналитичар Голдман Сакса, једне од највећих светских комерцијалних банака, који је раније предвидео стварање БРИКС, Џим О'Нил, „предвиђа да ће се ускоро удружити четири земље које се брзо развијају - Мексико, Индонезија, Нигерија и Турска. Американац тврди да ће се нова економска државна формација звати МИНТ“.²¹⁴ Но, то не би било изненађење будући да државе настоје да се повежу нарочито ако имају озбиље „карте“ у рукама. Мексико и Нигерија имају резерве нафте, док Турска и Индонезија све јачу економију. Најважнија новина нових међународних организација је да међу њима нема Сједињених Држава.

Међутим, мултиполарност мора да укључи репрезентативнији свет, свет ослобођен било чије хегемоније или самовоље, а то је могуће кроз јачање улоге УН. УН могу да послуже слабијим државама да очувају своје националне интересе, али исто тако и да ограниче оне најмоћније у амбиционзним пројектима. Улога нових, али и мењање улоге старих организација изузетно је важна за настајање вишеполарног поретка. Стога се

²¹⁴<http://fakti.org/globotpor/quo-vadis-orbi/americki-ekspert-najavio-pojavu-mint>, преузето 05.06.2014. године

поједине организације морају посебно анализирати, како би се видео њихов домет у будућем мултиполарном свету.

5.1 БРИКС

Иако је његово оснивање било економски мотивисано, БРИКС би у скоројјој будућности могао да има и јачу политичку димензију. БРИКС је асоцијација држава новијег датума па је тако још увек у настајању. Њено потврђивање на међународној сцени тек се очекује. „Голдаман Сакс је сковао овај термин 2001. године како би скренуо пажњу на профитабилне могућности у оно што су улагачке фирме сматрале „тржиштима у настајању““. ²¹⁵ БРИКС је пре све удружење, односно група која окупља државе (Бразил, Русија, Индија, Кина и Јужноафричка република) и то на нивоу одржавања самита влада држава чланица који се одржавају од 2009. године. Чланице БРИКС су уједно и чланице Групе 20 највећих економија света. БРИКС тако окупља важне државе које поседују ресурсе, становништво, успешне економије и наравно велике територије. Оснивање БРИКС у западном свету, виђено је као наговештај мултиполарног света. Све више сарађују земље које нису део Запада и које не укључују нужно Сједињене Државе. Тако државе чланице БРИКС настоје да створе и сопствене институције, независне од Сједињених Држава. Оне желе да створе алтернативу ММФ и СБ, како би се ослободиле дугогодишње доминације ових западних институција у међународном финансијском систему, у коме доминанту улогу имају Сједињене Државе. „Идеја о формирању својеврсне сопствене Светске Банке и ММФ од стране челника земаља у наглом развоју настала је на основу све већих критика на рачун тих земаља и општег одлива капитала са тржишта у развоју“. ²¹⁶ Уколико се реализују иницијативе БРИКС-а везане за стварање сопственог фонда резерви, смањиће се рањивост на евентуалне поремећаје финансијских тржишта. Такво јачање БРИКС-а на институционалном нивоу сигурно ће имати и политичке импликације. Наиме, највише залагања за јачање БРИКС показала је Русија у којој је и одржан први самит. „Русија кроз БРИКС жели да понуди „историјску

²¹⁵Нај Ц., *Будућност моћи*, Архипелаг, Београд, 2012., стр. 200

²¹⁶http://ruskarec.ru/economics/2013/09/18/briks_stvara_alternativu_mmf-u_i_svetskoj_banci_24969.html, преузето 22.04.2014. године

алтернативу и конструисање основних темеља новог поретка у свету“²¹⁷. Очигледно је да постоји посвећеност преуређењу „Новог светског поретка“, зато „влада РФ припрема комплексан програм развоја БРИКС који подразумева претварање ове заједнице у центар моћи и алтернативу све слабијем Западу“²¹⁸. У документу владе РФ о чланству Русије у БРИКС-у и његовом даљем развоју наводи се да је „све мање наде да ће западни свет смоћи снаге да самостално успостави стабилан светски поредак“²¹⁹. Русија очигледно види БРИКС као један од најважнијих темеља новог поретка, па тако „њен највећи домет био би прелазак од хегемоније САД на „полицентрични“ поредак у свету“²²⁰. Да би се то десило БРИКС мора да ради на јачању политичке моћи и већем дипломатском утицају. Он треба више да се умеша у актуелне међународне догађаје. Тако је нпр. био случај са грађанским ратом у Сирији 2013. године када је њен председник Башар Ел Асад позвао БРИКС да се укључи у сиријску кризу. Асад је сматрао да укључивање БРИКС може да спречи планирану интервенцију Сједињених Држава. То ће и изазвати попуштање Сједињених Држава под међународним притиском и њихово одустајање од интервенције. Да би БРИКС политички ојачао, потребно је да поред Русије и Кине, стално чланство у Савету Безбедности УН стекну Индија и Бразил, па и Јужноафричка република. То је важно како не би дошло до евентуалног раздора међу државама чланицама, као последица њиховог неједнаког положаја. Поред тога што државе чланице нису приближно исте моћи, постоје мишљења да БРИКС не може да буде озбиљна претња постојећем светском поретку у коме доминирају Сједињене Државе. Џозеф Нај сматра да БРИКС није организација политичког карактера, те да „састанак земаља БРИК може бити користан за краткорочну дипломатску тактику“²²¹. Такође, Нај верује да Русија нема много места међу три напредне економије јер, „је Русија у опадању док су остале три у успону у погледу ресурса моћи“²²². Стога

²¹⁷http://ruskarec.ru/politics/2013/03/19/briksi_temelji_novog_poretka_20865.html, преузето 22.04.2014. године

²¹⁸ Ibid.

²¹⁹http://ruskarec.ru/politics/2013/03/19/briksi_temelji_novog_poretka_20865.html, преузето 22.04.2014. године

²²⁰http://ruskarec.ru/politics/2013/03/19/briksi_temelji_novog_poretka_20865.html, преузето 22.04.2014. године

²²¹ Нај Џ., *Будућност моћи*, Архипелаг, Београд, 2012., стр. 202

²²² Ibid.

неједнакости између држава чланица могу бити препрека у њеном даљем развоју. „Међу земљама БРИК Кина је несумњиво горостас, са становништвом и економијом који су једнаки укупном збиру остале три државе“.²²³ Ипак, Кина нема ресурсе који покрећу њену економију, као што имају Русија и Бразил. Док, са друге стране Русија нема успешну економију као што има Кина. Све то ипак указује на међузависност која постоји међу државама чланицама, што значи да организација има перспективу у будућности. Неједнакости у поседовању одређених ресурса моћи не морају да стварају поделе међу чланицама, већ да управо подстичу међусобну сарадњу. Иако поједини критичари са Запада не придају важност БРИКС, такво мишљење могло би да се промени у будућности ако се сарадња продубљује што ће опет зависити од интересовања самих држава чланица. Кад-кад подељени интереси и посебни односи између држава чланица не морају бити препрека онда када се заједно делује и наступа на глобалној сцени. То се посебно односи када се треба супротставити унилатералним акцијама Сједињених Држава, зато БРИКС треба да представља алтернативу њеној хегемонији. Да би БРИКС још више утицао на преобликовање „Новог светског поретка“ потребно је веће укључивање у међународне догађаје. БРИКС је важан јер окупља најважније играче мултиполарног света, који су уједно и највећи изазивачи Сједињених Држава. БРИКС је тако, сигурно један од најважнијих темеља новог, мултиполарног поретка.

5.2 Шангајска организација за сарадњу

„Евроазијски континент је извориште како непосредне спољнополитичке претње америчком статусу на глобалном нивоу, тако и дугорочног угрожавања глобалне политичке стабилности“.²²⁴ Разлог томе је, између осталог, сматра Бжежински, то што „новој политички пробуженој Евроазији недостаје заједнички оквир“²²⁵ што доприноси њеном мањку безбедности. Међутим, као противтежа нарастајућем присуству америчких снага у региону јавља се Шангајска Организација за Сарадњу (ШОС), организација превасходно безбедносног карактера, али која укључује и сарадњу како на економском,

²²³Ibid., стр. 213

²²⁴Бжежински З., *Америка-Кина и судбина света: стратешка визија*, Албатрос Плус, Београд, 2013., стр. 127

²²⁵Ibid., стр. 134

тако и на енергетском нивоу. Институционализација сарадње између држава чланица изузетно је важна и она је сада организација која има регионалне импликације, док у будућности може да претендује и на глобалне.

Порекло ШОС треба тражити у повећању америчког присуства у Евроазији након 2001. године, односно интервенције Сједињених Држава у Авганистану. Рат у Авганистану био је заправо рат против тероризма. Међутим, и Кина је видела опасност од тероризма, посебно у њеној нестабилној провинцији која се граничи са Авганистаном, а у којој живе сепаратисти Ујгури, иначе исламисти, познати и по својим терористичким акцијама. Она се тада нашла окружена новим америчким базама како у Узбекистану тако и у Киргистану. Стога је Кина иницирала стварање ШОС као реакцију на појачано америчко војно присуство у региону, али и као реакцију на њено присуство у енергетски богатим државама Централне Азије.

„Од 14. до 16. јуна 2001. године у Шангају, одржан је први самит шефова држава чланица Шангајске организације за сарадњу. Председници Републике Казахстан, Народне Републике Кине, Републике Киргистан (Киргизија), Руске Федерације, Републике Таџикистан и Републике Узбекистан, на коме су лидери ових земаља потписали Декларацију о оснивању Шангајске организације за сарадњу, Шангајску конвенцију о борби против тероризма, сепаратизма и екстремизма и Заједничко саопштење о приступању Узбекистана Механизму шангајске петорке“.²²⁶ Међутим, треба напоменути да је 2009. године група први пут формално названа Шангајском организацијом за сарадњу, а да је заправо још 1996. године, са изузетком Узбекистана, ова група била окупљена како би решила граничне спорове. ШОС се представља као неконфронтирајући модел безбедносне сарадње, па тако поштује принципе суверенитета и територијалног интегритета, добросуседства, решавање спорова дијалогом. Један од главних принципа који се строго наглашава је равноправност чланова. Очигледно је да у политици ШОС нема места интервенцијама и мешању у унутрашње ствари држава. Посебну важност за ШОС представља формирано стално регионално антитерористичко тело што је допринело

²²⁶ Драгана Митровић, Шангајска организација за сарадњу –настанак, циљеви и донети нове безбедносно-економске структуре Азије, мај 2009., стр. 4-5

да се сарадња у ШОС подигне на виши ниво. То омогућава ШОС да оперативно делује. Међутим, то је и допринело томе да се ШОС представи као војно-безбедносна структура која би могла да представља такозвани „Источни НАТО“. „Тврдње да је ШОС заправо истворен да буде пандан НАТО не стоје, иако су се чланице колективно обавезале на међусобну заштиту безбедности, и упркос све већим и ефектнијим заједничким анти-терористичким вежбама, будући да је Организација у својој будућности суштински окренута унапређењу регионалног развоја, као што је видљиво из анализе докумената самита у Шангају“.²²⁷ Иако је ШОС регионална организација, она није слична НАТО, јер се пре свега „не бори“ против идеологије, већ претњи и изазова које са собом носи глобализација. Посебност ШОС у односу на НАТО је пре свега, у нагласку на енергетској сарадњи. Кана највише подстиче енергетску сарадњу, јер су њој као највећем потрошачу, енергенти најпотребнији за убрзани економски развој, док се као највећи произвођачи нафте и природног гаса јављају управо Русија, Казахстан и Узбекистан. Сматра се да „чланице ШОС поседују око 30% свих потврђених светских резерви природног гаса“.²²⁸ Колико је продубљена енергетска сарадња између држава чланица ШОС говори и то да „у 2007. години ШОС је формирала Енергетски клуб који је почео да ради на заједничкој регионалној енергетској стратегији“.²²⁹

Оно што је такође важно за овај Клуб је и присуство Ирана, богатог нафтом, као посматрача али и Индије као потенцијлног потрошача. Сврха овог Клуба „било за произвођаче или потрошаче је да сви деле бриге у погледу безбедности, стабилности и снабдевања енергетских залиха и сви деле потребу за економским развојем као кључним за искорењивање сиромаштва“.²³⁰

Међутим, ШОС „трпи“ и одређене критике које углавном иду на рачун Кине. То се пре свега односи на њену доминацију у самој организацији, односно тежњу да осигура и присвоји све расположиве ресурсе за своју нарастајућу економију. Тачно је да Кина има

²²⁷Ibid., стр. 26

²²⁸Ibid., стр. 1

²²⁹Clegg J., *China's Global Strategy: Towards a Multipolar World*, Pluto Press (www.plutobooks.com), New York, 2009., p. 106

²³⁰Ibid.

доминантан утицај у ШОС, али и државама попут Узбекистана, Киргистана, Казахстана ШОС пружа прилику да „реализују свој историјски геополитички потенцијал“.²³¹ Међутим, нису само природни ресурси предност ШОС, иако јесу најважнији. ШОС пре свега има велики утицајни географски простор, велики број становника, али и једну од најуспешнијих економија света. Кина и Русија су нуклеарне силе, а Индија као посматрач ШОС могла би да се прикључи као озбиљна нуклеарна и економска сила. Регион који обухвата ШОС је динамичан и веома важан, будући да је Евроазија највише погођена процесом „глобалног политичког буђења“. Део региона обухвата тзв. „Евроазијски Балкан“, како га назива Збигњев Бжежински, „који је етнички разноврстан и самим тим опаснији. Критичари са Запада не придају важност ШОС. ШОС не представља никакву опасност за спољнополитичког уравнотеживача у Азији, Сједињене Државе. ШОС не гарантује безбедност у региону, као што то чине Сједињене Државе. Сама организација ограничена је управо својим чланством. „ШОС обухвата регион који заузима кључну геополитичку позицију као место сусрета Русије, Кине и Индије као и Ирана, и који има своју сложену и запетљану историју религијских и етничких конфликта“.²³² Стога је, између осталог, испреплетаност интересних сфера и могућност сукоба неминовно присутна у самој организацији. То се посебно огледа у односима Русије и Кине. Обе државе полажу право на енергетске ресурсе Централној Азији. „До скора, Кинези су били углавном фрустрирани спорим развојем Кинеско-Руског енергетског партнерства, и они су конкуренти за Централно Азијске изворе (посебно у Туркменистану, али и Казахстану)“.²³³ Остаје да се види да ли ће гасоводи из Централне Азије ићи ка Европи, како је желела Русија, или ка Истоку, како жели Кина.

²³¹ Драгана Митровић, *Шангајска организација за сарадњу – настанак, циљеви и донети нове безбедносно-економске структуре Азије*, мај 2009., стр.25

²³² Clegg J., *China's Global Strategy: Towards a Multipolar World*, Pluto Press (www.plutobooks.com), New York, 2009., p. 104

²³³ Kuchins C. A., *Reveleraging U.S. Power amid Sino-Russian Rapprochement*, In: McGiffert C., *Chinese Soft Power and its Implications for the United States: Competition and Cooperation in the Developing World*, CSIS-Center for Strategic and International Studies, 2009., p. 118

Међутим, Кина сигурно потајно жели да кроз ШОС утиче на промену равнотеже у овом региону. „ШОС тежи да направи безбедносни оквир под окриљем УН како би заменио НАТО активности у овом региону“.²³⁴ Али, исто тако, треба имати у виду да ШОС као безбедносна организација, никада није деловала као војна структура, нити она има глобални домет. То је довело до тога да га поједини називају „празном формом“.

Могућности ШОС су велике уколико државе чланице буду продубљивале сарадњу. ШОС има потенцијал за далеко садржајнију сарадњу, и далеко испуњенију форму од оне коју му предвиђају западни критичари. Уколико се деси да ШОС истисне Сједињене Државе и преузме одговорност за безбедност у овом региону, то ће се негативно одразити на њихово глобално вођство. Азији више неће бити потребан „умиривач“, па би се и Сједињене Државе опростиле од господарења Евроазијом. Но, Сједињене Државе не би тако лако напустиле Азију, а да се не конфронтирају са ШОС. Ипак, ШОС за сада представља миран модел безбедносне сарадње и он је један од важних наговештаја мултиполарног света. ШОС остаје важан, јер настоји да у региону истисне Сједињене Државе. Ако у томе успе Азији више неће требати „спољнополитички уравнотеживач“. Док се то не деси, ШОС остаје да, као што сматра Клег, успешно промовише мултиполарност.

5.3 Мека моћ ЕУ

Сједињене Државе можда не би могле толико да утичу на обликовање светског поретка да им у томе није помагао њен највернији савезник, Европа. И обрнуто, Европа можда данас не би била то што јесте да није било Сједињених Држава. И управо та „данашња Европа - у исто време и уједињена и неутицајна - углавном представља производ америчке спољне политике вођене током већег дела протеклих девет деценија“.²³⁵ Маршалов план обнове послератне Европе након Другог светског рата био је

²³⁴ Clegg J., *China's Global Strategy: Towards a Multipolar World*, Pluto Press (www.plutobooks.com), New York, 2009., p. 108

²³⁵ Кејган Р., О рају и моћи: Америка и Европа у новом светском поретку, Чаробна књига, Београд, 2003., стр.

један од планова тајне политике. Да тада није иницирано стварање ЕУ (тадашње ЕЕЗ), Европа би сугурно била под доминантним утицајем комунистичког Совјетског Савеза. Да би се учврстила веза са Европом, створен је и трансатлантски савез и Запад је постао уједињен. Сједињене Државе су тако оствариле присуство на најважнијем континенту на свету, Евроазији. НАТО савез учинио је Европу безбедносно зависном, што је донекло спутавао да сама створи свој безбедносни идентитет на међународној сцени. Иако је међу првим најуспешнијим економијама света, ЕУ није генерисала своју економску моћ у војну, па тако никада није ни имала глобални домет какав су имале Сједињене Државе. ЕУ је настојала више пута да се укључи у решавање међународних проблема, али се на том плану није тако добро снашла као што је то чинила на економском. Покушаји да делује независно од Сједињених Држава, углавном су се завршили неуспешно. Ипак, ЕУ је више опредељена да самостално делује и она се све више дистанцира од америчке спољне политике. Разлог њеног окретања „мекој моћи“ и дипломатији последица је различитих интереса ЕУ и Сједињених Држава. Роберт Кејган подробно анализира трансатлантске односе закључујући да је „Нови светски поредак“ само привидна слика раја. „Амерички и Европски погледи разилазе се по веома важном питању о сили - по питању њене делотворности, моралности и пожељности“.²³⁶ Иако деле демократију и заједничке вредности, Сједињене Државе и Европа се разликују по питању поседовања моћи. Кејган то објашњава чињеницом да се Европа као војна сила није снашла у Великом рату, такође је неспособна била у одржавању Друштва народа, док јој је Други светски рат задао највећи ударац. Тако, сматра Кејган, Европа никада није била способна да води рачуна о колективној безбедности. „Неспремност Европе да на своју војску потроши онолико новца колико је америчка администрација сматрала неопходним представљало је стални извор тензија у трансатлантским односима још од оснивања НАТО савеза“.²³⁷ Тако су Сједињене Државе зарад очувања јединства Запада, самим тим и „Новог светског поретка“, преузеле терет и одговорност на себе. Сједињене Државе за остварење својих циљева користе силу, док се Европа ослања на дипломатију. Прва неслагања између Сједињених Држава и Европе показала су се током решавања југословенске кризе 90-их година која су се

²³⁶Ibid., стр. 7

²³⁷Ibid., стр. 27

додатно продубила ратом у Ираку 2003. године, када су поједине државе влада чланица ЕУ изразиле негододвање поводом планиране интервенције. Европа је више била наклоњена мултилатералном решавању проблема, односно мирним средствима у решавању криза. Манделбаум такав однос Европе према решавању проблема види на следећи начин: „Европљани могу нудити „шаргарепу“ зато што поуздано знају да Америка у исто време држи у другој руци „штап“ “. ²³⁸ То што је Европа дефектна у погледу безбедносне и одбрамбене политике, Кејган објашњава тиме да је то био њен избор да занемари „тврду моћ“. Међутим, разлози неуспеха њене војне моћи могу бити и нешто другачији. Наиме, ЕУ је још од краја Другог светског рата формирала ЗЕУ (Западноевропску унију) 1948. године које су чиниле Француска, Британија и земље Бенелукса. Међутим, њено проширење није долазило у обзир јер би морало да укључи Немачку и Италију што се сматрало недопустивим, јер нико од чланица није желео да види поново јаку Немачку. Ни Сједињене Државе то нису желеле. Напредак ЕУ у погледу безбедносне политике десио се када је Мастрихтским уговором 1992. године формирана тзв. Други стуб ЕУ односно Заједничка Спољна и Безбедносна Политика, као последица геополитичких промена које су се одигравале у њеном суседству, а поводом распада Совјетском Савеза и Југославије. Уговор из Мастрихта спомиње и могућност стварања заједничке одбране, док ће се каснијим Уговором из Амстердама (1999) увести функција тзв. Високог представника за Заједничку спољну и безбедносну политику. „Западноевропска унија (ЗЕУ) је институционализована Уговором из Амстердама као војна компонента ЕУ, са мандатом да припрема и реализује одлуке и акције Уније везане за питање одбране, односно да решава кризне ситуације у чијем се оквиру налазе хуманитарне и спасилачке мисије, мисије одржавања мира, борбене мисије у кризним операцијама, као и наметање мира“ . ²³⁹ Међутим, ЗЕУ остаје у оквиру НАТО, она је заправо како је зову „европски стуб“ НАТО. ЗЕУ може само да координира војне активности, али јој никакве самосталне акције изван НАТО нису дозвољене. ЕУ остаје без војске. Она остаје зависна од њених држава чланица које јој могу ставити на располагање своје националне контингенте или се може ослонити на ресурсе НАТО. ЕУ може да буде субјекат међународног права, али остаје без свог

²³⁸Манделбаум М., *Треба ли свету Голијат: Како Америка делује као светска влада у 21. веку*, Филип Вишњић, Београд, 2006., стр. 141

²³⁹Јањевић М., *Спољна политика Европске уније*, Службени гласник, Београд, 2007.стр. 172

личног безбедносног идентитета. Она остаје инфериорна у односу на НАТО, јер њена одбрана није у њеним рукама. Додатно отежавајућа околност за интеграцију Спољне и одбрамбене политике је што нема довољно политичког јединства. Државе чланице једва успевају да ратификују уговоре, избори за европски парламент бележе све слабију излазност, национализам је још увек присутан. Европа је данас више мултиполарна, него што је уједињена.

Оно што је приметно последњих година је ЕУ у сенци Немачке. Немачка има изузетно јаку економију и кад-кад се чини да сама одређује дневни ред ЕУ. Такође, Сједињене Државе највећи страх имају од блиских немачко-руских односа. Канцеларка Ангела Меркел нашла се већ пети пут за редом на првом месту часописа „Форбс“, на листи најутицајнијих жена на свету. Одлуке из Берлина тако постају све важније од оних које долазе из Брисела. Питање осамостаљења и грађења безбедносног и одбрамбеног идентитета Уније остаје без успеха. „И сваки пут када Европа размишља о могућности употребе војне силе, или је Сједињене Државе приморавају на то, немогуће је на тренутак помислити на то какве би последице таква војна акција могла да остави на „немачко питање“ које, како се чини, никако да у потпуности нестане“.²⁴⁰

Тако безбедносна и одбрамбена политика Уније остаје ослабији производ европске интеграције. Пасивност коју Унија испољава на плану међународне безбедности, која је спречава да постане глобални актер, сматра Бжежински, последица је њене самодовољности па је тако „њен централни политички циљ да постане најудобнији пензионерски дом“.²⁴¹

ЕУ је данас више у сенци њених доминантних држава, као што су Француска, Велика Британија, али посебно Немачка коју многи пореде са Кином. Поред Немачке, страх од Русије је још увек присутан, посебно због енергетске зависности ЕУ. Европа је наизглед одустала од идеје да демократизује Русију. „Чини се да се помирило са прихватањем Русије као „мале Кине“ са којом послује, али је не критикује и не покушава

²⁴⁰ Кејган Р., О рају и моћи: Америка и Европа у новом светском поретку, Чаробна књига, Београд, 2003., стр.

²⁴¹ Бжежински З., Америка-Кина и судбина света: стратешка визија, Албатрос Плус, Београд, 2013., стр. 42

да је промени“.²⁴² Утицај Русије на поједине земље ЕУ није мали. Тако Бжежински верује да уколико дође до краха америчке глобалне моћи, Немачка и Италија би се сигурно окренуле Русији. Но, не треба заборавити да је и сама Русија зависна од технологије и капитала ЕУ. Русија ће наставити да сарађује са ЕУ како на економском тако и на енергетском плану. Исто тако и утицај Сједињених Држава је и даље велики у Европи, посебно сада када планирају изградњу ракетног штита на источним границама Уније. Русија се не мири лако са тим. Борба за утицај се наставља, а „расподела моћи у Европи остаје биполарна (Русија и САД)“.²⁴³

Сједињене Државе не могу да спрече сарадњу ЕУ са Русијом, а још мање то могу да учине са Кином. Кина у складу са својом визијом мултиполарности подржава сарадњу са ЕУ. Она је наклоњена „мекој моћи“ ЕУ. „Европа нема војне снаге стациониране у Источној Азији, и чланови ЕУ се придржавају принципа-једне Кине“.²⁴⁴ Кина је спремна да сарађује са ЕУ, између осталог да би изоловале Сједињене Државе, односно забраниле њено хегемонско понашање и унилатерализам. Склоност ЕУ ка дипломатији и преговорима одговара кинеском мирном развоју и мултилатерализму до кога чврсто „држи“. Тако Кина види ЕУ као простор за деловање, а не као могућност за конфликт.

„Мека моћ“ ЕУ надалеко је позната у свету и она је више предмет обожавања и дивљења, него мржње. Одустајање од „тврде моћи“ је нешто по чему се она битно разликује од Сједињених Држава. Стога, постоје мишљења да ЕУ више није део „Новог светског поретка“. ЕУ више доликује да се посвети својим мисијама јачања демократских институција и владавине права, него да се бави војним питањима. За њу је важније да се бави хуманитарним и спасилачким мисијама, и уопште мисијама за одржавање мира. *Конкордија, Алтеа и Еулес* су свакако једне од њих, које су замениле поједине активности НАТО снага и преузеле улогу у успостављању демократских институција и владавине

²⁴²BenJudah, JanaKobzova, NicuPopescu, „*Dealingwithpost-BRICRussia*“, EuropeanCouncilonForeignRelations (ECFR), 30 Nov 2011., p. 10 http://www.ecfr.eu/publications/summary/dealing_with_a_post_bric_russiaпреузето 26.07. 2013

²⁴³МиршајмерЦ., *Трагедија политике великих сила*, Удружење за студије САД у Србији, Чигоја штампа, Београд 2009., стр. 434

²⁴⁴Clegg J., *China`s Global Strategy: Towards a Multipolar World*, Pluto Press (www.plutobooks.com), New York, 2009., p. 92

права. То показује спремност и настојање ЕУ да се сама брине о свом суседству независно од НАТО.

Ипак, ни Сједињене Државе неће тако лако изгубити свог најважнијег савезника. Европа је често неопредељена онда када су у питању акције Сједињених Држава, али није када су у питању интереси њених држава чланица. Тако су нпр. поједине државе чланице подржале интервенцију у Либији 2011. године јер су посебно интересовање за експлоатацију њене нафте имале управо Француска, Италија и Шпанија. Улог Сједињених Држава у Европи је велики, стога ће оне настојати да сачувају алијансу. За то време, ЕУ остаје неопредељена не само по питању улагања у војну моћ, већ и по питању евентуалног проширења.

И данас када је у питању Украјинска криза, ЕУ због својих интереса остаје наклоњена, за разлику од Сједињених Држава, мирном решавању проблема и блажим санкцијама према Русији.

ЕУ може у новом настајућем поретку да представља самосталнији пол, него што је то била у „Новом светском поретку“. Но, то не значи да би она могла ускоро да напусти трансатлантску заједницу. Безбедносна зависност од Сједињених Држава јој то не дозвољава, а и она остаје неодлучна не толико по питању њеног проширења, колико због дубље интеграције. „Европа ће расти хоризонтално пре него вертикално, а проширење није компатибилно са продубљивањем“.²⁴⁵

Амин сматра да је један од услова за стварање мултиполарног поретка да Европа постане више социјалистичка, а то је могуће ако „напусти атлантицизам и екстремни неолиберализам“.²⁴⁶ Но, погрешно би било рећи да ће се то догодити у првим деценијама 21. века. ЕУ ће пре остати мање конфликтна у новом мултиполарном свету, више склонија сарадњи са западним светом, али и више самосталнија у доношењу одлука. Она ће наставити да се ослања на своју „меку моћ“ која је далеко више привлачнија за

²⁴⁵ Brzezinski Z., *The Geostategic triad: Living with China, Europe, and Russia*, foreword by John J. Hamre, 2001., p. 28

²⁴⁶ Amin S., *Beyond US Hegemony?: Assessing the Prospects for a Multipolar World*, ZED BOOKS, London & New York, 2006., p 157

мултиполарни свет. Јер, баш као што каже Џозеф Нај, „мека моћ не мора бити игра нултог збира у којој су добици једне државе неминовно губици друге“.²⁴⁷

5.4 Слаба улога УН

После Другог светског рата радило се на успостављању организације колективне безбедности. Страшна разарања која су се догодила у рату довела су до иницијативе за стварање организације која би спречила настајање било каквог хегемона као што је била Немачка и која би се старала о безбедности која је постала недељива. Наизглед, државе су биле сагласне да новоформираној ОУН препусте улогу очувања мира и безбедности у свету. Идеја о некаквој светској влади која би имала легитимитет и ауторитет требала је да спречи сваку врсту агресије, али и евентуални рат. Поштовање суверенитета и територијалног интегритета, забрана рата и мешања у унутрашње ствари држава били су основни принципи Повеље УН. Међутим, УН су у биполарном хладноратовском систему, остале у сенци две суперсиле, Сједињених Држава и Совјетског Савеза. Обе државе мешале су се у унутрашње ствари не само својих суседа, већ су и интервенисале на другим континентима. Крај хладног рата довешће и до краја биполарног међународног система, где ће главну улогу у обликовању новог поретка преузети Сједињене Државе, а не УН, како је то најавио председник Буш уочи интервенције УН 1991. године у Ираку. Буш је тада еуфорично најавио да ће се у новом светском поретку УН имати главну улогу у очувању међународног мира и где ће се поштовати начела међународног права. Међутим, десило се обрнуто, Сједињене Државе су настојале да се представе као светска влада па су заправо оне преузеле од УН улогу светског полицајца. Уследео је низ интервенција Сједињених Држава без одобрења СБ УН. Интервенција у Југославији 1999. године није имала одобрење СБ УН, док је оправдање за напад на Авганистан било у „самоодбрани“. Врхунац унилатерализма уследеће 2003. године интервенцијом у Ираку. Ова интервенција такође је остала без одобрења СБ УН, упркос многим противницима овог рата укључујући и савезнике Сједињених Држава. Неколико година након Ирака, уследеће интервенција у Либији која ће у ствари бити рат за либијску нафту. Сједињене Државе су добиле одобрење од УН, јер су Русија и Кина остале уздржане и нису искористиле право вета.

²⁴⁷Нај Џ., *Будућност моћи*, Архипелаг, Београд, 2012., стр. 118

Такође, Сједињене Државе ће изиграти резолуцију СБ УН, сматра Рендулић, јер ће злоупотребити одредбу резолуције „све потребне мере“ које су оне саме додале. „На предлог делегата САД резолуција је проширена са формулацијом „да се војна сила користи за све потребне мере“ тобоже да се заштите цивили“.²⁴⁸ И овде ће НАТО као сервис УН интервенисати, што је довело до тога да њена резолуција буде изиграна, што ће приметити и њени савезници који ће се повући из Либије.

УН као институција не може да функционише ако њене принципе и начела не поштују сами њени оснивачи. Председник Сједињених Држава Вудро Вилсон иницирао је стварање Друштва народа, иако оне никада нису приступиле овој организацији. Слична ситуација је и данас. Сједињене Државе величају УН а не признају њене институције. Тако су Сједињене Државе одбиле јурисдикцију Међународног суда правде над њеним грађанима и самим тим изразиле непоштовање њених начела и норми. Сједињене Државе су више биле склоне НАТО и унилатералним акцијама у решавању међународних проблема, него механизмима УН. У стварности, широко је распрострањено мишљење да су Сједињене Државе желеле глобални НАТО који ће заменити УН.

Показаће се да највећи проблем УН није само доминација Сједињених Држава, већ и застарелост њених структура. Велики проблем у УН представља гласање у СБ УН, будући да се одлуке доносе једногласно. С обзиром да историја показује мало примера успешног функционисања СБ УН, онда када није било сагласности, Сједињене Државе су спроводиле интервенције користећи НАТО. Показало се да УН не представљају довољно снажан ауторитет који би требало да поседује светска влада, а разлог томе су њене необавезујуће резолуције. Како су резолуције саветодавног карактера, тако је и УН као организација добила обресе хуманитарног карактера. Улога УН у заустављању сукоба сведена је на минимум. Више су „на гласу“ њене хуманитарне мисије као и њена борба за искорењивање сиромаштва и покушаја смањења неједнакости. УН посебну пажњу посвећују образовању, здравству и заштити људских права тако да је данас у свету више

²⁴⁸Рендулић З., *НАФТА-Разлог за напад САД на Ирак и Либију*, ТЕОВИД, 2012., стр. 30

примећена не толико њена улога у заустављању сукоба, колико њена, ако се тако може назвати, „мека моћ“.

Проблем УН је тај што, између осталог, не одсликавају тренутну „слику“ мултиполарног света. „Систем Уједињених нација представља застарелу конфигурацију моћи“.²⁴⁹ О проширењу сталног чланства СБ УН причало се много, а радило мало. Измењеној структури моћи тренутно недостају и важне силе попут Индије, Бразила, Индонезије, али и Јапана и Немачке. Међутим, за сад још увек нема непретка по питању проширења сталног чланства у СБ УН. „Са Мексиком који се противи Бразилској апликацији, Пакистаном који се противи Индијској апликацији и обе Кине и Јужна Кореја које се противе Јапанској, расправа о реформи претила је да подели организацију“.²⁵⁰ Ипак, као што се Група 8 проширила у Групу 20, тако и СБ УН треба да се реформише у репрезентативнији савет. Међутим, постоје и мишљења да би шири СБ УН отежао доношење одлука због система гласања који постоји. Да је реформа УН у данашњем свету измењених односа снага неопходна, указао је и Самир Амин који сматра да реформа УН представља део процеса мултиполарне глобализације. „Права мултиполарност значи посвећеност различитим принципима: поштовање националног суверенитета и међународног права“.²⁵¹ Амин верује да УН могу постати светска влада која треба да буде одговорна за безбедност и мир, јавна добра у свету и начела међународног права. Он сматра да су УН те које треба да дефинишу тероризам, а не Сједињене Државе. „УН не могу преко ноћи да постану „светска држава“ или „светска влада“, чак ни као наднационални орган са кровним овлашћењима у различитим областима, мада то не искључује дугорочну могућност да би могле да се крећу у том правцу“.²⁵²

И док УН не постану светска влада, њихова улога у светским пословима остаће на маргинама. Државе и даље чврсто држе до суверенитета, док склоност ка унилатералним акцијама УН неће моћи лако да спрече. Да би се спровела реформа УН неопходна је

²⁴⁹ Закарија Ф., *Постамерички свет*, Хеликс, Смедерево, 2009., стр. 37

²⁵⁰ Clegg J., *China's Global Strategy: Towards a Multipolar World*, Pluto Press (www.plutobooks.com), New York, 2009., p. 182

²⁵¹ Amin S., *Beyond US Hegemony?: Assessing the Prospects for a Multipolar World*, ZED BOOKS, London & New York, 2006., p. 112

²⁵² Ibid., p. 135

сагласност и подршка свих великих сила. Кина је изразила жељу за јачу улогу УН. „За Кину, главна улога УН је да промовише уравнотежен светски поредак“.²⁵³

Јачање мултиполарности неминовно би требало да води и ка јачању УН. Слаба улога УН резултат је доминације једне државе и њених савезника. УН не треба да дозволе било чију хегемонију. Оне морају бити способније у решавању и спречавању ескалације сукоба и ратова како би оствариле свој најважнији циљ, а то је очување мира и безбедности у свету. Да би то постигле, потребна је подршка најважнијих држава новонастајућег поретка. Стога је шанса за реформу УН и њену јачу улогу у међународним догађајима управо у мултиполарном свету.

²⁵³ Clegg J., *China`s Global Strategy: Towards a Multipolar World*, Pluto Press (www.plutobooks.com), New York, 2009., p. 179

VI КРИЗА ИЛИ КРАЈ „НОВОГ СВЕТСКОГ ПОРЕТКА“?

Данашњи међународни систем све више наликује мултиполарном иако је он још увек у настајању. Може се рећи да је у току преобликовање „Новог светског поретка“ у мултиполарни. Међутим, главно питање је да ли ће у том новом мултиполарном систему бити униполарних „момената“, односно да ли ће доћи до његовог евентуалног нарушавања. Равнотежа снага које су Сједињене Државе успоставиле крајем Хладног рата сваке године се мења, али не у њену корист. Сједињене Државе нису више у стању да одрже глобално вођство. Ипак, неки верују да је мултиполарност привидна. Наводно, само поједине структуре униполарности слабе. „На војно-политичком плану, Америка и даље доминира светом, али слаби шира структура униполарности- економска, финансијска, културолошка“.²⁵⁴ Но, како је војна моћ и даље пресудна у међународним односима, тако је и глобална моћ Сједињених Држава и даље неприкосновена.

Међутим, реалност је таква да су Сједињене Државе и даље прва економија света, док је БДП по глави становника далеко већи у односу на њене највеће ривале - Кину, Русију и Индију. „Према Светском економском форуму, Сједињене Државе су и даље најкомпетитивнија економија на свету, на првом месту по иновацијама, девета по технолошкој спремности, друга по компанијском улагању у истраживања и технологију, те друга по квалитету истраживачких институција“.²⁵⁵ Такве завидне позиције у појединим областима Сједињене Државе ће настојати да очувају бар у неколико наредних деценија. Када се ради о војно-политичкој димезији, она се мења нешто спорије. Иако је скоро великим дипломатским напорима Русије, онемогућена интервенција Сједињених Држава у Сирији, то јој увек не мора да значи апсолутни крај њеним унилатералним акцијама. Међутим, приметно је попуштање у спољној политици Сједињених Држава посебно према Ирану, смртном непријатељу. „Амерички конгрес мораће да дозволи смањење санкција Ирану, као што ће и тврда иранска струја морати да се убеди у то да се не придржава

²⁵⁴Закарија Ф., *Постамерички свет*, Хеликс, Смедерево, 2009., стр. 216

²⁵⁵*Ibid.*, стр. 40

принципа када је у питању њихово „право” да обogaђују уранијум“.²⁵⁶ Ни тренутна политика попуштања према Ирану као једном од највећих претњи по америчку безбедност, не мора значити да се Сједињене Државе повлаче. Војни буџет Сједињених Држава се смањује, али он и даље остаје далеко већи од осталих држава. „Војна равнотежа се мења најспорије“²⁵⁷, сматра Бжежински, зато је то још увек најјача „карта“ Сједињених Држава у међународним пословима. Да Сједињене Државе, упркос унутрашњим проблемима и кризом легитимитета у свету са којима се суочавају, неће одустати од употребе силе, најавио је и сам председник Сједињених Држава, Барак Обама, приликом добијања Нобелове награде за мир 2009. године. Обама је том приликом изјавио да „морамо да почнемо да признајемо тешку истину да нећемо искоренити силовите сукобе током нашег живота. Биће тренутака када ће земље, делујући самостално или заједно, сматрати да је употреба силе не само потребна, него и морално оправдана“.²⁵⁸ То значи да Сједињене Државе не одустају ни од силе ни од унилатералних акција. Зато је овај говор протумачен као најава рата, а не мира, па ће тако пут за демократију наставити да укључује силу. Како унилатералне акције Обама не искључује, тако ни мултиполарни свет неће остати имун на такве подухвате.

Ипак, Сједињене Државе више неће моћи олако да спроводе своје намере, и у томе ће их највише спречити не УН, нити начела међународног права, већ њени највећи изазивачи, међу којима у првом реду Кина и Русија. Највећи недостатак у реализацији планова Сједињених Држава у 21. веку биће легитимитет. То је нешто са чиме се Сједињене Државе већ суочавају, и што озбиљно доводи у питање њихов углед и престиж. „Колико год Вашингтон јако желео да одређује светски дневни ред, његово вођство ће се доводити у питање, а глобални дневни ред ће све чешће бити резултанта конкурентских интереса других великих регионалних држава. Таква реалност тражи вештију и дисциплинованију спољну политику него што су је Сједињене Државе водиле у

²⁵⁶Кенет Полак, *САД и Иран- „обogaђивање поверења“*, <http://www.nspm.rs/savremeni-svet/sad-i-iran-obogacivanje-poverenja.html>, преузето 13.01. 2014. године

²⁵⁷Збигњев Бжежински, *„Ближи се крај доминације Запада“*, Стандард.рс, 14 јул 2010., <http://www.standard.rs/zbignjev-bzezinski-o-postkriznom-svetu-blizi-se-kraj-dominacije-zapada.html> преузето, 21.10.2013. године

²⁵⁸<http://www.politika.rs/rubrike/vesti-dana/Obami-uruchena-Nobelova-nagrada-za-mir.lt.html>, 13.01.2014. године

прошлости“.²⁵⁹ У суштини, криза која је захватила „Нови светски поредак“ довела је до краја једног глобалног вођства. Глобално вођство је ствар прошлости, али то не значи да ће Сједињене Државе остати без икаквог утицаја. Оне ће наставити да доминирају у појединим областима, али не и да управљају.

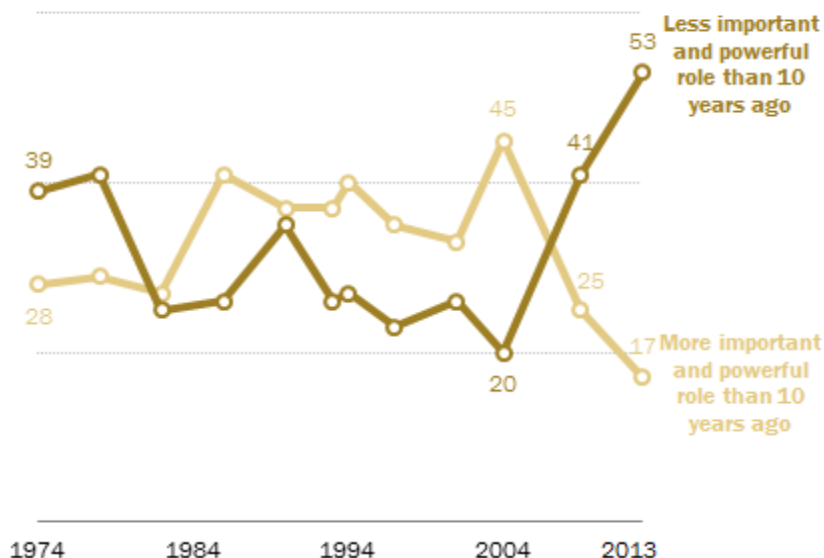
Све се чешће говори о опадању моћи Сједињених Држава и њиховом глобалном ангажовању. „Пју“ (*PewResearchCenter*) који се бави истраживањем јавног мњења недавно је спровео анкету о томе каква је подршка јавности по питању глобалне моћи Сједињених Држава.²⁶⁰

²⁵⁹Томас Грем, „Белој кући и Кремљу не треба препуцавање о „америчкој изузетности“ и „препороду Русије“, Факти, 12.10.2013., <http://fakti.org/globotpor/quo-vadis-orbi/beloj-kuci-i-kremlju-ne-treba-prepucavanje-o-americkoj-izuzetnosti-i-preporodu-rusije>, преузето 12.11.2014. године

²⁶⁰ Видети: *Слика 3. Погледи на опадање глобалне моћи Сједињених Држава током 40 година....*, преузето 17.06.2014. <http://www.people-press.org/2013/12/03/public-sees-u-s-power-declining-as-support-for-global-engagement-slips/>

Views of U.S. Global Power Fall to 40-Year Low

U.S. role today as world leader is ...

Source: America's Place in the World 2013. General public.
"About as important a role as world leader" responses not shown. 1974-1990 data from Chicago Council on Foreign Relations.

PEW RESEARCH CENTER

Слика 3. – Погледи на опадање глобалне моћи Сједињених Држава током 40 година.....

Извор:<http://www.people-press.org/2013/12/03/public-sees-u-s-power-declining-as-support-for-global-engagement-slips/>

„Истраживање јавности спроведено од Окт.30-Нов.6, међу 2,003 одраслих показало је да су виђења глобалне важности и моћи САД наишла на кључну прекретницу. По први пут у истраживањима која датирају уназад скоро 40 година, већина (53%) каже да Сједињене Државе играју мање важну и моћну улогу као светски лидер него што је играла деценију раније“.²⁶¹ У извештају анкете наводи се и то да Сједињене Државе све мање

²⁶¹<http://www.people-press.org/2013/12/03/public-sees-u-s-power-declining-as-support-for-global-engagement-slips/>, преузето 17. 06. 2014. године

уживају међународно поштовање. „Тренутно, 52% каже да Сједињене Државе „треба да „гледају своја посла“ на међународном нивоу и да пусте друге државе да се сналазе како саме знају и умеју. Само се 38% не слаже са овим исказом“.²⁶² Ово истраживање довољно озбиљно говори о томе како не само свет, већ и сами Американци виде како се урушава глобална моћ Сједињених Држава.

Данашњи међународни систем не одсликава хегемонски поредак Сједињених Држава. Оне остају једна од доминантних сила, али без глобалног вођства. То је оно што најтеже подносе Американци који, како каже Томас Грем, „сматрају себе лидерима-то је део њиховог националног ДНК“.²⁶³ „Нови светски поредак“ доживљава крупне промене, које за последицу имају стварање новог, вишеполарног система. „Као резултат тога, Запад не доживљава свој крај, али је са његовом супремацијом на глобалном нивоу готово“.²⁶⁴ У току је крај једног хегемонског поретка Сједињених Држава, крај једне униполарне ере.

²⁶²<http://www.people-press.org/2013/12/03/public-sees-u-s-power-declining-as-support-for-global-engagement-slips/>, преузето 17. 06. 2014. године

²⁶³Томас Грем, „Белој кући и Кремљу не треба препуцавање о „америчкој изузетности“ и „препороду Русије“, Факти, 12.10.2013., <http://fakti.org/globalpor/quo-vadis-orbi/beloj-kuci-i-kremlju-ne-treba-prepucavanje-o-americkoj-izuzetnosti-i-preporodu-rusije>, преузето 12.11.2014. године

²⁶⁴Бжежински З., *Америка-Кина и судбина света: стратешка визија*, Албатрос Плус, Београд, 2013., стр. 41

VII ЗАКЉУЧАК – СВЕТ БЕЗ ГОСПОДАРА

Крајем Хладног рата окончан је биполарни међународни систем који су чиниле две суперсиле, Сједињене Државе и Совјетски Савез. Сједињене Државе изашле су као победнице из овог бездимног рата и тако искористе прилику да обликују новонастали постхладноратовски систем кога су и саме назвале „Нови светски поредак“. „Још од пропасти Совјетског Савеза, Сједињене Државе су ходиле светом попут колоса, без конкуренције и контроле“.²⁶⁵ Међутим, лоше вођена спољна политика заједно са унутрашњим проблемима који ће је задесити условиће крај њене глобалне хегемоније. Томе ће посебно допринети и политичко буђење незападног света, пре свега држава попут Кине и Русије, али и нових регионалних организација као центара одлучивања. Све их веже вера у мултиполарни свет који неминовно води изолацији Сједињених Држава.

Настанак новог мултиполарног света знатно умањује глобално ангажовање Сједињених Држава. Данашњи међународни систем се не подудара са хегемонским поретком Сједињених Држава. У суштини, он је постао далеко обухватнији и разноврснији, одражавајући на тај начин разноликост актера. Зато постоје различита виђења данашњег међународног система. Тако нпр. Кисинџер заговара међународни систем који није „ни униполаран ни мултиполаран, већ троугао САД-Русија-Кина“²⁶⁶, што значи триполаран. Ипак, постоје и мишљење да је данашњи међународни систем, како тврди Ричард Хас, (председник америчког Савета за спољне односе за време Бушове администрације), „неполаран“. „Главна карактеристика међународних односа 21. века јесте неполарност: светом не доминирају ни једна ни две ни чак неколико држава већ десетине учесника који поседују и остварују разне врсте моћи“.²⁶⁷ Хас упозорава да је неполарност опасна и наглашава, слично Нају, да је дошло до распршивања моћи на свим

²⁶⁵Закарија Ф., *Постамерички свет*, Хеликс, Смедерево, 2009., стр. 217

²⁶⁶<http://www.fakti.org/globotpor/kisindzer-u-moskvi-govorio-o-trouglu-sad-rusija-kina-kao-osloncu-svetskog-poretka>, преузето 16.05.2014. године

²⁶⁷ Richard N. Haass, „*The age of Nonpolarity: What Will Follow U.S. Dominance*“, Foreign Affairs, May/June 2008 Issue, <http://www.foreignaffairs.com/articles/63397/richard-n-haass/the-age-of-nonpolarity>, преузето 18.12. 2013. године

нивоима и међу свим актерима. „Неполарни свет није само резултат раста држава и организација, или неуспеха и лудости америчке политике. То је, такође, неизбежна последица глобализације“.²⁶⁸ Хас је у праву када каже да данас многи актери учествују у међународним пословима, али чињеница је да су данас државе још увек те које су најдоминантније и које воде главну реч у светским пословима.

Мултиполарни свет захтева постепену изградњу. Самир Амин сматра да постоје тешкоће у изградњи мултиполарног света. Тако Амин види као „краткорочни задатак (осујетити Амерички пројекат) и дугорочни задатак (изградња мултиполарног света)“.²⁶⁹ Но, мултиполарни свет не треба видети као могућност за ривалство, ратове и сукобе, односно као „игру нултог збира“. Опстанак ће нас натерати на дијалог и толеранцију. Хантингтон је још 90-их година говорио о томе како су православна и синичка, те православна или хинду цивилизација, па и синичка и исламска мање сукобљавајуће цивилизације.²⁷⁰ Исто тако, мултиполарни свет није у потпуности ни бениган, али није више ни толико пасиван када је у питању било чије хегемонско понашање. Зато чак и Бжежински признаје, имајући у виду реалну „слику“ међународних односа да „данашњи свет је мање пријемчив за доминацију једне једине силе, па била она војно моћна и политички утицајна као Америка“.²⁷¹

Мултиполарни међународни систем неће изродити новог хегемона, већ ће у њему доминирати више великих сила и регионалних организација. Тако Сједињене Државе и заиста остају последња суперсила. Ни државе, али ни глобализација неће дозволити такву концентрацију моћи у једном центру, као што су то имале Сједињене Државе. Настајући међународни систем оставља „свет без господара“. Униполарност полако постаје део историје. Данашњи свет не мора нужно да буде „сукоб цивилизација“, већ део једне велике мултиполарне игре.

²⁶⁸ Ibid.

²⁶⁹ Amin S., *Beyond US Hegemony?: Assessing the Prospects for a Multipolar World*, ZED BOOKS, London & New York, 2006., p. 147

²⁷⁰ Видети шире: Хантингтон С., *Сукоб цивилизација и преобликовање светског поретка*, Подгорица: ЦИД, РОМАНОВ Бања Лука, 2000., стр. 271

²⁷¹ Бжежински З., *Америка-Кина и судбина света: стратешка визија*, Албатрос Плус, Београд, 2013., стр. 194

ЛИТЕРАТУРА

1. Amin S., *Beyond US Hegemony?: Assessing the Prospects for a Multipolar World*, ZED BOOKS, London & New York, 2006.
2. Бжежински З., *Амерички избор: Глобална доминација или глобално вођство*, Политичка култура, Загреб, ЦИД, Подгорица, 2004.
3. Бжежински З., *Америка-Кина и судбина света: стратешка визија*, Албатрос Плус, Београд, 2013
4. Бжежински З., *Велика шаховска табла*, Подгорица: ЦИД и РОМАНОВ, Бања Лука, 2001.
5. Brzezinski Z., *Second Chance: Three Presidents and the Crisis of American Superpower*, BASIC BOOKS, A member of the Perseus Books Group, New York, 2007.
6. Brzezinski Z., *The Geostrategic triad: Living with China, Europe, and Russia*, foreword by John J. Hamre, 2001.
7. Bull H., *The Anarchical Society, A Study of Order in World Politics*, Macmillan, London, 1995.
8. Васовић В., *Савремене демократије, Том I*, ЈП „Службени гласник“, Београд, 2006.
9. Живојиновић Д., *Шест разлога због којих Кина неће бити следећа светска суперсила*, ФПН | Годишњак 2009 | III део: Међународна политика и међународни односи
10. Закарија Ф., *Постамерички свет*, Хеликс, Смедерево, 2009.
11. Zheng E. Д., *China`s Use of Soft Power I the Developing World: Strategic Intentions and Implications for the United States* In: McGiffert C., *Chinese Soft Power and its Implications for the United States: Competition and Cooperation in the Developing World*, CSIS-Center for Strategic and International Studies, 2009.
12. Јањевић М., *Спољна политика Европске уније*, Службени гласник, Београд, 2007.

13. Кејган Р., О рају и моћи: Америка и Европа у новом светском поретку, Чаробна књига, Београд, 2003.
14. Кенеди П., *Успон и пад великих сила*, Службени лист СРЈ, Београд, ЦИД, Подгорица, 1999.
15. Килибарда З., *„Организација Уговора о Колективној Безбедности-«РУСКИ НАТО»*
16. Кисинџер Х., *Дипломатија I*, Верзалпрес, Београд, 1999.
17. Kuchins C. A., *Reveleraging U.S. Power amid Sino-Russian Rapprochement*, In: McGiffert C., *Chinese Soft Power and its Implications for the United States: Competition and Cooperation in the Developing World*, CSIS-Center for Strategic and International Studies, 2009.
18. Манделбаум М., *Треба ли свету Голијат: Како Америка делује као светска влада у 21. веку*, Филип Вишњић, Београд, 2006.
19. Милашиновић Р., *Амерички поход на свет*, ЗАД, Београд, 1996.
20. Миршајмер Џ., *Трагедија политике великих сила*, Удружење за студије САД у Србији, Чигоја штампа, Београд 2009.
21. Митровић Д., *Шангајска организација за сарадњу –настанак, циљеви и домети нове безбедносно-економске структуре Азије*, мај 2009.
22. McGiffert C., *Chinese Soft Power and its Implications for the United States: Competition and Cooperation in the Developing World*, CSIS-Center for Strategic and International Studies, 2009.
23. Нај Џ., *Будућност моћи*, Архипелаг, Београд, 2012.
24. Нај Џ., *Како разумевати међународне односе*, Стубови културе, Београд, 2006.
25. Нај Џ., *Парадокс америчке моћи-зашто једна светска суперсила не може сама*, БМГ, Београд, 2004.
26. Новачић А., *Кина: Змај на Олимпу*, Новости, 2008.
27. Ранковић М., *Глобализација и нови империјализам*, Издавач: Аутор, Београд, 2009.

28. Рендулић З., *НАФТА-Разлог за напад САД на Ирак и Либију*, ТЕОВИД, 2012.
29. Симеуновић Д., *Нација и глобализација*, Београд, Зграф, 2009.
30. Симеуновић Д., *Тероризам*, Едиција CRIMEN, Београд, 2009.
31. Симић Д. Р., *Америчко стратешко мишљење на почетку 21.века*, Међународна политика, бр. 1133, јануар-март 2009.
32. Симић Д. Р., *Поредак света*, Завод за уџбенике и наставна средства, Београд, 1999.
33. Симић Д. Р., *Светска политика*, Факултет политичких наука, Чигоја штампа, Београд, 2009.
34. Фукујама Ф., *Америка на прекретници: Демократија, моћ и неоконзервативно завештање*, ЦИД, Подгорица, 2007.
35. Хантингтон С., *Сукоб цивилизација и преобликовање светског поретка*, Подгорица: ЦИД, РОМАНОВ Бања Лука, 2000.
36. Clegg J., *China`s Global Strategy: Towards a Multipolar World*, Pluto Press (www.plutobooks.com), New York, 2009
37. Чомски Н., *Интервенције, Рубикон*, Нови Сад, 2008.

Интернет извори:

1. President George Bush Announcing War Against Iraq, <http://www.historyplace.com/speeches/bush-war.htm>, преузето 24.08.2013. године
2. The National Security Strategy of the United States of America, White House, Washington DC, 2002., <http://nssarchive.us/NSSR/2002.pdf>, преузето: 8. 12.2013. године
3. Факти.орг, „Америка ће морати да отпусти 70.000 војника и да усидри најмање три носача авиона?“, <http://fakti.org/globalpor/quo-vadis-orbi/amerika-ce-morati-da-otpusti-70000-vojnika-i-da-usidri-namanje-tri-nosaca-aviona>, преузето 13.11.2013. године

4. „Military spending“ <http://www.economist.com/blogs/graphicdetail/2013/04/daily-chart-9>, преузето 12.10.2013. године
5. Факти.орг, „Адмирал Вест:У Авганистану смо доживели стратешки фијско“, <http://fakti.org/globotpor/admiral-vest-u-avganistanu-smo-doživeli-strateski-fijasko>, преузето 21.02.2014. године
6. Бошко Јакшић, *DRANG NACH OSTEN*, Политика, 31.08.2008., <http://www.politika.rs/pogledi/Boshko-Jakshic/DRANG-NACH-OSTEN.lt.html>, преузето 28.11.2013. године
7. Васељенска ТВ, „Турска је заинтересована за слободну трговину са Евроазијском унијом“, <http://www.vaseljenska.com/svet/turska-zainteresovana-za-slobodnu-trgovinu-sa-evroazijskom-unijom/>, преузето 25. 12.2013. године
8. Вечерње Новости, „Јапан и Русија унапређују безбедносну сарадњу“, <http://www.novosti.rs/vesti/planeta.299.html:461821-Japan-i-Rusija-unapredjuju-bezbednosnu-saradnju>, преузето 25.01.2014.
9. The Washington Times, „U.S. debt jumps a record \$328 billion — tops \$17 trillion for first time“,
„<http://www.washingtontimes.com/news/2013/oct/18/us-debt-jumps-400-billion-tops-17-trillion-first-t/>“, преузето 12.11.2013. године
10. Пол Кенеди, „Моћ Америке је опадању“, НСПМ, 04. март 2010., <http://www.nspm.rs/savremeni-svet/moc-amerike-je-u-opadanju.html?alphabet=l>, преузето 12.07.2013. године
11. „What's America's Problem? 1 In 5 Says It's The Government“, <http://www.npr.org/blogs/thetwo-way/2014/01/15/262770217/what-s-america-s-problem-most-say-it-s-the-government>, преузето 17.05.2014.године
12. Политика, „Звиждачка подршка Сноудену“, <http://www.politika.rs/rubrike/Svet/Zvizdacka-podrska-Snoudenu.lt.html>, 11.09.2013. године

13. НСПМ, „Саветодавни панел Владе САД: Прикупљање података о разговорима је кршење слобода“, <http://www.nspm.rs/hronika/savetodavni-panel-vlade-sad-prikupljanje-podataka-o-razgovorima-je-krsenje-sloboda.html>, преузето 27.95.2014. године
14. Збигњев Бжежински, „Политичко буђење Русије вратиће се Путину још оштрије“, Стандард.рс, 21.децембар 2011., <http://www.standard.rs/zbignjev-bzezinski-politicko-budjenje-rusije-vratice-se-putinu-jos-ostrije.html>, преузето 21.10.2013. године
15. Збигњев Бжежински, „Нови глобални политички поредак“, Стандард.рс, 30. септембар 2011., <http://www.standard.rs/zbignjev-bzezinski-novi-globalni-politicki-poredak.html>, преузето 21.10.2013. године
16. *Sustaining U.S. Global Leadership: Priorities for 21st Century Defense*, Department of Defense, United States of America, January 2012., http://www.whitehouse.gov/sites/default/files/rss_viewer/national_security_strategy.pdf, преузето 11.12. 2013. године
17. Политика, „Стратешке игре у Азији“, <http://www.politika.rs/rubrike/Svet/Strateske-igre-na-Pacifiku.sr.html>, преузето 16.01.2014. године
18. The Guardian, „China v the US: how the superpowers compare“, <http://www.theguardian.com/news/datablog/2013/jun/07/china-us-how-superpowers-compare-datablog#zoomed-picture>, преузето 10.12.2014.
19. Славиша Лекић, „Кинески зид“ или „Трећи Рајх“, Васељенска ТВ, 11 Нов. 2013, <http://www.vaseljenska.com/svet/kineski-zid-ili-buduci-treci-rajh/>, преузето 17.02.2014. године
20. Политика, „Америка енергетски сустиже Русију“, <http://www.politika.rs/rubrike/Svet/Amerika-energetski-sustize-Rusiju.sr.html>, преузето 17.12.2013. године
21. Васељенска ТВ, „Ново рођење Запада мора да се догоди преко Русије и на њен рачун“, <http://www.vaseljenska.com/svet/novo-rodjenje-zapada-mora-da-se-dogodi-preko-rusije-i-na-njen-racun/>, преузето 26.07.2013. године

22. Политика, „Руски НАТО-у у централној Азији“, <http://www.politika.rs/rubrike/Svet/Ruski-NATO-u-u-centralnoj-Aziji.lt.html>, преузето 17.12.2013. године
23. Нови Магазин, „Узбекистан напустио руски НАТО“, <http://www.novimagazin.rs/svet/uzbekistan-napustio-ruski-nato>, преузето 11.12. 2013. године
24. Руска реч, „Путин: Осам нуклеарних подморница ући ће у Ратну морнарицу Русије до 2020“, <http://ruskarec.ru/news/2013/11/28/putin-osam-nuklearnih-podmornica-uci-ce-u-ratnu-mornaricu-rusije-do-2020-26573.html>, преузето 26.02.2014.године
25. Факти.орг, „BILD”: Русија распоредила најмање десет система „Искандер-М” дуж своје границе са ЕУ“, <http://fakti.org/oruzje/ruski-kalibar/bild-rusija-raspodelila-najmanje-deset-sistema-iskander-m-duz-svoje-granice-sa-eu>, преузето 27.02.2014. године
26. Факти.орг, „ОХЗЕНРАЈТЕР: „Сиријска опозиција“ нити је сиријска нити је опозиција“, <http://fakti.org/globalpor/quo-vadis-orbi/ozrenhajter-sirijska-opozicija-niti-je-opozicija-niti-je-sirijska>, преузето 08.0. 2014.године
27. Ben Judah, Jana Kobzova, Nicu Popescu „Dealing with post-BRIC Russia“, European Council on Foreign Relations (ECFR), 30 Nov 2011., р. 20 http://www.ecfr.eu/publications/summary/dealing_with_a_post_bric_russia преузето 26.07. 2013
28. Александар Дугин, „Кључни пол у мултиполарном свету“, НСПМ, 23 новембар 2011., <http://www.nspm.rs/savremeni-svet/evroazijski-savez-%E2%80%93-kljucni-pol-u-multipolarnom-svetu.html?alphabet=1>, преузето 26.07.2013. године
29. Евроазија.инфо, „Ноћна мора Бжежинског и Кисинџера“, <http://evroazija.info/nocna-mora-bzezinskog-i-kisindzera/>, преузето 26.07.2013. године
30. Политика, „Русија уступа Кини неколико речних острва“, <http://www.politika.rs/rubrike/Svet/Rusija-ustupa-Kini-nekoliko-rechnih-ostrva.lt.html>, преузето 04. 02.2014. године
31. Васељенска ТВ, „Русија и Кина спремне да преузму „мировну мисију“,

<http://www.vaseljenska.com/vesti/rusija-i-kina-spremne-da-preuzmu-mirovnu-misiju/>,преузето
25.12.2013. године

32. [François Godement](#), *China Analysis: China and India: rivals always, partners sometimes*, European Council on Foreign Relations (ECFR), 24 Nov 2009.,http://www.ecfr.eu/publications/summary/china_and_india_rivals_always_partners_someti_mesпреузето26.07.2013.

33. Факти.орг, „Амерички експерт најавио појаву МИИТ“, <http://fakti.org/globalpor/quo-vadis-orbi/americki-ekspert-najavio-pojavu-mint>, преузето 05.06.2014. године

34. Руска реч, „БРИКС ствара алтернативу ММФ-у и Светској банци“,

http://ruskarec.ru/economics/2013/09/18/briks_stvara_alternativu_mmf-u_i_svetskoj_banci_24969.html, преузето 22.04.2014. године

35. Руска реч, „БРИКС и темељи новог поретка“,

http://ruskarec.ru/politics/2013/03/19/briksi_temelji_novog_poretka_20865.html, преузето
22.04.2014. године

36. Кенет Полак, „САД и Иран- „обогаћивање поверења““,<http://www.nspm.rs/savremeni-svet/sad-i-iran-obogacivanje-poverenja.html>, преузето 13.01. 2014. године

37. Збигњев Бжежински, „Ближи се крај доминације Запада“, Стандард.рс,14 јул 2010.,
<http://www.standard.rs/zbignjev-bzezinski-o-postkriznom-svetu-blizi-se-kraj-dominacije-zapada.html>
преузето, 21.10.2013. године

38. Политика, „Обами уручена Нобелова награда за мир“,
<http://www.politika.rs/rubrike/vesti-dana/Obami-uruchena-Nobelova-nagrada-za-mir.lt.html>,
преузето 13.01.2014.

39. Томас Грем, „Белој кући и Кремљу не треба препуцавање о „америчкој изузетности“ и „препороду Русије“, Факти, 12.10.2013., <http://fakti.org/globalpor/quo-vadis-orbi/beloj-kuci-i-kremlju-ne-treba-prepuccavanje-o-americkoj-izuzetnosti-i-preporodu-rusije>, преузето 12.11.2014.
године

40. Pew Research Center for the People, *Public Sees U.S. Power Declining as Support for Global Engagement Slips*, <http://www.people-press.org/2013/12/03/public-sees-u-s-power-declining-as-support-for-global-engagement-slips/> преузето 17.06.2014. године
41. Факти.орг, „*Кисинџер у Москви говорио о троуглу САД-Русија-Кина као ослоњу светског поретка*“, <http://www.fakti.org/globalpor/kisindzer-u-moskvi-govorio-o-trouglu-sad-rusija-kina-kao-osloncu-svetskog-poretka>, преузето 16.05.2014. године
42. Richard N. Haass, „*The age of Nonpolarity: What Will Follow U.S. Dominance*“, Foreign Affairs, May/June 2008 Issue, <http://www.foreignaffairs.com/articles/63397/richard-n-haass/the-age-of-nonpolarity>, преузето 18.12. 2013. године
43. Џон Вајтхед, „*Америка се налази у фази позног Рима*“, НСПМ, 21.август 2008., <http://www.nspm.rs/savremeni-svet/amerika-se-nalazi-u-fazi-poznog-rima.html?alphabet=l>, преузето 10.10.2014. године

